

T.C.

BATMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

1960'LARDA SOSYO-POLİTİK ORTAM VE TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ'NİN
TMMM'DE TEMSİLİYETİ

HAZIRLAYAN

Nurullah ÇAYIN

DANIŞMAN

Doç. Dr. Ahmet İLYAS

BATMAN - 2019

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

1960'LARDA SOSYO-POLİTİK ORTAM VE TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ'NİN
TMMM'DE TEMSİLİYETİ

HAZIRLAYAN

Nurullah ÇAYIN

DANIŞMAN

Doç. Dr. Ahmet İLYAS

BATMAN - 2019

**BATMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL VE ONAYI

Doç. Dr. Ahmet İLYAS danışmanlığında Nurullah ÇAYIN tarafından hazırlanan “1960’larda Sosyo-politik Ortam ve Türkiye İşçi Partisi’nin TBMM’de Temsiliyeti” adlı tez çalışması 17/07/2019 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Başkan

Doç. Dr. Ahmet İLYAS

Üye

Doç. Dr. Mehmet Halis ÖZER

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Murat CİHANGİR

İmza

.....
.....
.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

.....
Doc. Dr. Ferhat KORKMAZ
Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

NURULLAH ÇAYIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

1960'LARDA SOSYO-POLİTİK ORTAM VE TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ'NİN TBMM'DE TEMSİLİYETİ

Nurullah ÇAYIN

Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Ahmet İLYAS

2019, Sayfa:98

Juri

Doç. Dr. Ahmet İLYAS

Doç. Dr. Mehmet Halis ÖZER

Dr. Öğr. Üyesi Murat CİHANGİR

ÖZET

Türkiye Solu, Osmanlı'nın son dönemlerinden 1960'lara kadar, kısa süreli dönemler dışında, resmi ideoloji tarafından 'tehlike arz eden' bir şekilde ele alınmış ve buna karşı geliştirilen baskı mekanizmaları ile yeraltı faaliyetlerine zorlanmış ve kitleselleşmesi engellenmiştir. Sol hem tek parti iktidarı olan CHP döneminde hem de çok partili sistemin ilk iktidarı olan DP döneminde gayrı meşru ve illegal kabul edilmiş, solcu ve komünistler vatan haini olarak suçlanmışlardır. Yıllarca baskı politikaları nedeniyle dar bir alan ve kadroya sıkıştırılmıştır. Bu açıdan 1960'lı yıllar sol için bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye İşçi Partisi, 1961 Anayasa'sının tanıdığı hak ve hürriyetler ve geliştirdiği iktidarı frenleyen mekanizmaların/kurumların oluşturulması ile meydana gelen demokratik ortamda, sendikacılar tarafından kurulmuş, dönemin aydınlarının partiyeye geçmesiyle sosyalist bir kimlik kazanmıştır. Legal bir parti olarak kurulan ve legal kalmak adına çokça çaba sarf etmiş, katıldığı seçimlerde yaptığı etkili propaganda ile halkın teveccühünü kazanmış ve kitleselleşmiştir. 1965 yılı seçimleriyle meclis çatısı altında temsiliyet hakkı kazanmış ve Türkiye'de solun meşruiyet sorununu ortadan kaldırmıştır. Toplumda karşılık bulan TİP, kapatıldığı 1971 yılına kadar mecliste sosyalist fikirler ekseninde etkin bir muhalefet yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1960 Askeri Darbesi, Türkiye'de Sol, Türkiye İşçi Partisi, Meşruiyet

MASTER'S THESIS
SOCIO-POLITICAL ENVIRONMENT IN THE 1960S AND REPRESENTATION
OF TURKISH LABOR PARTY IN THE GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF
TURKEY

Nurullah ÇAYIN

Batman University Institute of Social Sciences
 Department of Political Science and International Relations

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Ahmet İLYAS

2019, Page:98

Jury

Assoc. Prof. Dr. Ahmet İLYAS

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Halis ÖZER

Assist. Prof. Dr. Murat CİHANGİR

ABSTRACT

Turkey left, from the late Ottoman period up to 1960, except for short term periods, was seen as dangerous by the official ideology. The pressure mechanisms developed against left movements have pushed the left to underground activities. Thus, social expansion of the left was prevented. In the one party period left was considered illegal. This situation continued in the first period of the Democratic Party rule. Leftist and communists were accused as traitors in this period. For years, the movement area of the left has been limited due to the oppression policies. In this respect, the 1960s was a turning point for the left. The rights and freedoms recognized by the 1961 Constitution gave the Labor party a socialist identity. After the establishment process, the labor party made great efforts to stay on the legal line. For this reason, the labor party won the people's favor with the effective propaganda in the election periods. The party won representation right under the roof of the parliament in the elections of 1965. This representation has eliminated the legitimacy problem of the left in Turkey. Until 1971, when the Labor Party was shut down, it made active opposition in the parliament on the axis of socialist ideas.

Keywords: Military Coup of 1960, left in Turkey, Turkish Workers' Party, Legitimacy

ÖNSÖZ

1960'larda Sosyo-politik Ortam ve Türkiye İşçi Partisi'nin TBMM'de Temsiliyeti isimli yüksek lisans çalışmam sürecinde bana yardımlarını esirgemeyen ve her konuda bana destek olan danışman hocam Doç. Dr. Ahmet İLYAS'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca yaptıkları olumlu eleştiri ve katkılarından ötürü jüri üyeleri Doç. Dr. Mehmet Halis ÖZER ve Dr. Öğr. Üyesi Murat CİHANGİR hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Bu süreçte beni motive eden ve bana gösterdikleri hoşgörü ve destekten dolayı sevgili eşim Pınar'a ve değerli abim Mücahit'e çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER TABLOSU

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER TABLOSU	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1960’LARDA SOSYO-POLİTİK ORTAM	3
1.1. Türkiye Cumhuriyeti’nde Çok Partili Sisteme Geçiş Denemeleri	3
1.1.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(TpCF)	3
1.1.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası(SCF)	4
1.2. Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve Çok Partili Sisteme Geçiş	5
1.2.1. Demokrat Partinin Programı ve Demokrasiye İlk Adım (1946 Seçimleri)	6
1.2.2. DP İktidarının Başlaması (1950 Seçimleri)	8
1.2.3. DP’nin İktidar Yılları (1950-1954)	9
1.2.4. 1954 Seçimleri.....	10
1.2.5. 6-7 Eylül Olayları	12
1.2.6. Parti İçi Muhalefet.....	13
1.2.7. 1957 Seçimleri.....	14
1.2.8. CHP’nin İlk Hedefler Beyannamesi	14

1.3. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'ne Doğru	15
1.3.1. Vatan Cephesi	15
1.3.2. 9 Subay Olayı	16
1.3.3. Uşak ve Kayseri Olayları	16
1.3.4. Tahkikat Komisyonu	17
1.3.5. Harbiyelilerin Yürüyüşü.....	18
1.4. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi.....	19
1.4.1. Darbenin Hukuki Problemi	20
1.4.2. Darbecilerin Meşruiyet Sorunu	21
1.4.3. Yassıada Mahkemeleri	22
1.4.4. Ordu ve Üniversitelerde Tasfiyeler (147'ler olayı)	24
1.4.5. MBK'da Tasfiye Hareketi (14'ler Olayı)	25
1.4.6. Siyasal Yasaklar ve Demokrat Parti'nin Kapatılması	26
1.4.7. Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası (Hesapsız Demokratik Hava)	26
1.4.8. 1961 Anayasası.....	27
1.4.9. Siyasi Yasakların Kalkması ve Kurulan Partiler.....	30
1.5. 1961 Sonrası Siyasal Hayat	31
1.5.1. 1961 Seçimleri, Koalisyonlar Dönemi ve İki Darbe Girişimi.....	31
1.5.2. Koalisyon Hükümetleri ve Başarısız Darbeler.....	32
1.5.3. Talat Aydemir'in Birinci Darbe Girişimi.....	33
1.5.4. İkinci Koalisyon ve Talat Aydemir'in İkinci Darbe Girişimi.....	34
1.5.5. Adalet Partisi(AP)	35
1.5.6. Yeni Türkiye Partisi (YTP)	37

İKİNCİ BÖLÜM.....	38
TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ VE TBMM'DE TEMSİLİYETİ	38
2.1. Osmanlı Türkiye Sosyalist Fırkası ve İştirakçi Hilmi	38
2.1.1. İştirakçi Hilmi	39
2.1.2. Osmanlı Sosyalist Fırkası(OSF).....	40
2.2. Mütareke Döneminde Sol Fikir ve Örgütlenmeler	42
2.2.1. Türkiye Sosyalist Fırkası(TSF)	42
2.2.2. Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi(TİÇSP)	43
2.2.3. Yeşil Ordu	46
2.2.4. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası(THİF)	48
2.3. Bakü'de Kurulan Türkiye Komünist Partisi(TKP).....	49
2.4. Kadro Dergisi ve Çevresi.....	53
2.5. 1927 Tevkifatı Sonrasında Sol Hareketler.....	54
2.5.1. Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi	55
2.5.2. 1951 Yılında Yapılan Tevkifat.....	56
2.6. 1960'lı Yıllar ve Türkiye'de Sol.....	57
2.6.1. Yön Dergisi/Gazetesi/Hareketi.....	59
2.6.2. Türkiye İşçi Partisi(TİP).....	62
2.6.3. Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü	68
2.6.4. Türkiye İşçi Partisi'nin Programı	71
2.6.5. 1963 Yerel Seçimleri.....	76
2.6.6. 1965 Genel Seçimleri(TİP Parlamentoda)	76
2.6.7. Milli Bakiye(Ulusal Artık) Seçim Sistemi	77

2.6.8.	TİP'in Parlamento Faaliyetleri	78
2.6.9.	Mehmet Ali Aybar'ın Biyografisi	83
2.6.10.	Mehmet Ali Aybar'ın Siyasi Fikirleri	87
SONUÇ		89
KAYNAKÇA.....		92
EK-1		98

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:	Amerika Birleşik Devleti
Akt.	:	Aktaran
AP	:	Adalet Partisi
BMM	:	Büyük Millet Meclisi
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	:	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	:	Cumhuriyetçi Millet Partisi
DiE	:	Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	:	Demokrat Parti
HP	:	Hürriyet Partisi
MBK	:	Milli Birlik Komitesi
MDD	:	Milli Demokratik Devrim
MP	:	Millet Partisi
NATO	:	Kuzey Atlantik Paktı
OSF	:	Osmanlı Sosyalist Partisi
s.	:	Sayfa Numarası
SCF	:	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SİF	:	Selanik İşçi Federasyonu
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM Tut. Der.	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
THİF	:	Türkiye Halk İştirakiyun Partisi
TİÇSP	:	Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi
TİP	:	Türkiye İşçi Partisi
TKP	:	Türkiye Komünist Partisi
TpCF	:	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TSEKP	:	Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü
Partisi TSF	:	Türkiye Sosyalist Fırkası
TSP	:	Türkiye Sosyalist partisi
YTP	:	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Türkiye İşçi Partisi, hem Türkiye demokrasisi açısından hem de Türkiye solu(sol- sosyalist fikir ve oluşumlar) açısından önem kazanmış bir partidir. İlk defa bir sol partinin meclise girmesi/parlamentar temsiliyet kazanması, mecliste sağ ve sol fikirlerin birbirini dengelenmesi açısından demokrasiye katkı sağlamıştır. Aynı zamanda Türkiye’de-kısa dönemler hariç- resmi ideoloji ve kurumlar tarafından tehlikeli olarak algılanan ve bunun neticesinde baskıya maruz kalan sol-sosyalist fikir ve oluşumların meşruiyetinin sağlanması açısından önem taşımaktadır. Mütareke döneminde kurulan Osmanlı Sosyalist Partisi ve sonrasında Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet’in ilanının ilk dönemlerinde varlık gösteren Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi, Yeşil Ordu ve Türkiye Halk İştirakiyun Partisi gibi sol oluşumlar 1925 yılına gelindiğinde siyasi baskı politikalarıyla ortadan kaldırılmışlardır. Bundan böyle 1920 yılında Bakü’de kurulan Türkiye Komünist Partisi, Türkiye’de 1960’lara kadar neredeyse solun tek temsilcisi olmuştur. 1923, 1925, 1927, 1929, 1946 ve 1951 yıllarında yapılan tutuklama dalgalarıyla toplumla neredeyse ilişki kurma imkânı bulamayan parti ve partililer dar bir kadro ile gerek yer altı gerekse yurtdışında faaliyetlerine devam etmiş ancak kitlesel bir örgütlenme sağlayamamıştır.

1927 yılında yapılan tutuklamalar ile partiden ayrılan kimi partililer, 1932-1934 yılları arasında resmi ideolojiye yön vermek amacıyla bir dergi(Kadro) çıkarmış ve bu dergi ekseninde resmi ideolojiyi sol fikirlerle yoğurmaya çalışmışlardır. 1929-1939 yılları arasında birbirleriyle kopuk bir iletişimde çok dar bir kadro ile sınırlı kalan parti, bu dönemde de etkili faaliyet yürütememiştir.

İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye üzerinde oluşturduğu sola dönük kısa dönemli olumlu etki ile 1946 yılında sol partiler kurulmuş, ancak sadece birkaç ay varlık gösterebilmişlerdir. Türkiye’nin çok partili bir rejime geçmesiyle iktidarı, uzun zaman ülkeyi yöneten Cumhuriyet Halk Partisi’nden alan Demokrat Parti’nin sola yönelik kısa hoşgörüsünden sonra, yine sola karşı baskıcı politikalar devam etmiştir. Demokrat Parti döneminde de solun faaliyet alanının daraltılacağı görülecektir.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi, Türkiye’de sol için bir dönüm noktası olurken darbenin getirdiği göreceli demokratik atmosferde sol, gelişme ve örgütlenme imkân

bulmuştur. Bu dönem solun meşruluğu kazandığı dönem olarak örgütlenme imkânı bulan Yön Hareketi, sol fikirlerin gelişmesinde önemli rol oynarken, sendikacılar tarafından 1961 yılında kurulan Türkiye İşçi Partisi, başta pek bir varlık gösterememişse de ancak Mehmet Ali Aybar ve başka ‘aydın’ların partiye dâhil olmasıyla birlikte parti, yukarı yönlü bir ivme kazanmıştır. 1963 yılında yapılan yerel seçimlerinde halk kitleleriyle radyodan buluşma imkânı Türkiye İşçi Partisi, bu seçimleri solun meşruluk kazanması açısından etkili bir propaganda ile önemini artırmıştır. 1965 yılında yapılan genel seçimlerinde Türkiye İşçi Partisi’nin 15 milletvekili temsil hakkı kazanması ile Türkiye’de sol meşruiyet kazanmıştır. Türkiye’de sol, önündeki en büyük engel olan halka ulaşamama ve meşruluk problemlerini geride bırakmış, bundan böyle mecliste etkin muhalefet etmiştir.

Bu çalışma, iki bölümden oluşmuş olup, ilk bölümde Türkiye’de çok partili siyasal sistemin kuruluşu sonrasında iktidara gelen Demokrat Parti dönemi ve akabinde 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesiyle kurulan yeni bir siyasal düzen ele alınmıştır. Tezin ikinci bölümünde ise Türkiye’de gayrı meşru ve tehlikeli algılanan solun, Türkiye İşçi Partisi’nin mecliste temsiliyet kazanması ile Türkiye’de meşruluk kazanıp kitleselleşmesi incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1960'LARDA SOSYO-POLİTİK ORTAM

1.1. Türkiye Cumhuriyeti'nde Çok Partili Sisteme Geçiş Denemeleri

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ülkede cumhuriyet rejimi ilan edilmiş ve birçok köklü inkılaplar meydana gelmiştir. Halifeliğin kaldırılması, eğitim sisteminin birleştirilmesi, şeriat hükümlerini uygulayan *şer'iye* mahkemelerinin kaldırılıp yerine bağımsız mahkemelerin kurulması gibi köklü değişiklikler Mustafa Kemal'e karşı muhalefetin artmasında etkili olmuştur (Lewis, 1991, s.265). Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra 1946 yılına kadar tek parti iktidarı mevcut olmuştur. 1946 yılında çok partili siyasal hayatın başlamasına dek bu rejimin kurulması için çeşitli dönemlerde girişimler olmuşsa da başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Bu girişimlerden ilki 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası olmuştur. Akabinde 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuş ancak, bu firkada kısa ömürlü olmuştur. Kısa ömürlü bu iki girişimden sonra 1946 yılında çok partili siyasal rejim başlamış, 1950 yılında yapılan seçimlerinde 27 yıllık tek parti iktidarı son bulmuş ve Demokrat Parti iktidara gelmiştir.

1.1.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(TpCF)

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(TpCF) 17 Kasım 1924 yılında Kazım Karabekir Paşa liderliğinde kurulmuştur. Kurucular Meclis içinde Mustafa Kemal'e karşı birleşen eski ittihatçılar ve milli mücadelede yer alan yakın silah arkadaşlarından oluşuyordu (Kabasakal, 1991, s.114). Mecliste boşalan 13 mebus için araseçimlere katılan TpCF pek başarılı olamamıştır. 1925 yılında ülkenin doğusunda Şeyh Sait liderliğinde bir Kürt isyanı meydana gelmiştir. İsyanın bastırılması ve sonrasında alınacak tedbirler için bu süreçte hükümete geniş yetkiler veren "*Takriri Sükûn Kanunu*" çıkarılmıştır. TpCF irtica fikirlerini uyandıracak hareketlerde bulunduğu iddiasıyla, Vekiller Heyeti(Bakanlar Kurulu) kararıyla Takriri Sükun Kanunu'na istinaden 5 Haziran 1925'te kapatılmıştır (Tunaya, 1952, s.609-614).

Takriri Sükûn Kanununa dayanarak hükümetçe muhalif seslerin hepsi kısılmaya başlanmış, 1927 yılına gelindiğinde rejime karşı bütün muhalefet-siyasi, dini veya askeri- susturulmuştur (Lewis, 1991: 275).

1.1.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası(SCF)

1929 dünya ekonomik krizinin getirmiş olduğu yoksulluk Türkiye gibi ülkelerde daha çok hissediliyordu. Rejim partisi CHF ise kendini devlet yerine koymuş, eleştirileri kabul etmiyordu.

Paris büyükelçisi Ali Fethi Bey'in Mustafa Kemal'e iktidarda bulunan İsmet Paşa Hükümeti'nin tek parti sisteminde denetimsiz kaldığı ve bu nedenle mali ve iktisadi politikaların başarısız olduğunu belirten mektup yazmıştır (Lewis, 1991, s.279). Mustafa Kemal'in olumlu tepkisinden sonra Fethi Bey yeni bir partinin kurulması için izin istemiş Mustafa Kemal Paşa bu girişin için güvence vererek kabul etmiştir. Mektuplar basın yolu ile kamuoyuna sunulmuştur (Kabasakal, 1991, s.119).

Fırka, bu mektuplaşmaların hemen akabinde 12 Ağustos 1930 tarihinde Fethi Bey liderliğinde İstanbul'da kurulmuştur (Tunaya, 1952, s.623). Mustafa Kemal, ülkeyi çok partili hayata hazırlamak ve TBMM'de hükümeti denetlemek görevi görecek olan SCF'ye örgütlenmesi için yeterli para ve mecliste muhalefet için yeter sayıda mebus ayıracağını belirtmiştir (Kabasakal, 1991, s.119-120).

Fırka'nın kendisine ait bir yayın organı olmamıştır. Fırka, Yarın ve Son Posta gazeteleri tarafından desteklenmiştir. Kısa zamanda örgütlenme ve halkın desteğindeki artış nedeniyle iktidarı kuşkulandırmıştır. Yapılan ara seçimler neticesinde Fethi Bey iktidarı seçimlerde hile yapmakla suçlamıştır. Mustafa Kemal'in fırkaya karşı tavrı değişmiş, Fırka, 18 Aralık 1930 tarihinde kendi kendini feshetmiştir (Tunaya, 1952, s.630-631).

Bundan sonra 1946 yılına kadar geçen süreçte ülkede tek parti rejimi tarafında yönetilmiştir. 1938 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra yerine İsmet İnönü geçmiştir. 1939-1945 yılları arasında dünyada var olan savaşta tarafsız kalan Türkiye savaşın seyrine göre taraflarla ilişkide kalmıştır. Mihver Devletlerin yenilgisiyle sonuçlanan savaşın neticesinde dünyada demokrasi havası esmiştir (Lewis, 1991, s.294- 301).

1.2. Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve Çok Partili Sisteme Geçiş

Dünya savaşından sonra oluşan sosyo-politik ortamda savaşı müttefik güçlerin kazanması, Nazizm ve faşizm gibi akımların sona ermesi dünyanın birçok ülkesinde demokrasinin güçlenmesine neden olmuştur. Bu bağlamda demokratik dünyaya yer almak isteyen Türkiye de Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) partisi ile çok partili hayata geçmek için yeşil ışık yakmıştır (Belge, 2008, s. 24).

Demokrasi tabandan üste doğru bir süreçte inşa edilir. Fakat Demokrasinin olmazsa olmazı siyasi partiler arasında yarış imkânını, yine iktidardaki tek parti gerçekleştirmiştir. Türkiye’de demokrasi, yukardan tabana doğru kurulmaya çalışılmıştır (Aybar, 1988a, s.35).

Türkiye’de 2. Dünya Savaş’ı sırasında uygulamış olduğu ekonomik politikalar neticesinde ağır sosyal ve ekonomik sıkıntılar ortaya çıkmış, bu durum iktidardaki tek parti yönetimine karşı hoşnutsuzluklar meydana getirmiştir. Savaş yıllarında sessiz bir şekilde muhalefet oluşmaya başlamış, savaş sonunda ise oluşan muhalefet gün yüzüne çıkmaya başlamıştır (Akandere, 2003, s.6).

Demokrat Parti’yi doğuran muhalefet, “Çiftçiye Topraklandırma Kanunu” ve 1945 yılındaki tasarısı bütçe görüşmelerinde ortaya çıkmıştır. Çiftçiye Topraklandırma Kanunu’nun 17. maddesi, kiracılar tarafından işlenen 50 dönüm üzerindeki toprakların devletçe kamulaştırılıp tekrar dağıtılmalarını öngörüyordu. Yasa, büyük toprak sahiplerince her ne kadar yumuşatılmaya çalışılsa da, neredeyse uygulama alanı bulmayan radikal 17. maddesi İsmet İnönü’nün ısrarıyla eklenmiştir (Pamuk, 2017, s.199-200)

Yine, Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes gibi CHP’li milletvekilleri, bütçe aleyhinde oy kullanmışlardır. Yine bu milletvekilleri daha sonra literatüre “Dörtlü Takrir¹” geçecek olan bir önergeyi 7 Haziran 1945 tarihinde meclise sunmuşlardır. Önergede özgürlüklerin kısıtlayan rejimin devam ettirilmesi eleştirilmiş, anayasal hak ve özgürlüklerin tanınarak anayasanın

¹ Önergede adı geçen taleplerin özeti olarak 3 madde sıralanmış, bu üç maddede demokrasi vurgusu yapılmıştır. “Bunun bir an evvel gerçekleşmesi yönündeki düşüncelerimizi şöyle hulusa ediyoruz: 1) Millî hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesini, Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamı ile uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin alınması, 2) Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilatı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkanlarının aranması, 3) Bütün parti çalışmalarının yukarı[da]ki esaslara tamamı ile uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi...” (Koçak, 2010, s.315-316).

uygulanması ve hükümetin Meclis tarafından denetlenmesinin hayata geçirilmesi konuları yer vermiş ve demokratik unsurların kurulması istenmiştir (Şahin ve Tunç, 2015, s.33-34).

CHP'den, Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasına yol açacak şekilde istifa ve ihraçlar yaşandı. Kurucuları Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes CHP'nin saygın üyeleri idi. Bunlar özel mülkiyet hakkının korunması, çok partili bir sistemin inşası ve demokrasinin hayata geçirilmesi konularında çağrıda bulunuyordu. Dörtlü takrir/önergeyi veren muhaliflerden üçü CHP'den ihraç edilmiş, Bayar ise istifa etmiştir. Bunlar Demokrat Parti'yi kurarak ve siyasal sistemde yeni bir sayfa açarak cevap verecekti (Koçak, 2012, s.15-16).

Türkiye 1946 yılında her ne kadar çok partili sisteme (bu yılda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti ve Millet Partisi (MP)'si meclise girmiştir) geçmişse de bu dönemde iki dereceli seçim sistemi ve açık oy- kapalı sayım sistemi mevcut olmuştur. Ancak 1950 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'sinde büyük bir oy çokluğuyla kabul gören 5545 nolu seçim kanunu demokrasi için bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Çünkü bu kanunla ikinci dereceli seçim sistemi kaldırılarak artık halkın doğrudan oyuyla milletvekili seçilme olanağı getirilmiş ve gizli oy, açık sayım sistemi uygulanmaya başlanmıştır (Ortaylı, 2012, s.93).

1.2.1. Demokrat Partinin Programı ve Demokrasiye İlk Adım (1946 Seçimleri)

1946 yılında kurulan DP, parti programını demokrasi ve liberalizm temeli üzerine inşa etmiştir. Liberalizm hem özgürlükler hem de ekonomik düzen açısından ele alınmıştır. Özgürlüklerden kasıt, belli başlı insan hak ve hürriyetleri ile dernek kurma hürriyetini ön görmesiydi (DP Programı, 1946, s.1-2). Ekonomik açıdan program liberalizmi ise şahsi teşebbüslerin önünün açılmasını, desteklenmesini işaret etmekteydi (DP Programı, 1946, s.6). Programın ana figüründen bir diğeri olan demokrasi, partinin kuruluş amacı olarak görülüyor ve yönetimin halkın tasarrufuna verilmesi² ile ilgili tek dereceli seçim sisteminin olması gerektiği ve siyasetin demokratik bir zihniyetle yürütülmesi amacıyla partinin kurulduğu ilan ediliyordu (DP Programı, 1946, s.3). Programın hükümet işleri kısmında ise, yeni bir yargı

² “İç işlerinde, hükümeti ve teşkilâtını, halkın dışında ve üstünde bir varlık değil, sadece, halk tarafından amme vazife ve hizmetlerini görmek üzere kurulmuş bir idare cihazı saymak, esaslı bir prensibimizdir.” (DP Programı, 1946, s.3).

kademesi³ üniversitelerin idari ve bilimsel muhtariyete (özerkliğe) sahip olması gerekliliği (DP Programı,1946, s.11), özel teşebbüs ve sermayenin esas alınması⁴ ile gerektiğinde verimlilik açısından devlet kuruluşlarının özel teşebbüslere devri (DP Programı,1946, s.12-15), zorunluluk olmadıkça piyasa faaliyetlerine müdahale edilmeyeceği ve ayrıca kalkınmada tarım sektörüne dayanılacağı yer almaktadır (DP Programı, 1946, s.15-16).

DP'nin kuruluşu ile iktidara geldiği 1950 seçimlerine kadar ki geçen döneme yeniden demokrasiye geçiş dönemi olarak adlandırılabilir. Bu geçiş döneminde CHP, yeni durumun ihtiyaçları karşısında gerek kendi örgüt ve ideolojisinde ve gerekse siyasal sistemde birtakım liberalleşme adımları atmıştır. 1946'da basın kanunu bir nebze liberalize edildi, üniversitelere iç işlerinde özerklik tanındı, dernekler mahkeme kararı olmadan kapatılamayacak kuralı benimsendi ve tek dereceli seçimi öngören seçim kanunu çıkarıldı. Bununla birlikte, henüz kurulan DP'nin seçimlere hazırlanması imkânı tanınmadı ve 1947 yılında yapılacak olan seçim erkene alınarak 1946 yılında yapıldı (Erdoğan, 2001, s.67).

Evet, 1946 seçimleri⁵ Demokratlar için çok ta iyi bir sonuç değildi. Tabi bu kötü sonucun nedenlerinden önemli birisi, seçim sonuçlarının güvenli olmaması olmuştur. Seçim biçiminde çokça kusurlar mevcuttu; gizli olmayan bir oylama ve tarafsız bir gözetlemenin mevcut olmamasıyla birlikte, sonuçlar ilandan hemen sonra oy pusulaları denetlenmeye olanak kalmayacak şekilde yok ediliyordu. Mevcut yerel ve bölgesel idareciler CHP üyesi olup; siyasal iktidara muhalefet eden ve DP'ye oy verenlerin açık bir şekilde oy verme zorunda kalmıştır. Bu da DP'ye oy vermenin ilerde ne getireceğinin bilinmemesi nedeniyle medeni cesaret gerektiriyordu (Koçak, 2012: 513-151). Seçim usulsüzlüklerinin boyutu o kadar büyüktü ki Demokratlara

³ “İlk mahkemelerde tek hâkim sistemi asıldır. İlk mahkemelerle Yargıtay arasında ikinci bir kaza kademesinin kurulmasını, partimiz, adalet için yeni bir teminat sayar.” (DP Programı,1946, s.9).

⁴ Programda devletin sınırları şu şekilde çizilmiştir: “Devletin doğrudan doğruya gireceği iktisadî teşebbüsler şu mahiyette olmalıdır. a) Özel teşebbüs ve sermayenin yetip erişemeyeceği yahut yeter ve yakın kâr görmediği için giremeyeceği, fakat, bütün ekonomik faaliyetlere müessir olacak ve memleket müdafaaasını sağlayacak mahiyetteki teşebbüslere girmek; bilhassa ana sanayii ve büyük enerji santrallerini kurmak, bugün olduğu gibi demiryolu» liman, su işleri yapmak; büyük taşıt vasıtaları inşa etmek ve işletmek. b) Milletın, gelecek nesillere de şâmil, daimî, menfaatleri bakımından devlet elinde bulunması, daha faydalı olan büyük Maden ve Orman işlenmeleri kurmak. Devlet, gireceği iktisadî işlerde, kazanç Maksadından ziyade, benzeri özel işletmeleri sarsmamak kaydıla millî ekonominin gelişmesi ve halk ihtiyarlarının karşılanması gayelerile hareket eder.” (DP Programı,1946, s.13).

⁵ DP, 1946 seçimlerinde daha yeni olmasına rağmen- her ne kadar kurucuları siyaset sahnesinde tecrübeli olsa da- %13,1 oy oranı ile 61 sandalye ile meclise girmeyi başardı (<https://global.tbmm.gov.tr>).

göre 62 olan sandalye sayısının 279 olması gerekiyordu (Zürcher, 2016, s.308).

1.2.2. DP İktidarının Başlaması (1950 Seçimleri)

1946 seçimlerinden sonra demokratik bir sistem mi kurulacaktı yoksa tek parti sistemi devam mı edecekti? Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, tek parti sisteminin savunucuları arasında bulunan en sert vekil olan Recep Peker'i başbakanlığa getirecek ve yönetim DP'yi iktidarın küçük bir ortağı gibi görecekti, yani muhalefet pozisyonunda görmeyecekti. Sindirilmek istenen DP, bunların üstesinden gelmeyi başaracak ve muhalefetine devam edecekti. Ancak DP ile CHP'nin programları arasındaki farklardan biri olan siyasal ve ekonomik liberalleşme konusu iktidar tarafından büyük ölçüde benimsendiğinden Demokratlar daha çok günlük olaylar ekseninde muhalefet ediyordu (Zürcher, 2016, s.309).

Seçimler yaklaştıkça her iki tarafta endişe su yüzüne çıkmaya başladı. Halkçılar, Demokratları bir milis güç oluşturmakla suçlarken ve memleketteki var olan hoşnutsuzluktan faydalanıp isyan yoluyla alt edilmelerinden korkuyorlardı. Bununla birlikte CHP, geçmiş döneme ilişkin hesaplaşmaların olup olmayacağını kestiremiyordu. Demokratlar ise Halkçıların seçimde usulsüzlük yapıp mevcut otoritesini sürdürmek, hatta zorla kendilerini tasfiye edeceğinden endişe duyuyorlardı. Seçim yaklaştıkça siyasal atmosferde bir korku almış başını gidiyor, karşılıklı niyet okumaları yapıyordu (Eroğul, 2013, s.69).

Bütün bu geçiş dönemi ve siyasi atmosferde nihayet seçim günü geldi. Seçimler çok önemli olaylar olmadan sükûnetle ve genel kaniya göre, dürüst ve özgürlükçü ortamda gerçekleşti⁶. Seçime ilgi yoğunlu ve katılım oranı yüksek olmuştur. Seçim sistemi⁷ nedeniyle mecliste sandalye dağılımı CHP aleyhine orantısız olmuştur. CHP doğu illerine nispeten kalkınmış batı bölgesindeki illerde tek bir il kanamamış kazandığı diğer bütün iller Ankara'nın doğusunda bulunuyordu. Bu daha çok CHP'ye sadakat gösteren eşraf, aşiret reisleri ve büyük toprak sahiplerinin

⁶ Seçimlere katılım oranı % 80 olmuştur. Sandıklardan Demokrat Parti %53,4 oy oranı ile 487 sandalyeden 408'ine sahip olmuş, CHP ise %39,8'lik oy oranı ile 69 vekil mecliste temsil yetkisi kazanabilmiştir.

⁷ Türkiye'de 1945 yılı sonunda çok-partili hayata geçilmesinden sonra yapılan dört milletvekili genel seçimi (1946, 1950, 1954, 1957) listeli (çok-isimli) basit çoğunluk usulüyle gerçekleştirilmiştir. Bu sistem nedeniyle alınan oylar ile kazanılan temsilci sayısında adaletsizlik mevcuttur. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti oyların yüzde 53.4'ü ile TBMM üyeliklerinin yüzde 83.6'sını(487 sandalyeden 408'iine sahip olmuş) kazandığı halde, Cumhuriyet Halk Partisi oyların yüzde 39.8'i ile milletvekilliklerinin ancak yüzde 14.4'ünü(69 sandalye) kazanabilmiştir. 1954 ve 1957 yılında yapılan seçimlerinde de benzer sonuçlar çıkmıştır. Bu orantısızlık 1950'li yıllarda demokrasinin bunalıma girmesinde ve kesintiye uğramasında önemli bir etken olarak görülmüştür (Özbudun, 1995, s. 528).

kullanılmış olan oyları denetlenmesiyle olmuştu. Sonuçlar CHP ve özellikle geniş çaplı siyasal ve liberalleşme yoluna gidip DP'nin seçimi kazanma şansını bertaraf etmek gayretinde bulunan İnönü için hayal kırıklığıydı. Seçmen CHP'nin yeni görünümüne ilgi göstermemiştir. Baskı yıllarını unutmamış, sonuçları özgürlük havasında kutlamıştı (Zürcher, 2016, s.315-316).

1.2.3. DP'nin İktidar Yılları (1950-1954)

Seçimden sonra Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar, Meclis Başkanlığına Refik Koraltan seçilmiş, hükümeti kurmak için Adnan Menderes görevlendirilmiş ve kısa bir sürede DP hükümeti kurulmuştu. İktidar biçimsel olarak artık Demokrat Partideydi. Evet, biçimseldi çünkü devletin güçlü kurumları 27 yıl tek başına iktidarda bulunan CHP tarafından şekillendirilmiş ve bu yeni iktidara yabancı kurumların tepkisi bilinmiyordu. İktidarın anahtarları halen CHP'deydi. Aslında çok partili hayata geçişte küçük bir muhalefet isteyen iktidar (CHP) böyle bir yenilgiyi hiç düşünmediğinden devlet mekanizmasını kullanarak tekrar iktidara gelmesi mümkündü. Demokrat Parti ancak devlet kurum ve güçlerine sahip olabilirse gerçek anlamda iktidar olacaktı. Bu nedenle Demokrat Parti tasfiyeye başladı ve kısa sürede ordudaki rütbelileri değiştirdi. Menderes aşağı yukarı bir ayda karşılarına çıkan tehlikeyi atlatmış gerçek iktidarı kurmuştu. Bundan böyle "Menderes Dönemi" başlayacaktı (Eroğul, 2013, s.85-87).

DP'nin ilk yıllarında Türkiye'de özgürlükçü ve demokratik bir atmosfer oluşmuş, basın önceki döneme oranla rahatlamış düşünce ve çıkar grupları örgütlenmelerine hukuki zemin hazırlanmıştı (Erdoğan, 2001: 69). Savaş yıllarında yapılan tasarruf neticesinde birikmiş önemli miktarda altın ve döviz rezervi ile 1948 yılında başlayan tarımda makineleşme ve hava koşullarını olumlu gidişi nedeniyle üretimde artış gerçekleşmiş, DP'nin ilk yıllarda dış yardım ve kredilerden ödemesiz olarak yararlanma savaş dönemi sıkıntıları unutturan bir bolluk ile geçmesine neden olmuştu (Pamuk, 2007, s.266).

İktidarını sağlamlaştıran DP icraatlarına hızla başladı. İrticaya tedbir olarak Türkçeleştirilen ezan Arapçaya dönmüş, genel af çıkarılmış ve önceki iktidar dönemindeki tüm mahkûmlar serbest bırakılarak, CHP'nin geçmişte yaptığı politikalara yönelik karşı adımlar atılmıştır. Batı ile daha sıkı ilişkiler kurmak isteyen iktidar, Kore Savaşı'na dâhil olarak bu fırsatı kaçırmamıştır. Nitekim Türkiye Kuzey Atlantik Paktı(NATO)'na alınacaktı. Batı ve Amerika sistemine uyum sağlamanın

yanında yerli bir burjuvazi yaratmak için çaba gösteriyordu. Özel girişimi teşvik ve destek için yerli ve yabancı sermaye ortaklığında Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası kurulmuştu (Eroğul, 2013, s.88-89).

1.2.4. 1954 Seçimleri

DP'nin ilk dönemi Türkiye'de ekonomik, sosyal, siyasi anlamda bir sıçrayış gerçekleşmiş, bu durum toplumun DP'ye yönelik teveccühünü meydana getirmişti. İktisadi büyümeden yararlanan seçmenler, memnuniyetini, ülkeyi dışa açan ve bürokratik yapıyı azaltan iktidarı, bu sefer daha fazla destekleyerek yerine getirdiler. ABD'den ithal edilen tarım makineleri ve Demokratların topraksız köylülere dağıttığı devlet toprakları sayesinde üretimi artırmıştı. Ziraat Bankası çiftçilere verdiği kredi ile, devlet ise buğday ve pamuk üretimine destek veriyordu. Dünyadaki mevcut şartlar (Kore Savaşı) nedeniyle tarım ürünlerinin fiyatını ve bu mallara karşı talebi artırıyordu. Sonuçta kırsal kesim özellikle toprağı çok olanlar kazançlıydı ve Demokratlara oy verdikleri için memnundular (Ahmad, 2006, s.145).

Demokrat Parti'nin sanayide de konuşulmaya değer teşebbüsleri olmuştur. Özellikle madencilik, çimento, şeker ve dokuma alanında kayda değer ilerleme elde etmiştir. Şeker ve dokuma, kitlelerin tüketiminde önemli rol oynadığından DP'ye yönelik seçmen artışını beraberinde getirmiştir. DP'nin başarısının kaynağı sadece ekonomik büyümeyle açıklayamayız. Evet, karayolundaki iyileştirme ve tarımsal alanda, kırsal kesim lehine politikaların günlük yaşamda büyük değişimler getirdiği ve bununla DP'ye karşı bir gönül bağı oluşturduğu apaçıktır. Fakat bununla birlikte başka faktörlerde mevcuttur. Bunlarda biri sıkı bürokratik yapıdır. Halkı küçümseyen bürokratik yapıya karşı millet düşmanlık beslemiş ve DP iktidarında buna karşı sanki bir isyan bayrağı çekmiş herhangi nedenlerle köyler vali odalarını doldurmuştur. Diğer bir faktörde laiklik anlayışındaki yumuşama ve ibadetleri yerine getirme yasaklarının kaldırılmasıdır. Bu halkta büyük bir rahatlamaya neden olmuş ve halkın manevi olarak tatminini sağlamıştır (Eroğul, 2013, s.114).

Bu gelişmeler, 1954 genel seçimlerinde⁸ Demokrat Parti'ye olumlu şekilde yansımıştır. 1950'de geçerli oyların % 53,3'ünü almış olan DP, 1954 seçimlerinde oy oranını % 58,6 yükseltmiştir (DİE, 1966, Tablo, 1). Ancak 1954 yılında oyunu yükselten DP için işler değişmeye başlayacaktı.

⁸ CHP'nin oyları ise % 39.9'dan, % 34.8'e düşmüştür (DİE, 1966, Tablo: 1).

Bu hızlı büyüme hızlı çıkış yüksek miktarda makine ve araç ithalatı demekti. Türkiye 1947'den beri bir dış ticaret açığı vardı. Bu 1950-1953 yıllarında üretimdeki yüksek artış ve buğdayda ihracatçı olmasına rağmen artmıştı. 1954'te tarımda bu artış/canlanma sona erdi. Zaten bu artışın nedeni tarım arazilerinin ıslah edilip nitelikli bir faaliyetten ziyade tarımda makineleşmenin doğal sonucu olarak tarım arazilerinin çoğalması ve birkaç yıl devam eden iklim koşullarıydı. Hava koşulları muhalefetiyle tarımdaki zafiyet boy gösterdi ve Türkiye tekrardan buğdayı dışarıdan ithal etmeye başladı. Ekonomik büyümenin azalması ve ticaret açığının artmasına rağmen hükümet ithalat ve yatırımlarına devam etti (Zürcher, 2016, s.332). Kaynaklar konusunda soğuk savaş temelli konumunu pragmatik bir biçimde kullandı. Bununla birlikte borç yükü artıyordu. DP vergilendirme sisteminde çokça zenginleşen büyük toprak sahipleri ve büyük çiftçileri(GSMH payları beşte birinden fazla olmalarına rağmen vergilerdeki payı yüzde ikiydi.) göz ardı ediyor, yatırımlar için Merkez Bankası'ndan borçlanarak enflasyonist baskıları artırıyordu. 1950'de yüzde 3 olan enflasyon 1958'de yüzde 20 olmuştu (Pamuk, 2007, s.267).

1954 ten sonra mutlu ve güzel günler devam etmedi. Yüklü dış borç ödemeleri ve enflasyon ekonomiyi daralmaya soktu. İlk yıllardaki ekonomik liberalizasyon yerine ekonomide artan müdahaleler geldi. Ekonomide artık bir dengesizlik vardı ve günlük önlemlerle yönetiliyordu (Aybar, 1988a, s.34).

Türk Lirasının değerinin düşürülmesi (devalüasyon), yapay fiyatların ve devlet transfer harcamalarının bitirilmesi, dış ticaretteki kısıtlamaların kaldırılması konusundaki uluslararası yapıların tavsiyelere uymak yerine 1940 tarihli Milli Koruma Kanununu yürürlüğe koyarak bunlara direndi. Sonuçta karaborsa hortladı, hükümet resmi kur değerini 1=2,80\$ sabitlemesine rağmen doların piyasa değeri 10 liraydı. 1958'e gelindiğinde hükümet dış borca o kadar ihtiyaç duyuyordu ki IMF'nin isteklerine razı geldi. ABD, IMF ve bir kısmını da Avrupa ülkelerinin karşıladığı borç verildi (Zürcher, 2016, s.333).

DP seçimlerinde aldığı oy oranından çok daha fazla sandalye sayısı elde etmiştir. Neredeyse meclisteki tek parti olmuştur. Bunun nedeni seçim sistemiydi. Çoğunluk sistemi. Neredeyse meclisteki tek parti olmanın verdiği sınırsız gücü hisseden Demokratlar, mecliste kendisine sandalye kazandırmayan Kırşehir'i⁹ ilçe

⁹ Demokrat Parti, Kırşehir'de 1950-51 ve 1954 seçimlerinde sırasıyla % 34,1; 40,1; 30.8 oy alırken; Cumhuriyetçi Millet Partisi(CMP) 1954 seçimlerinde %43,5 oy oranı ile birinci parti olmuştur. (DİE, 1966, Tablo 2). Kırşehir, 27 Ekim 1957 seçimlerinden önce, seçim yatırımı olarak 12 Haziranda tekrar

yapmış ve Nevşehir'e bağlamıştır. DP'ye vekil kazandırmaya diğer bir il Malatya'yı ikiye bölüp, Adıyaman'ı il yapmıştır (Eroğul, 2013, s.124).

DP muhalifleri destekleri için illeri cezalandırmanın yanında seçimden kısa süre sonra çıkarılan kanunlarla, herhangi bir partiden adaylık başvurusu reddedilen adaylar o seçim dönemi için başka partiden aday olmasını engellemiştir. Bununla Demokratlar geri çevirdikleri adayların kendileri aleyhinde çalışmalarını önleyecekti. Ayrıca memurların aday olabilmesi için altı öncesinden istifalarını vermek zorunluluğu getirilmiş, bununla muhalefet partilerde çalışmak isteyip seçilemeyenlerin geri işine dönmesi açısından baskı unsuru getiriliyordu. Bunun sadece muhalifler için olacağı açıktı (Eroğul, 2013, s.124).

1.2.5. 6-7 Eylül Olayları

Türkiye ile Yunanistan arasında cereyan eden Kıbrıs bunalımı nedeniyle Londra'da görüşmeler başlamış, Türkiye adanın kendisine verilmesinde, Yunanistan ise adanın Yunanistan'a katılmasını talep ediyordu. Türkiye'de basın durmadan kamuoyu oluşturmak için mücadele veriyordu. Konferansın devam ettiği sırada basın, Selanik'teki Atatürk evininin bomba atılarak Rumlar tarafından tahrip edildiğini duyurdu. Bunun üzerine o gün İstanbul, Ankara ve İzmir'de Rumlara ait evlere, kilise hatta mezarlıklarına saldırı yapıldı ve işyerleri tahrip ve talan edildi. Bu olayları komünistlerin ve solcuların yaptığı ileri sürülmüş birçok solcu tutuklanmıştır. Ancak bu olayları kimin planladığı konusunda halen kesin bir bilgi olmamakla birlikte mantıklı tek cevap, Kıbrıs konusundaki hassasiyetleri ve bu konuda geri adımın atılamayacağı görüntüsü vermek isteyen Demokratların¹⁰ başlattığı ve sonrasında hadiselerin kontrollerinden çıktığıdır. Çünkü polis kuvvetleri başta bu olaylara müdahalede bulunmamış ve sonrasında ise bu olaylar Demokratlar tarafından gayet yüksek çaba ile örtbas edilmek istenmişti (Akşin, 2009, s.252).

il yapılmıştır(Albayrak, 2004, s.295).

¹⁰ Yassıda yargılamalarında 6-7 Eylül Davası kapsamında Mahkeme "Esasın 3 numarasında kayıtlı bu davanın 1 esas sayıda kayıtlı Anayasa'yı ihlal davası ile birleştirilmesine 05.01.1961 tarihinde karar verildi. Yüksek Adalet Divanı Cumhurbaşkanı Celal Bayar hakkında isnat olunan suçun değişen vasfına ve Anayasa'nın 41 inci maddesi ile T.C.Milli Birlik Komitesinin 07.07.1960 tarih ve 2 numaralı kararı gereğince hakkında takibat yapılamayacağına ve bu sebeple bu suçtan dolayı verilen tevkif müzekkeresinin geri alınmasına, Sanık Fuat Köprülü, Fahrettin Kerim Gökay, Alaettin Eriş, Mehmet Ali Balin, Mehmet Ali Tekinalp, Hasan Uçar ve Oktay Engin haklarında tevkif müzekkerelerinin geri alınmasına ve başka sebeplerle tutuk ve hükümlü değillerse salıverilmeleri için Divan Başsavcılığına müzekkere yazılmasına ve Adnan Menderes ile Fatin Rüştü Zorlu hakkında 6'şar yıl, İzmir Valisi Kemal Hadımlı hakkında 4 ay,15 gün hapis cezasına karar vermiştir." (Özsakallı, 2009, s.104-105).

1.2.6. Parti İçi Muhalefet

DP, dış siyasette rahatlamış ancak ülke içinde muhalefet ve kendi partisi içinde eleştirilerin odağı haline gelmişti. DP, muhalefete karşı baskı unsuru kullanacaktı. Buna ilaveten sıkıyönetim mekanizmasını kullanmış ve bu bağlamda gazetelerin kapatılmıştır. Ayrıca meclis tatil edilmişti. Fakat 1954'ten sonra DP çok fazla büyüdüğünden partiye farklı görüşlerden insan barındırmaya başlamış ve bu nedenle kendi içinde hiziplere ayrılmıştı. Muhalefete karşı verilen mücadele yöntemi burada karşılık bulmuyordu. Alt kademelerde tasfiyeler yapıldı. Ekonomik gidişattan muzdarip dört vekil bir rapor hazırlayarak iktidarı eleştirdi. Partinin kurucularından Fuat Köprülü Dışişleri Bakanlığından ayrıldı. Kongreler çok tartışmalı ve olaylı geçiyordu. 6-7 Eylül olaylarından sonra parti ileri gelenleri açıkça eleştirilere başlamış, on dokuz milletvekili basına ispat hakkı tanınması yönünde önerge imzalanmıştı. Bunlar haysiyet divanına sevk edilmek suretiyle 9'u ihraç edilmiş kalanları sonraki gün istifa etmiştir. Bunun yanı sıra iki yıl gecikmeli yapılan ve eleştirilerin çokça yapıldığı dördüncü kongrede Fuat Köprülü tekrar genel başkan seçilen Adnan Menderes'ten sonra en çok oyu almıştır (Albayrak, 2004, s.273-275).

Yine meclisteki parti grubu, hükümete gensoru yöneltmiş ve bakanları düşürmüştür. Ancak bulunan bir formülle sadece Adnan Menderes hakkında güvenoyu çıkmıştır. Tüm bunların eşliğinde Adnan Menderes kurduğu yeni kabinesinin programını açıklarken eleştirilen konular hakkında yapılan hataların düzeltereğini beyan etmiştir (Eroğul, 2015, s.132-134). Parti içi muhalefet o denli artmıştı ki partiden ayrılan daha liberal kesim Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu liderliğinde Hürriyet Partisini¹¹ (HP) kurdu. Bu parti zaman içerisinde daha CHP ile birleşecekti (Karpat, 2015, s.95).

Olaylar iyiden iyiye hızlanıyordu. Hem iktidarda hem de muhalefette meydana gelen kaynaşmaların nedeni gittikçe artan baskı unsuruydu. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün oğlu Orhan Köprülü, DP İstanbul il başkanlığından istifa

¹¹ DP içinde on dokuz milletvekili Basın Kanununa "ispat hakkı"nın eklenmesi için ısrar edince parti ile anlaşmazlığa düşmüş ve bunlar Parti Haysiyet Divanına sevk edilmiş, 9'u Partiden ihraç edilmiş, geriye kalanlar istifa etmiştir. Bu on dokuz kişi, 20 Aralık 1955 tarihinde Hürriyet Partisini kurmuşlardır. Programında, demokratik ve muvazeneli bir parlamento çalışmasına imkan verecek şekilde değiştirilmiş bir Anayasa'da teminatlarını bulan müstakil adliye, tarafsız idare, özerk üniversite, hür basın, tarafsız radyo, hür ve bağımsız sendikalar, özgürlüklerin hukuk devleti anlayışına göre düzenlenmesi gibi konuları ele almıştır. Parti 24 Kasım 1958 tarihinde olağanüstü kongre yapmış ve bu kongrede kapanmıştır. Partililerin çoğu muhalefette bulunmak için CHP'ye katılmıştır (Tökin, 1965, s.89-90).

etmiştir. Ayrıca istifasından sonra verdiği demeçte *“Programından ayrılmış, eski hüviyetini tamamen değiştirmiş olan bugünkü DP zihniyeti ile uyuşmak benim için imkânsız olduğu cihetle DP’den çekiliyorum... Demokrasi nizamına iman etmiş bütün Türk vatandaşlarının, aralarındaki her türlü ihtilafları bir tarafa atarak bu gaye [Menderes’i devirmek] uğrunda işbirliği yapmaları bir vatan borcudur”*. (Akt. Albayrak, 2004, s.295) diye istifa nedenini açıklayan Fuat Köprülü’nün sözleri, kurucular arasındaki uyuşmazlığın ne denli olduğunu ortaya çıkarmış, aynı zamanda DP’ye ağır bir darbe olmuştur. Baskı unsuru iktidardan ayrılmalara sebep olurken muhalefet cephesinde olumlu etki yaratıyor ve muhalefetteki partileri zorunlu işbirliğine/ güç birliğine sevk etmiştir (Albayrak, 2004, s.295).

1.2.7. 1957 Seçimleri

Evet, değinilen sosyo-ekonomi ve siyasal gelişmeler 1954-1957 yıllarında yoğunlaştı. Muhalefetin kamuoyundaki pozitif dönüşümlerden etkilenecek artırdığı muhaliflik seviyesine rağmen hükümet politikalarında ısrarlıydı. Demokratlar, seçime iki aydan daha az süre kala istifa edenlerin tekrar adaylıkları önleyen bir maddeyi de içeren(bu madde partisinden istifa eden Fuat Köprülü için getirildiği apacıktı) ve amacı iktidara karşı muhalefetin ortak listelerden adaylık ile yeni bir siyasal parti kurmasını engelleyecek şekilde seçim kanununda değişiklik yapmış, 1958 seçimlerini erkene alarak seçimleri 1957 yılında yapmıştır (Karpas, 2015, s.95).

1.2.8. CHP’nin İlk Hedefler Beyannamesi

1957 yılında CHP’nin on üçüncü kurultayında, muhalif olan kesim ile partinin ileri gelenleri bir araya gelerek güç birliği yapma konusunda karar aldılar. Kurultayda Cumhuriyetçi Millet Partisi(CMP)’nin yanı sıra HP’nin temsilcileri de mevcuttu. Zaten kurultay öncesi bu partilerin yöneticileri CHP ile ortak çalışacaklarına dair bildiri yayınlamışlardı. İktidarın seçimlerden hemen önce seçim kanununda değişikliğe gitmesinin temel nedeni de buydu. CHP, 1960 Askeri Darbesi’ne doğru muhalefeti gittikçe artırıyor. 1959 yılında CHP, on dördüncü kurultayında, muhalefet biçimi olarak savunmadan saldırıya geçeceğini ve ayrıca İlk Hedefler Beyannamesini kabul etmiştir. İktidardan on maddede isteklerini sıralayan CHP, buna göre partizanlığın kaldırılması, seçimlerin adaletli yapılması, bası hürriyeti üniversitelerin özerkliği, yüksek yargıçlar kurulu ve sosyal adaletin sağlanması gibi dönemin içinde bulunduğu şartların düzeltilmesi konularını gündeme getirmiştir. Bu

beyannameden sonra muhalefet partileri birleşmiş ve İnönü'nün söylemleri gittikçe sertleşmiştir. İktidardan aynı sertlikte karşılık gelmiş, muhalefetin güç birliğine misilleme olarak başta İstanbul'da daha sonra yurdun her tarafında vatan cepheleri kurulmuştur. Bir tarafta vatan cephesi, bir tarafta güç birliği halk ikiye ayrılıyordu (Erdoğan, 2006, s.31).

1.3. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'ne Doğru

Bu kısımda 27 Mayıs Askeri Darbesi'nden önce DP'nin uyguladığı politika ve yaptığı uygulamalar ile buna karşı toplumda ve orduda oluşan muhalefet ve hükümete ihbar edilen darbe ele alınmıştır. DP bu dönemde muhalefeti denetim altında tutmak için çeşitli baskı aygıtları kullanmış ve neticesinde bir askeri darbe olmuştur.

1.3.1. Vatan Cephesi

1957 seçimlerinde¹² Cumhuriyetçiler, sandalye sayısını 31'den 178'e çıkarmayı başardı. Her ne kadar Demokratlar zayıflamış olsa da yönetim yine onlardaydı. Enflasyon ve döviz kıtlığının neden olduğu ekonomik durgunluk, yönetimi daha popülist politikalar izlemeye sürükledi ve siyasal amaçlara hizmet için din argümanı kullanıldı. 1958'lerin sonunda muhalifleri ve herkesi hükümetin etrafında birleştirmek, eski otoriteyi kurmak ve muhalefetin propagandasına karşı hükümetin yaptıkları icraatların savunulması için "*Vatan Cephesi*"ni kurdu (Doğaner, 2013, s.43).

Aybar (1988a, s.36) bu konuda, "*TRT her gün Vatan Cephesine katılanların adlarını açıklıyordu. Bu seçim öncesinde bir çeşit plebisitti: bizden olanlar Cephe'ye evet desin... Peki, evet demeyenlere, yani Vatan Cephesine girmeyenlere ne sıfat verilecekti? Bunlar Vatansız. hain mi sayılacaktı? Kim bilir, yaşlı komitacı birtakım yasal! önlemler de tasarlıyordu. Belki de sadece, büyük bir çoğunluğun, vatansız damgasını yememek için cepheye yazılacağı umuluyor ve böylece CHP'ye gözdağı verileceği düşünülüyordu. Maksat ne olursa olsun, kötü bir oyundu*" ifadelerini kullanmıştır.

Öyle ki, radyodan ilan edilen vatan cephesi listelerinde bebekler, ölümler hatta uydurma isimler vardı. Öyle bir noktaya gelmişti ki, bu durumdan rahatsız oların

¹² 1957 Seçimleri partiler göre oy dağılımı DP %47.3; CHP% 40.6; CMP %7 ve Köylü Partisi %3.8 oy almıştır.

kurduğu, birçok yerde “Radyoyu Dinlemeyenler Cemiyetleri” mevcuttu (Doğaner, 2013, s.44).

1.3.2. 9 Subay Olayı

Demokratlar, iktidara geldikleri 1950’de ordunun üst mevkilerinde tasfiyeler gerçekleştirmiş ve iktidarlarının neredeyse son dönemine kadar bir askeri müdahale/darbe yönünden rahattılar. 1957 yılına geldiklerinde tertipçilerin elebaşlarından Yarbay Samet Kuşçu’nun ihbarı üzerine 9 subay hükümete karşı bir organizasyon/tertip oluşturmakla tutuklandı. İktidar, 1958’de bunu kamuoyuna açıkladı ve bunlar bir askeri mahkemede yargılandı. Mahkeme bu tertiple suçlanan 9 subayı temize çıkardı ve sadece muhbir subayı mahkûm etti. Olayı iyiden iyiye derinleştirmede (Başgil, 1966, s.118).

Mahkemenin böyle sonuçlanması Menderes’i rahatlatmış, orduda tertipçi subayların bittiğine ve askeri bir darbenin tehlikesinin kalmadığına inandırmıştı. Oysa 9 subayın tutuklanması, tertipçilerin geri çekilmesine ve bir sonraki müdahale için toparlanmaya ve daha dikkatli olmaya sevk edecekti (İlyas, 2016, s.166).

1.3.3. Uşak ve Kayseri Olayları

Demokratlar artık eleştiri ve denetimler karşısında iyice hoşnutsuz oluyordu. Eleştiri ve denetimlere açık olmak yerine basın ve muhalefete karşı yasaklar getiriyor devlet radyosundan sürekli bir propaganda hali ile bu eleştiri ve denetimleri gölgede bırakarak yollarına devam ediyordu. Kamu hizmetleri yerine getirilirken yapılan kayırmalar toplumda hoşnutsuzluğa neden oluyordu. Bu atmosferde ülke sorunları çarpıtılıyor, Demokratların başarıları geri planda kalıyordu. CHP muhalefet seviyesini gittikçe artırıyor ve en ufak olayları kendi lehinde kullanıyordu. Bu nedenle Demokratlar miting haklarında kısıtlamalara gitti (Karpas, 2015, s.125).

CHP ülke çapında büyük taarruz adında propaganda seyahati başlatmış halkın ilgisini çekmek amacıyla İnönü Savaşlarını yaşandığı bölgelerden yine İnönü’nün isteğiyle başlatmıştı. Daha Uşak’a hareket etmeden olaylar başlamış varılan Uşak’ta Demokratlar ile Cumhuriyetçiler arasında çatışmalar olmuştur. Propaganda gezisinin sonraki durağı Manisa’ya gitmek için istasyona giderken Demokrat Parti taraftarlarınca önleri kesilmiş ve İnönü’nün kafasına taş isabet etmiş olmasına rağmen ve yine kendisi önde CHP’lilere yol açmıştır. İnönü Manisa’da konuşmasını iyice sertleştirmiştir. İzmir’de de yapacağı konuşma, İçişleri bakanlığının emriyle

valilikçe alınan kararlar siyasi parti propaganda yasağı nedeniyle yapılamamıştır (Demirel, 2011, s.306-307). 4 Mayıs günü İstanbul'a geçen İnönü Topkapı'da DP'lilerce etrafı sarılmış, çevredekilerin saldırılarına maruz kalmıştır. Orada görevli olmayan bir binbaşının müdahalesi sonucu saldırıdan kurtulmuştur (Akşin, 2013, s.221).

İnönü, Kayseri'de meydana gelen Demokrat Partili Belediye Başkanı ve CHP ilçe başkanı arasında geçen olayın davasına katılmak ve bu hadiseden sonra meydana gelen olayları incelemek hem de yakın tarihli il kongresine katılma amacıyla Kayseri'ye gitme kararı aldı. Kayseri yolculuğu genel bir gösteri havasında gerçekleşti. Kayseri yakınlarında durdurulan İnönü'nün direktmesiyle Kayseri'ye gitmesine rağmen olayın gerçekleştiği Yeşilhisar ilçesine giden yolda askeri kuvvetlerce yolu kesilmişti. İnönü arabadan inerek oluşturulan barikatı aşmıştı ve asker hükümetin emirlerine karşı çıkar gibi İnönü'ye müdahale etmemişti. Bu olaylar artık Demokratların iktidarının devam etmeyeceği yönünde kuvvetli bir emareydi. Demokratlar buna rağmen hala baskı unsuruyla her şeyin devam edeceği zannındaydılar (Demirel, 2011, s.316-317).

1.3.4. Tahkikat Komisyonu

Vatan cephesi uygulaması, gerilimi iyice artırdı. Muhalefette, Demokratları yal ve kurumsal kanallardan yani seçim ile gönderme umudu biraz daha azaldı. Ne var ki, hükümet eliyle mecliste muhalefetin bir askeri darbeyi amaçladığı fikrine karşı bunları soruşturmak maksadıyla bir komite kuruldu (Başgil, 1966, s.119).

Tahkikat Komisyonu, Meclis içtüzüğü gereği kurulmasına karşın, asıl hedefi muhalefetin etkisini azaltmak ve muhalefeti ortadan kaldırmak olan, olağanüstü ve anayasaya aykırı yetkiler barındırmıştır. Komisyon 15 DP'li vekilden oluşmuş ve birçok kanunla Cumhuriyet Savcılarına, sulh hâkimine, askeri ve adli amirlere verilen yetkilerle donatılmıştı. Bu yetkilerin yanında her türlü yayın yasağı koyabilme (Başgil, 1966, s.119), bunlara uymayanların dağıtımını yasaklama, toplatma, yayınları ve matbaaları kapatma, soruşturma için gerekli her türlü eşya ve evraka el koyma, siyasi nitelikteki gösteri toplantı ve hareketler hakkında önlem almaya yetkilendirilmiştir. Bu yetkiler kullanırken hükümetin bütün araçlarını kullanabilme ve komisyonun aldığı önlem ve kararlar kesin olup, itiraz söz konusu olamayacaktı. Karar ve önlemlere muhalefet edenlerin cezalandırılması öngörülmüştü (Albayrak, 2004, s.533).

Bu tahkikat komisyonu önergesine karşı CHP hemen bir önerge hazırlamış ve başbakan hakkında meclis tahkikatı/ araştırması yapılmasını ve yüce divana sevkini istemişti. Ancak çarçabuk reddedilen önergede, insan hakları ihlalleri, israf, resmi ilandan adaletli bir şekilde yararlanamama ve basına baskı gibi iddialar mevcuttu. Demokratların önergesi kabul edilmiş ve akabinde yasaklar başlamıştı. Büyük Millet Meclisi'nin tahkikat kararı ile ilgili müzakerelerinin yayımlarının yasaklanmasından dolayı tahkikat komisyonu müzakerelerinde İnönü'nün yaptığı konuşma basında yayınlanmadı. İnönü şöyle demişti: *“Biz ihtilal metotları takip ederiz, seçimsiz iktidara gelmek isteriz, derler. Şimdi iktidarda bulunanların, milletleri ihtilale nasıl zorladıkları insan hakları beyannamesine girmiştir. Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa, o memlekette ihtilal behemehâl [kesinlikle] olur. Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam. Şimdi arkadaşlar şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. İhtilal meşru bir hak olarak kullanılacaktır.”* (Akt. Eroğul, 2013, s.173). İnönü'nün konuşması DP'ye gayet açık bir uyarı olmuştur.

Tahkikat komisyonu ve öğrenci hareketleri ile ilgili olarak, Ali Fuat Başgil, Menderes ve Bayar'ında bulunduğu gruba, tahkikat komisyonunun anayasaya aykırılıklar taşıdığı bu nedenle bu kanunun geri çekilmesi, protestocu gençlere sert davranılmaması ve Kabinenin değiştirilerek CHP'lilerin kabineye dâhil edilmesi önerilerinde bulunmuş, ancak bunların zaaf olacağını düşünen Bayar tarafında reddedilmiştir (Başgil, 1966, s. 137).

Tahkikat komisyonu ile alınan önlemlere karşı, akademik çevrenin de desteğiyle başta Başkent daha sonra diğer şehirler de yayılan öğrenci gösterilerine sahne olmuştur. Hükümet buna karşı sıkıyönetim silahını devreye sokmuşsa da ortamı sakinleştirememiştir (Akşin, 2013, s.222). Gösteriler devam ederken, gergin ortamı sükûnete erdirmek için Başbakan Menderes 24 Mayıs'ta Tahkikat komisyonun görevini yerine getirdiği ve bu soruşturmanın sonuçlarının yakında halk ile paylaşılacağını açıklamıştır (Ahmad, 2012, s.138) .

1.3.5. Harbiyelilerin Yürüyüşü

Öğretim kurumlarında öğrenci gösterileri şiddetle devam ederken, sonrasında Milli Birlik Komitesi'nin(MBK) başına geçecek dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı (KKK) Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e yurdun içinde

bulunduğu keşmekeşten çıkma reçetesi olacak veya bu olayların nasıl sükûnete ereceğiyle ilgili bir mektup yollamıştır (Akşın, 2013, s.222).

Mektup, “Aziz Vekilim”... ile başlayıp, tedbir maddelerin başında ise. “...1)Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. Çünkü bütün fenalıkların bu zattan geldiği hakkında umumi bir kanaat vardır.” İle devam edip en sonunda bu tedbirlerin ehemmiyetini muhteva eden “...Sayın Vekilim Maruzatım muhakkak ki, çok mühim ve hatta çok cüretkaranedir. Fakat memleket için, milletin selameti için, hükümet ve hatta partinizin kurtarılması için, dikkate alınması lazımdır. Ve hatta çok lazımdır. Saygılarımla.”cümleleriyle bitmiştir (Akt. Sakallı, 2010, s.29-30).

20 Mayıs'ta Ankara'ya gelecek olan Nehru'yu karşılamak için Menderes Ankara'ya dönmüştür. Ancak ertesi günü Harbiyeliler, Çankaya Köşküne doğru yürüyüş gerçekleştirmişler. Bir nevi ordunun taraf belli etmesinin açıkça ilanıydı. Ordu karar vermiş ve devam eden göstericilerden yana tavır almıştır. Menderes bunları anlayacak durumda değildir. Bir önergeyle DP Genel İdare Kurulunu toplayan ve durumun içinden çıkılmayacak hal aldığı yönündeki beyanatlar da bir işe yaramayacaktır(Eroğul, 2013, s.177). Subaylar artık sonuca varmak üzeredirler. 27 Mayıs günü darbe yapmış ve DP hükümetini devirmişlerdir (Ahmad, 2012, s.138).

1.4. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi

Sabahın erken saatlerinde Kurmay Albay Alparslan Türkeş radyodan Türk Silahlı Kuvvetlerin(TSK) ülkenin yönetimine el koyduğunu duyurmuştur. Menderes bunu arabada Kütahya'ya giderken haber almış ve aynı gün Bayar, Koraltan ve Menderes tutuklanmıştır. Doğrusu 1 Hazirana kadar 17 DP'li vekil hariç tüm DP'li vekiller tutuklanmıştır. Yine Genel Kurmay Başkanı ve başka rütbeli askerler de tutuklanmıştır. Bunun yanında İzmir'den gelen Cemal Gürsel Mili Birlik Komitesi'nin(MBK) başkanı olmuş ve radyodan askeri yönetimin gelme nedenlerini halka açıklamıştır (Ahmad ve Ahmad, 1976, s.211-214).

İhtilal sabahı, darbe ve darbeciler sevinçle karşılandı. O kadar ki darbeciler bile bu kadarını beklememiştir. DP ve DP taraftarları/tabanı hariç, halkın büyük bir kesimi muhalefet partileri, ordunun büyük çoğunluğu muhalif gazete ve üniversiteler tarafından ihtilale sıcak bakmış ve alttan alta ihtilal için çalışmışlardır. İhtilalden memnun olanlar bunu büyük bir coşkuyla karşılamıştı. Halk sokaklarda rastladığı Harbiyelilere teveccühte bulunmuş, her tarafta binalar bayraklarla donatılmış, bir

bayram havası yaşanmıştı (Toker, 1991, s.19).

İhtilal beklenmedik derecede kolay bir şekilde sonucuna varmasına karşın temel sorun yeni başlamıştır. Nitekim darbecilerin ortaklaştığı, darbeden sonra hemen seçimlerin yapılp yönetimin sivil yöneticilere devri konusu soru işaretlerini beraberinde getirmiştir. Zaten darbeciler iktidarın devri konusundaki anlaşmalarını unutmuş, yönetimi uzun süre sivillere devretmemiştir (Birand, Dündar ve Çaplı, 1991, s.213-214).

Darbeci subayların rütbeleri yüzbaşı ile general arasında değişiyordu. Ordunun geri kalanı öylece darbeye dâhil edilmiştir. Darbeciler arasında hiyerarşik yapıdan ve düşünce birliğinden yoksun olmuş olup, birbirini tanımayanların tesadüfi olarak birlikte olmuştur. Darbe kısa sürede ve kolayca gerçekleşmesine rağmen sonraki sürecin nasıl işleyeceği konusu pekte planlanmamıştır¹³. Dolayısıyla darbecilerin imdada yetişmesi için çaldıkları ilk kapı DP'nin politika ve baskılarına muhalif aydın kesim ile muhalif sanayi burjuvasıydı (Atılğan, 2015b, s.541).

Darbecilerin önemli subayları kapsayan otuz sekiz kişilik Milli Birlik Komitesi, Cemal Gürsel başkanlığında kurulmuştur. Yurt dışı görevinde bulunan Talat Aydemir ve Dündar Seyhan MBK'de yer almamıştır. MBK üyeleri arasında darbenin öncesinde bu planlamaya ve darbe örgütünde katılmamış subaylarda yer almıştır. Bunun nedeni ise TSK'nin tüm yapılanmasının temsil edilme isteğiydi. Buna rağmen MBK'nin büyük bir çoğunluğu Kara Kuvvetlerinden oluşmuştur (Karpat, 2015, s.159). Darbe dışında bırakılan subaylar daha sonraki yıllarda kendi darbelerini yapmayı denemiştir (Ahmad, 2006, s.157).

1.4.1. Darbenin Hukuki Problemi

Darbecilerin, darbeden sonra işleri rayına oturtmak için bir plan ve programları mevcut değildi. Gerçi muhalif partiler darbeden önce DP'nin politika ve baskılarına karşı bildirdikleri çözüm yolları ve politikalar mevcuttu. 1957 seçimlerinden önce muhalefetteki partiler bir araya gelip bir güç birliği oluşturmakla

¹³ Nitekim 27 Mayıs Askeri Darbesini gerçekleştirenler aslında müdahalenin net bir tarihini planlamamıştır. Normal şartlar altında, 1961 yılında yapılacak genel seçimlerde olabilecek bir hile veya DP seçimlerde kaybettiği takdirde iktidar devri yapmadığında yapılacak olan müdahale, hükümetin son günlerinde yaptığı uygulama ve politikaları nedeniyle 27 Mayıs 1960'ta yapılmıştır. Bu nedenledir ki darbeden sonra darbecilerin sonraki günler için net bir programları olmamıştır. Mesela Cemal Gürsel müdahale sonrasında verdiği bir demeçte komitenin(MBK) 20 kişiden oluştuğunu bildirmiş ancak MBK 38 kişi olarak ilan edilmiştir (Toker, 1991, s.25-35).

kalmayıp, CHP ilk hedefler beyannamesi bildirmişti. MBK, karşı karşıya kaldığı sorunlara önceden bir çözmek için aydınlardan bir komisyon kurarak yeni bir anayasa oluşturmak için davete bulunmuştu. Komisyon başkanlığına ise İstanbul Üniversitesinin Rektörü Sıdk Sami Onar getirilmiştir. Aydınları kapsayan bu karar 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin niteliğini değiştirip, sıradan bir darbeden farklılaştırmıştır.

Onar'ın başkanlığında komisyon hemen bir ön rapor hazırlamış ve bu rapora göre, iktidarın(DP) meşruluğunu -iktidara gelişi yönünden- mevcut olduğu, fakat iktidarın politika ve eylemlerinin meşruluğunu yitirmiş olması nedeni ile iktidarda olmanın meşruluğunu kaybetmişti. Bu da MBK açısından bir gerekçe daha oluştuyordu. Aynı zamanda komisyon yasal iktidarın işe başlamasından evvel bir yenilenmenin dolayısıyla yeni bir anayasa, yasa ve seçim konunu anlamlarını taşıyordu. Bu nedenle komisyon, MBK'nin faaliyetlerine devam etmesi amacıyla 12 Haziran 1960'ta geçici bir anayasa devreye sokmuş, MBK, yasama yetkisini doğrudan, yürütme yetkisini ise devlet başkanının atadığı kabine eliyle kullanmasına imkân tanımıştı. Neredeyse tüm yetkiler MBK'da toplanmıştı (Ahmad, 2012, s.153).

1.4.2. Darbecilerin Meşruiyet Sorunu

27 Mayıs'ta iktidarı devirenlerin kamuoyuna devirme nedenlerini açıklama ihtiyacı doğmuştur. Bu nedenle 1961 Anayasasının Başlangıç kısmında sözü edilen direnme hakkı bunlardan birisiydi. Direnme hakkı anayasa metnine dâhil edilme sebebi ise iktidarın anayasa ve hukuk dışı davranış ve faaliyetleriyle meşruluğunu yitirmiş olmasından dolayı, müdahalenin haklı ve gerekli olduğunun vurgusu olmuştur. Bu, 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin yapılışının meşruluk zeminine oturtma çabalarından önemli bir tanesi olmakla birlikte, aynı zamanda, madde(direnme hakkı) ileriki zamanlarda TSK'nın müdahalelerine yeşil ışık yakmasından dolayı tehlikeli olmuştur (Aydın ve Taşkın, 2014, s.97).

Bunun haricinde MBK, darbenin meşruluğunu ve haklılığını ortaya çıkarmak amacıyla çeşitli faaliyet ve girişimlerde bulunmuştur. Darbenin haklılığını ve gerekliliği anlatmakla görevli 27 Mayıs İnkılâbını Yayma Komiteleri, il ve ilçelerde propaganda ve halktan gelecek soru ve tepkileri karşılamak amacıyla İnkılâp Büroları oluşturulmuştur. MBK bir program dâhilinde çeşitli üniversitelerden akademisyenler yurdun birçok iline göndererek 27 Mayısın anlamını anlatmak için seferber edilmiştir. Bunun dışında bir takım eylemler de darbenin meşru bir zemine

oturtulması amaçlanıyordu.

- Türk Kültür Derneklerinin kuruluşu

- Cemal Gürsel yeni yıl mesajında 1961 yılını “İkinci Cumhuriyetin Kuruluş Yılı” olarak ilan edilmesi

- 27 Mayıs tarihinin “Anayasa ve hürriyet Bayramı” olarak kabul edilmesi

- Yapılan yerli otomobile “devrim”, trene ise “27 Mayıs Treni” isimlerinin verilmesi

- MBK Başkanı ve MBK Üyeleri ile görevlendirilen subayların yurt gezileri (Atılğan, 2015b, s.556),

- Sembolik ve simgesel bir bağ kumlası amacıyla bir “27 Mayıs1960, Hâkimiyet Milletindir.” yazısı bulunan hatıra paraların basımı,

- “Milletçe El Ele: 27 Mayıs 1960.” logo ve yazılarını taşıyan sigara paketleri

- Subayların alyanslarını Hazineye bağışlayarak kampanyaya dönüştürmesi (bu toplum ile darbeciler arasında derin bir bağ kuruyordu.)

- 27 Mayıs 1960 tarihli ve bu tarihi ön plana çıkaran zarflar pullar bastırılması darbecilerin, darbenin meşruluğunu ve haklılığını anlamlandırma çabaları olmuştur (Alkan, 2016, s.217-230).

1.4.3. Yassıada Mahkemeleri

Darbeden sonra tutuklanan Demokratlar gruplar şeklinde Yassıada’ya yargılanmak üzere gönderilmiştir. Yassıada yargılanmaları 14 Eylül 1960 başlamış, 11 Eylül 1961 tarihine kadar devam etmiştir. Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim Başol, Başsavcı ise Ömer Altay Egesel olmuştur (Özdemir, 2013, s.233). Yüzyılın en büyük siyasi davasının haftalarca Köpek Davası ve Bebek Davası¹⁴ gibi, skandal iddianamelerle zaman geçirmesine karşın, 6-7 Eylül Davası Vinylex Davası, Anayasayı ihlal Davası, Zimmet-İrtikâp Davası, Ali İpar Davası, Arsa Davası, Değirmen Davası, Barbara Davası, örtülü ödenek Davası, Radyo Davası, Topkapı Olayları Davası, Çanakkale Geyikli Olayları Davası, Kayseri Olayları Davası, Demokrat İzmir Gazetesi’nin Tahribi Davası, Ankara ve İstanbul Olayları Davası, Vatan Cephesi Davası ve İstimlâk Davası gibi gayet ciddi davaları olmak üzere 19

¹⁴ Cumhurbaşkanı Bayar’a Afganistan kralı tarafından hediye edilen köpeğin Atatürk orman çiftliğine satılması ve Menderesin gayrimeşru ilişkisinden doğan çocuğunun öldürttüğü iddiasına ilişkin davalar kanıtlanmamakla birlikte, bu suçlamalar sanıkların küçük düşürülmesine hizmet etmiştir (Aydın ve Taşkın, 2014, s.76).

dava görülmüştür. Bu davalar kapsamında 592 sanık olmak üzere muhalefet dışında yasama ve yürütmenin neredeyse hepsi yargılandı (Atılğan, 2015b, s.555-556).

Kararlar açıklanmadan önce İsmet İnönü, Cemal Gürsel'e verilecek idam kararlarının MBK tarafından onaylanmasının engellenmesi hususunu bildiren, yıllar boyu ya inkâr edilen, inkâr edilmese de samimiyeti sorgulanan uzun bir mektup göndermiştir. Mektubun sonunda *"...Suçluların en ziyade kahrını çekmiş vatandaşlar bile bu infazı aşırı bulacak, müteessir olacaklardır. Eski, yeni siyasi parti mensupları arasında yaklaşma ve anlaşma çareleri arıyoruz. Bu çabalama içinde, artık eskimiş olan siyasi suçlardan dolayı idam cezası tatbik etmek, siyasi partiler arasında ve memlekette manen huzur teessüsünü imkânsız kılacaktır.*

İnfaz kararında ordunun tesirini Milli Birlik Komitesi'nce yerine getirmek, akla gelebilecek mahsurların en büyüğünü taşır ve tarih önünde, karar verenlere de verdirenlere de hesapsız vebal yükler. Siyasi suçlardan dolayı ölüm cezası, bugün yeryüzünde hemen hiçbir medeni ülkede kalmamış gibidir. Türlü tehlike karşısında bulunan memleketimizin bekçileri ve koruyucuları olan Milli Birlik Komitesi üyelerinin ellerindeki aziz emaneti vahim bir itibar buhranına maruz bırakmayacaklarını hulus ile ümit ediyorum." cümlelerini sarf etmiştir (Hür, 2015, 24 Mayıs).

Yassıada'da toplamda 592 sanık yargılanmış, bunlardan 228'i hakkında idam cezası istenmiştir (Özdemir, 2013, s.233-234). *"Yassıada'daki bu ağır şartların gölgesinde gerçekleştirilen yargılamalar sonucunda 15 DP'li idama mahkûm edilirken, 47 DP'li milletvekili beraat etti. 143 DP'li 4 yıl 2 ay, 117 kişi 5 yıl, 15 kişi 6 yıl, 6 kişi 7 yıl, 2 kişi 8 yıl, 17 kişi 10 yıl, 3 kişi 15 yıl, 1 kişi 20 yıl, 30 kişi de müebbet hapse mahkûm edildi. 6 DP'li ise karardan önce öldükleri için haklarındaki dava düşürüldü. Yassıada'da ölen DP'lilerin isimleri şöyledir: Yusuf Salman, Lütfü Kırdar, Gazi Yiğitbaşı, Yümni Üresin, Nuri Yamut ve Kenan Yılmaz. Ayrıca Konya eski Valisi Cemil Keleşoğlu da Yassıada'da intihar ederek yaşamına son verdi."* (Topçu ve Topçu, 2017, s.69). Adnan Menderes Rahatsızlığı nedeniyle orda bulunmuyordu. Refik Koraltan ve Rüştü Erdelhun'un tüm rütbeleri sökülüştü. Komite(MBK) Bayar, Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun idamlarını onamış, ancak Bayar'ın cezası yaş haddinden dolayı hapis cezasına çevrilmişti (Özdemir, 2013, s.234).

Aybar(1988a, s.175) bu konuda *"Yassıada kararları başlı başına bir sorundu. İnsanların ölüm cezasına çarptırılmaları doğru değildir. Ne yandan bakılırsa*

bakılsın, ölüm cezası savunulamaz. Ama politik nedenlerle ölüm cezası verilmesi; halkın oyları ile işbaşına gelmiş kişilerin, yaptıkları ters işler ne olursa olsun, askeri darbe ile iktidarı. Ele geçirenler tarafından kurulan olağanüstü bir mahkemede ölüme mahkûm edilmesi, mahkeme tarafsız davranmış ve yasayı uygulamakla yetinmiş de olsa, insanlığın kabul etmeyeceği bir iştir. Demokratlar çok partili rejimi, tek parti rejimine dönüştürdüler. Yasadışı işler yaptılar. 6-7 Eylül faciasını tezgâhladılar ve Türkiye'yi Amerika'nın güdümüne soktular. Bunlar ağır suçlardır. Hükümet adamlarının bu gibi fiilleri için, ceza yasamızda açık hükümler var mıydı? 146. maddeyi uygulamaya olanak var mıydı? Nereden bakılırsa bakılsın, Adnan Menderes, Fatih Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın asılması, siyasal yaşamımız için talihsizlik olmuştur. Bir kısım halk gözündeki bu kişiler, Tanrılaştırılırken, ayrıca ülke düşman kamplara ayrılmış, demokratların mirasçılığı da bir çekişme konusu olmuştur. Ama belki en kötüsü, bu idamları, yeni idamların izlemiş olması ve siyasal fiillerden dolayı ölüm cezasına çarptırılmanın, siyasal geleneklerimiz arasına girmesidir.” yorumunu yapmıştır. Yassıda yargılamalarında yapılan hukuksuzlukların hukukçular tarafından karşılık bulmasından yakınan Taha Akyol(2017, s.142) “27 Mayıs hukukun temel ilkelerinin çiğneyerek Yassıda'da ihtilal mahkemesi kurdu, düzmece duruşmalar yaptı, geçmişe yürüyen ağırlaştırılmış cezaları kanunlaştırdı, yargıda büyük kıyımlar yaptı.” demiştir.

1.4.4. Ordu ve Üniversitelerde Tasfiyeler (147'ler olayı)

Darbeden sonra TSK'daki alt üst ilişkisi bozulmuş olup bu ilişkileri tekrar rayına oturtmak için ise 3 Ağustos 1960 yılında tasfiye yapılmıştır. Bu tasfiye harekâtının habercisi, 26 Temmuzda olağan üstü bir şekilde toplantıya çağrılan MBK' ye TSK'dan ayrılanların statüsünde değişiklik yapılması ile emekli maaşlarındaki iyileşmeyi kapsayan emekli sandığı kanununda değişiklik yapılması teklif edilmiştir. Bu kanun değişikliği yapılacak tasfiyenin büyük çaplı olacağı ve bunun karşısında oluşabilecek tepkilerin önüne geçmek amacıyla olmuştur (Sakallı, 2010, s.48).

3 Ağustos 1960 günü 260 generalin 235'i ve 5000'e yakın subay ordudan tasfiye edilmiştir. Bu tasfiyenin asıl nedeni tasfiye edilenlere karşı siyasal bağlamda duyulan güvensizlik olmuştur. Bu tasfiye edilenler daha sonra kuracakları Emekli İnkılap Subayları(EMİNSU) derneği kurarak, haklarını arama yoluna gitmişlerdir (İlyas, 2016, s.168).

Ordunun ardından sıra üniversitelere gelmişti. Ekim ayında 147 üniversite öğretim üyesini tasfiye edilmiştir. Ancak, tasfiye edilenler için kullanılan ölçütlerin net olmaması büyük tepkiye yol açmıştır (Zürcher, 2016, s.354). Rektörler protesto amaçlı istifalarını sunmuştur. Tasfiyeler edilenler arasında yeni anayasayı hazırlamak amacıyla Ankara'ya davet edilenler de vardı ve bu da bu listelerin kim tarafından hangi gerekçeyle düzenlendiği konusunda soru işaretleri oluşturmuştur. Nitekim ordudaki tasfiyeler ordunun iç sorunları olarak kabul edilebilirdi. Üniversiteden tasfiye edilenler, her bir taraftan gelen tepkiler nedeniyle karar tekrar ele alınmış, üniversitelerdeki görevlerine geri dönmeyi başarmıştır (Özdemir, 2013, s.236).

1.4.5. MBK'da Tasfiye Hareketi (14'ler Olayı)

MBK'da iki grup mevcuttu. Birinci grup, seçimlerin bir an önce yapılıp, iktidarın sivil yöneticilere devredilmesi görüşünde olanlar; ikinci grup ise sivil yöneticileri güvenmiyor, gerekli reformların kendilerince tamamlamak ve daha sonra seçimlere gidilmesi niyetinde olanlardan oluşmuştur (Akşin, 2009, s.260). Bunları gidiciler ve kalıcılar olarak ele alabiliriz. Gerçekte bu iki grup homojen olmayıp, darbe sabahı okunan bildirinin yazarı, seçimlerin hemen yapılıp iktidarın sivillere devredileceğini beyan eden Orhan Erkanlı da kalıcılar grubunda yer alıyordu. Seçimlerin bir an önce yapılması hususunda İsmet Paşa(İnönü) ve çevresindeki ekip de azımsanmayacak çabalarda bulunuyordu. Darbenin akabinde kalıcılar grubunda bulunanlar sayıca fazlaydılar ama Cemal Gürsel “*demokrasi yolundaki her engel yıkılacaktır.*” diye demeçte bulunmuştu (Aybar, 1988a, s.78-79).

Zaman ilerledikçe MBK'deki gruplaşma giderek artmış, buna çözüm olarak ise bir kanadın diğer bir kanadı tasfiye yolunu açmıştır. Gürsel, çevresindekilerin görüşünü de alarak tasfiyenin şeklini belirledi. MBK feshedilmiş ve diğer tarafın azınlıkta kaçacağı şekilde yeniden oluşturulmuştur. Ayrıca dışarıda bırakılacak kanadın üyelerinin ülkeden uzaklaştırılması(yurtdışında görevlendirilerek) da karara bağlanmıştır. Hazırlanan listede 14 kişinin adı vardı (İlyas, 2016, s.168).

Bu 14 kişiye Cemal Gürsel imzalı, “Sayın

Bay.....

1.Türk Silahlı Kuvvetleri adına Millete verilen sözün yerine getirilmesinde uğranılan aksaklıklar ve güçlükler karşısında, vaki istek üzerine Milli Birlik Komitesini feshetmiş bulunuyorum.

2.Başarmış olduğunuz yüksek hizmete layık bir şekilde size verilecek olan dış görevi beklemenizi, bu müddet içerisinde memleketin ve şahsınızın menfaati bakımından

evinizden dışarı çıkmamanızı ve ziyaretçi kabul etmemenizi, aksi takdirde hakkınızda 6 ve 25 numaralı kanun hükümlerinin tatbik edileceğini ve bugün(13 Kasım 1960) 'dan itibaren emekliye sevk edilmiş bulunduğunuzu bildiririm." tebligat yapılmıştır. Bu olay yakın tarihe 14'lerin tasfiyesi olarak geçmiştir (Sakallı, 2010, s.44-45).

1.4.6. Siyasal Yasaklar ve Demokrat Parti'nin Kapatılması

MBK'nın ortalığa bir çekidüzen verme işi, siyasi faaliyetlerin durdurulmasıyla başladı. MBK'nın 3 numaralı tebliğiyle "*ikinci bir tebliğe kadar her türlü siyasi parti neşriyat ve faaliyetleri, gösteri yürüyüşleri ve her türlü toplantılar*" yasaklandı. Böylelikle, tüm siyasi etkinlikler MBK'nın elinde toplanmış oldu (Atılğan, 2015b, s.548).

DP'ye gelince, 15 yıldan uzun bir süre faaliyette bulunmuş, 10 yıl boyunca iktidarda kalmış ve Türkiye siyasal hayatına damgasını vuran parti, Ankara'da 10 dakika süren bir dava ile sıradan bir dernek gibi 29 Eylül 1960'ta kapatıldı. Kapatılma davası bir DP üyesi Mustafa Gergel tarafından "*kongresini yapmadığı ve gayesinden uzaklaştığı*" gerekçesiyle 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin hemen evvelinde Mart 1960'ta açılmıştı. Demokrat Parti iktidardayken dava görülmemiş, 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin akabinde görüldü. DP'nin kapatılmasına gerekçe olarak "*Cemiyetler Kanununa aykırı hareket etmek, tüzük hükümlerine uymamak ve gayeleri dışına çıkarmak*" fiilleri sunuldu. Zaten anayasa ve kanunlara aykırı fiiller nedeniyle DP'nin bütün mallarına, bankalardaki Anayasası mevduatına ve her türlü evrakına ise bundan kısa bir süre önce başka bir mahkemece el konmuştu (Tökin, 1965, s.98). Ayrıca, Demokratların iktidarında 1953'te "*CHP'nin Haksız iktisaplarının İadesi Hakkında Kanun*" ile CHP'nin mallarına el konduğu yasa Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş ve CHP'nin malları iade edilmiştir (Atılğan, 2015b, 5s. 56).

1.4.7. Kurucu Meclis v e1961 (Hesapsız Demokratik Hava)

14'lerin tasfiyesinden sonra MBK'da kalanlar, yönetimin bir an evvel seçimler vasıtasıyla sivil yöneticilere devrini isteyenler çoğunlukta idi. Zaten yeni anayasa yapmak için kurulan profesörler kurulu (Onar Komisyonu) anayasa taslağını bir ay gibi kısa bir sürede bitirme planı yapmıştır. Buna karşın, siyasetçilere güvenmeyen bu nedenle siyasi partileri faaliyet alanlarını dar tutacak detaylı bir anayasa metninden yana olanlar ile siyasal sistemin gelişimi için siyasi partilere geniş bir alan açacak bir metinden yana olanların görüş farklılıkları nedeniyle süreç uzamış bulunmaktaydı. İkinci görüşte olanların kuruldan çıkarılmasının ardından oluşturulan

ve MBK'ya sunulan anayasa taslağı kabul görmemiştir. Bu arada kendi anayasa taslağını oluşturan Ankara Üniversitesinden hocaların ısrarlı tavsiyeleriyle anayasa yapım çalışmaları bir kanadını MBK, diğer kanadını kalan siyasi partilerinde dâhil edildiği(CHP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi(CKMP) farklı meslek ve kesimlerden oluşan 272 üyeli bir kurucu meclise bırakılmıştı (Zürcher, 2016, s.356-357).

Kurucu Meclisin Temsilciler kanadında partisel eğilim yönünden CHP, sosyal alan/ sosyal bileşenler yönünden 'aydın'lar çoğunlukta idi (Tanör, 1986, s.16). Anayasa yapım işleri kurucu meclise bağlı 20 kişilik Anayasa Komitesi tarafından yürütülmüştür (Zürcher, 2016, s.356-357).

Kurucu Meclis, MBK tarafından 13 Aralık 1960'ta çıkarılan 157 sayılı kanun gereği kurulmuştur. 157 sayılı kanuna göre, Demokrat Parti meclise üye gönderememiştir. Devlet Başkanı 10, Milli Birlik Komitesi 18, Cumhuriyet Halk Partisinden 49, CKMP'den 25, Barolardan 6, Basından 12 Eski Muharipler Birliği'nden 2, Esnaf kuruluşlarından 6, Gençlik kuruluşlarından 1, İşçi sendikalarından 6, Meslek odalarından 10, Öğretmen kuruluşlarından 6, Tarım kuruluşlarından 6, Üniversitelerden 12 olmak üzere Yargı organlarından 12 temsilci bulunmuştur. Ayrıca, Bakanlar meclisin doğal üyesi kabul edilmiştir. Kurucu Meclis, çeşitli kanunların yanında, var olma gerekçesi de bulunan anayasa kanunu onaylamış ve kabul edilen anayasa halkın takdirine (referanduma) sunulmuştur (Sakallı, 2010, s.46-47).

Anayasa referandumuna katılım %81 olmuştur. Referandumda 'hayır' oyu kullananların oranı bir hayli yüksek (%38,3), anayasaya 'evet' demeyenlerin oranı %57,3 bir kesim olmuştur. Bu oran darbeciler ve AP dışında diğer partiler açısından hayal kırıklığı yaratmıştır. Muhakkak ki bu referandumda 'evet' demeyen kesim içinde Demokrat Parti taraftarlarının ağırlığı yüksektir. On yıl boyunca kendi oylarıyla iktidarını sürdürmek için oy verdikleri kesimden bazıları daha yeni idam edilmişti (Atılğan, 2015b, s.555; Toker, 1991, s.235). Referanduma 'evet' demeyenlerin başka nedenleri de vardı. Halk eski tek parti dönemine dönüleceği üzerine yapılan propagandalar eski DP'lilerce dile getirilmiş ve bu propagandalar işe yaramıştı (Ahmad, 2012, s.155).

1.4.8. 1961 Anayasası

9 Temmuz 1961 tarihinde halkın oylarıyla kabul edilen anayasa metni ulusal

bağımsızlık ve ilerlemenin(Başlangıç Kısmı) yanında hukukun üstünlüğü ve sosyal adalete olan ihtiyacın getirdiği inançla başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik, laik, sosyal ve insan haklarına saygılı bir devlet olarak tanımlamıştır (Madde: 2). Yasama/kanun yapma yetkisi ise Türkiye Büyük Millet Meclisine(TBMM) verilmiştir (Madde: 5). TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu(CS) olmak üzere iki kanattan oluşuyordu (Madde: 63). CS¹⁵ altı yıllığına seçilen 150 üyeden -bu üyelerden 15'i Cumhurbaşkanı tarafından atanacaktı- oluşuyordu (Madde: 70-73). TBMM'nin diğer kanadı dört yıllığına seçilen 450 milletvekilinden oluşuyordu¹⁶. Ayrıca Cumhurbaşkanı da üye tam sayısının 2/3 çoğunlukla ve gizli oylama ile meclis seçiyordu. Bu çoğunluk ilk iki turda sağlanamazsa salt çoğunluk yeterli olacaktır (Madde: 95). Yine, bakanların dışarıdan gelebildiği¹⁷ yürütmeyi denetleme görevi de TBMM'deydi. Yargını tam bağımsızlığı ve dokunulmazlığının tanınmasının yanında hâkimlerin özlük işleriyle alakalı sorunları bakan Yüksek Kurul kurulmuştur. Ayrıca, TBMM'nin çıkaracağı kanunların Anayasaya uygunluğunu denetleyecek Anayasa Mahkemesi kurulmuştur (Madde: 145-147). Tüm bunların yanında partilerin tek başına ezici bir çoğunluğunu önlemek amacıyla nispi temsil sistemi getirilmiştir (Zürcher, 2016, s.357).

1961 Anayasası Osmanlı dönemi dâhil en özgürlükçü anayasa olmuştur. Anayasa yapımcıları açısından, demokrasinin en büyük sorunu ya da demokrasinin önündeki en ciddi engel olarak yasama çoğunluğunun diktası olmuştur. Geçmiş sistemde yasama çoğunluğunun tek partileşme eğilimlerinin mevcut olmasından dolayı yeni anayasa ile tek partinin keyfiliğine, zorbalığına ve mutlak iktidarına mahal vermeyecek ve bu iktidarlara oluşmasını engelleyecek şekilde yargı, anayasa mahkemesi ve özerk kurumları oluşturmuştur (Kalaycıoğlu, 200, s. 334).

1961 Anayasası, anayasanın üstünlüğünü ve bağlayıcılığı ilkesini getiren ilk anayasadır. Bu üstünlük ve bağlayıcılığı yerine getirmek için Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. 1961 Anayasasının en önemli özelliği ve yeniliği de bu olmuştur. Daha önceki anayasalarımızda “*anayasanın üstünlüğü*” ilkesi mevcut değildi. Sadece 1924 Anayasasında “*kanunlar anayasaya aykırı olamaz*” denilmiştir. Fakat bunun

¹⁵ “13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanunun altında adları bulunan Milli Birlik Komitesi Başkan ve üyeleri ile eski Cumhurbaşkanı, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesidirler. Tabii üyeler, Cumhuriyet Senatosunun diğer üyelerinin tâbi oldukları hükümlere tabidirler.” (1961 Anayasası, Madde: 70).

¹⁶ 1961 Anayasası, Madde: 67.

¹⁷ 1961 Anayasası, Madde: 103.

herhangi bir denetimini sağlayacak mekanizma da kuruluştaki olmamıştır. 1921 Anayasası ise zaten savaş koşullarında olduğundan yargıyı da meclisin yetkileri bünyesine katmıştır. Bu anayasalarda meclisin üstünlüğü ilkeleri ağır basmıştır. 1945 yılına kadar anayasanın üstünlüğü ilkesi ne teorik nede pratik anlamda kendisine bir zemin bulamamıştır. 1950 yılında mecliste iki partili sistemde ise mecliste çoğunluğu alan partinin, kendisini eylem ve davranışlarıyla, hukukun üstünlüğü ilkesiyle bağlı hissetmemesi geleneği devam etmiştir. 1961 yılında, Anayasa Mahkemesi ise anayasanın üstünlüğü ilkesini hayata geçirmek adına kurulmuştur (Tanör, 1986, s.19-21).

TBMM'nin çift kanattan oluşturulmasında ki neden, eski sistemde meclis çoğunluğunu ele geçiren partinin istediğince hareket alanı bulmasıydı. Yeni kurulan sistemde CS mecliste çoğunluğa sahip olacak partilere karşı bir denge ya da sınır getirme işlevine sahip olacaktı. Nitekim bütün yasalar bu iki meclisten geçmek zorundaydı ve CS'nin veto etme yetkisi vardı. Ayrıca seçim sisteminde nispi temsil yönteminin benimsenmesindeki amaç, yine mecliste bir partinin ezici çoğunluğa ulaşmasını engellemektir (Zürcher, 2016, s. 357).

1961 Anayasasının getirdiği başka bir yeni kurum ise Milli Güvenlik Kurulu(MGK)¹⁸ olmuştur. MGK'nın kurulmasıyla orduya anayasal bir rol verilmiştir (Zürcher, 2016: 357). MGK ülkenin milli güvenlik politikalarında hükümete tavsiye ve bildirimler yoluyla yardım etmek amacıyla kurulmuştur. MGK'da silahlı kuvvetlerden komutanlar ile yürütme organının başı Cumhurbaşkanı ve bakanlardan bazılarını bulunuyorlardı. MGK'nın kurulmasıyla silahlı kuvvetler siyasal sisteme bir nebze olsa da katılmış oluyordu. MGK varlığı ve siyasal süreçte yerini almasında hükümetler için teknik konular bakımından başvuracağı ve yardım alabileceği bir adres olmasının yanında, diğer bir yönden, TSK'nın seçilen siyasetçilere karşı olan güvensizliğini nedeniyle siyaseti mercek altında tutacağı bir adres olmuştur (Erdoğan, 2001, s.92-93).

1961 Anayasasının getirdiği yenilikler sadece çift kanatlı meclis, Anayasa Mahkemesi ya da siyaseti vesayet altında bulundurma amacı güden MGK ile sınırlı

¹⁸“*Millî Güvenlik Kurulu, kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkam ve Kuvvet temsilcilerinden kuruludur. Millî Güvenlik Kuruluna Cumhurbaşkanı Başkanlık eder; bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan yapar. Millî Güvenlik Kurulu, milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir*” (1961 Anayasası, Madde: 111)

olmamıştır. 1961 Anayasası yasama, yürütme ve yargı yetkilerini birbirinden ayırarak 1924 Anayasasına göre ilerleme kaydetmiştir. Yürütme organını yasamadan daha net bir şekilde ayırmak adına cumhurbaşkanlığı görev süresinin yedi yıl olarak belirlenmiş ve dört yılda bir yenilenen milletvekilliği seçimleriyle çakışmayacak şekil tasarlanmıştır (Findley, 2012, s. 311). Bunun yanında 1961 Anayasası yurttaşlık hak ve hürriyetlerini güvence altına almış toplumsal ve ekonomik haklar tanımıştır (Ahmad, 2011, s.245). 1961 Anayasası sosyal devlet anlayışı ile piyasa ekonomisinin üretkenliği ile refahın artırılmasından öte devlete, planlayıcı ve yeniden dağıtımcı bir görev yüklemiştir (Erdoğan, 2001, s.88).

Anayasayı hazırlayan aydınların temel amacı, iktidarın çoğunluk diktasına engel olabilecek, en azından oluşacak bu dikta karşısında fren-denge mekanizması görevi üstlenecek yeni bir yapı oluşturmak olmuştur. Bunun nedeni otoriter bir yönetime sahip olmasına rağmen DP'nin halkın çoğunluğunun rızasını almasıdır. Otoriter bir yönetime rağmen halkın büyük bir kesiminden destek bulması, halkın ağa, şeyh, patron veya eşrafın tabiiyetinde bulunması ve demokratik olandan ziyade otoriter olanı seçmesine neden olmuştur. Bu nedenle, insanların anayasal birey haklarını elde etmesi bu tebaiyet bağlarının aşılması/kesilmesi anlamına gelecekti ve halk kendisi için uygun ve demokratik olanı seçecekti. İşte tamda bu anlayışla, yeni anayasanın özelliği bireylerin temel hak ve özgürlüklerinden kişi, ekonomik ve sosyal ile siyasal haklardan yer alacaktı (Atılğan, 2015b, s.561-562). Anayasasının içeriği neredeyse üçte biri hak ve güvencelerden meydana gelmiştir (Findley, 2012, s.311).

1.4.9. Siyasi Yasakların Kalkması ve Kurulan Partiler

1961 Anayasasının yapıcıları, 1924 Anayasasının güçler ayrılığının ve birden çok partinin mevcut olduğu bir demokratik sistemin işleyebilmesinin mümkün olmadığını, yaşanan olaylardan ders çıkarmıştı. Bu nedenle 1961 Anayasası, güçler ayrılığı ilkesi ve çok partinin iktidara gelmek için rekabette bulunacağı bir demokratik siyasal sistemin asgari şartlarını taşıyordu. CHP'nin dış ülkelerin deneyimlerinden de yararlanarak ve 1957 yılında somutluk kazanan, 1959 yılında yayımladığı İlk Hedefler Beyannamesi'ndeki taleplerin neredeyse hepsi bu anayasada yer almıştır (Tanör, 1986, s.14).

Anayasa yapım sürecinde de askeri yönetim ile CHP arasında artan bir işbirliği mevcuttu. Askeri yönetim, iktidarın sivillere devri sürecinde seçimlerin

kazananının CHP olmasını istiyordu. Böylece bundan sonraki kendi politikalarını uygulayabilecekti. Bu durum DP'nin yandaşlarını CHP'ye karşı tavır almasına itti. Daha hiçbir örgütlenmesi mevcut değilken ortada gerçek bir muhalefet belirmişti (Karpas, 2015, s.198).

Kurucu Meclis'in toplanmasından akabinde, 13 Ocak 1961 tarihinde MBK, siyasi faaliyetlerle ilgili yasakları kaldırmıştır. Bu yasakların kaldırılış amacı, yine aynı yılda yapılacak genel seçimler için partilerin hazırlık yapması, örgütlerini oluşturması olmuştur. Ayrıca, bu yasakların kaldırılması yapılacak anayasa referandumu açısından da önem taşımaktaydı. Siyasal hayatta genel durum CHP ve CKMP'nin devam etmesiydi. Zaten anayasa yapım çalışmalarına katılmak ve temsil ettiği taban adına kurucu mecliste yer almıştı. Demokrat parti ise kapatılmıştı. Yasağın kalkmasının ardından CHP'ye ve CKMP'ye ilaveten –siyasi hayatta önemli rol alacak olan Yeni Türkiye Partisi, Adalet Partisi ve Türkiye İşçi Partisi gibi- on bir yeni parti kurulduysa da bu partilerin çoğu siyaset sahnesinde yerini alamadan kapandı (Zürcher, 2016, s.358).

1.5. 1961 Sonrası Siyasal Hayat

Türkiye'de koalisyon hükümeti ilk olarak, partilerin 1961 seçimlerinde sonra tek başına hükümet kuracak kadar oy almaması neticesinde kuruldu. 1965 seçimlerine kadar değişik partiler arasında hatta bağımsız milletvekillerinin de dâhil olduğu kısa dönemli hükümetler kurulmuştur. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, hükümet kurma tercihini ilkin İsmet İnönü lehine kullanmıştır. 1965 seçimlerinde AP'nin büyük bir oy oranı ile mecliste tek başına hükümet kuracak nicelikte sandalye kazanmasıyla darbeden sonraki koalisyonlar dönemi sona erecektir. Ayrıca bu dönemde iki ayrı darbe girişimi olmuş ancak bunlar başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

1.5.1. 1961 Seçimleri, Koalisyonlar Dönemi ve İki Darbe Girişimi

15 Ekim 1961'de askeri darbeden sonra ilk seçimler yapıldı. Demokrat Parti siyaset sahnesinden silinmişti. Ancak, Demokrat Parti'nin mirasçısı olduğunu iddia eden iki yeni parti kurulmuştu. Bunlardan ilki Adalet Partisi(AP) 27 Mayısçılarla bağları olan emekli bir general olan Ragıp Gümüşpala tarafından, diğeri Yeni Türkiye Partisi(YTP)- geçmiş dönemde DP'ye muhalif eski HP'yi kuran- Ekrem Alican tarafından kurulmuştu (Ahmad, 2012, s.164). Bağımsız bir ortamda gerçekleşen 1961 Seçimlerinde, ordunun manevi desteğine rağmen, CHP tek başına hükümet kuracak

kadar sandalyeye sahip olamamıştır. Milletvekili seçiminde nispi temsil, senatörlük seçiminde ise çoğunluk sistemim uygulanmıştır (Karpas, 2015, s.199).

CHP 172 milletvekili ve 35 senatörlük; AP 159 milletvekili ve 70 senatörlük; YTP 68 milletvekili ve 29 senatörlük; CKMP ise 51 milletvekili ve 16 senatörlük kazanmıştı. CHP mecliste 207 sandalye ile diğer partilere (toplam 393 üye) karşı iktidar olma mücadelesi verecekti. DP'nin mirasçısı durumundaki partilerin oy oranı ve kazandıkları üyeliklere bakıldığında ise DP'nin tabanının Yassıada'da verilen cezalara karşı bir tepki ve Demokratlara karşı bir vefa borcu niteliğinde *"Mederes'in Zaferi"* olarak yorumlanmıştır. Seçim sonuçları 27 Mayısçılarda ve orduda memnuniyetsizlik kaygı oluşturmuştur (Özdemir, 2013, s.242).

Gerek referandum gerekse de 1961 genel seçim sonuçları orduda bir 'sandık darbesi', bir tehdit olarak algılanmıştır. Zaten Silahlı Kuvvetler Birliği(SKB) seçimlerden kısa bir süre önce 31 Ağustos 1961'de seçimler katılacak partiler ile toplantı düzenlemiş ve genel başkan düzeyinde imzaladıkları ve 'Milli Anlaşma' diye adlandırdıkları bir bildiri yayımlamışlardır (Atılğan, 2015b, s.557).

Bu yayımladıkları bildiriye göre; Cumhurbaşkanlığına Cemal Gürsel seçilecek ve 27 Mayıs hareketi ile Atatürk Devrimlerine bağlı kalınacaktı (Aybar, 1988a, s.90). Bunun yanında Demokrat Parti ve zihniyetinin devam ettirecek girişimlerde bulunulmayacak; din, iktidar olmak için siyaset malzemesi yapılmayacak; Yassıada kararları eleştirilmeyecekti. Ayrıca, komünizm ile ırkçılığa karşı çıkılacaktı (Atılğan, 2015b, s.556). Bu anlaşmanın/mutabakatın en güncel konusu Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığıydı. Zira Adalet Partisi'nin senatörü Ali Fuat Başgil Cumhurbaşkanlığı adayydı. Varılan mutabakat sonucunda Ali Fuat Başgil Cumhurbaşkanlığı adaylığından çekilmiş olması 27 Mayısçıların siyasi alana müdahalelerinin devam edeceğinin ispatıdır (Aydın ve Taşkın, 2014, s.101).

1.5.2. Koalisyon Hükümetleri ve Başarısız Darbeler

Koalisyon hükümetlerinden ilki, daha meclis toplanmaya başlamadan evvel 21 Ekim'de 10 Silahlı Kuvvetler Birliği(SKB)'nden 10 general ve amiralin yanında 28 subayın katıldığı İstanbul'daki toplantıdan alınan karar (21 Ekim protokolü)¹⁹ ile

¹⁹ Protokol metni şöyledir: "1. TSK mensupları aşağıda açık imzaları bulunan 21 Ekim 1961 günü saat 14.30'da toplanmışlar ve gündemlerinde mevcut olan konuları müştereken müzakere etmişler ve ittifakla aşağıdaki karara varmışlardır:

a.TSK 15 ekim 1961 günü yapılmış olan seçimlerden sonra gelecek yeni TBMM toplanmadan evvel duruma fiilen müdahale edecektir.

b.İktidarı milletin hakiki ve ehliyetli mümessillerine tevdi edecektir.

25 Ekimde yapılması planlanan askeri müdahaleden vazgeçirilmesi sonucu kuruldu. SKB'yi bu karardan döndürmek için parti liderlerinin komutanların önünde bir protokol imzalamak zorunda kalmıştır. 24 Ekim'de Çankaya'da yaptıkları Genel Kurmay Başkanı, kuvvet komutanları ve ordu komutanları ile bazı üst komutanlar ile yapılan protokol gereği Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanlığı desteklenecek, ordu mensuplarına tanınmış herhangi bir hak geri alınmayacak ve cezalandırılan DP'liler hakkında af yasası çıkartamayacaklarını taahhüt etmişlerdir. Bunun yanında Genel Kurmay Başkanının, başbakanlık makamına İsmet İnönü formülü kabul görmüştür (Özdemir, 2013, s.243).

Bu kurulan koalisyon hükümeti, cumhuriyet devrinin ilk koalisyon hükümeti olacak ama sonuncusu olmayacaktı. CHP-AP koalisyon silahlı kuvvetlerin zoruyla kurulmuştu. Koalisyon ortakları AP ve CHP arasında geçmişten gelen bir husumet vardı ve DP'nin varisi/devamı olan AP, 1961 Anayasasının demokratik meşruluğunun bulunmadığı konusunda ısrarcıydı (Findley, 2011, s.212). İsmet İnönü ile ordu arasında gizli bir işbirliğinin mevcudiyeti konusunda birçok AP'li kuşkuluydu. Koalisyon kurulur kurulmaz AP'liler eski DP'lilere af konusunu tartışmaya açmışlardı. Ayrıca, planlı(devletçi) ekonomi projesi de sorun teşkil ediyordu. CHP ve ordu bu planlı ekonomi projesini destekliyor, AP ise karşı çıkıyordu. Mayıs 1962'de AP mahkûm DP'lilerin cezalarında indirim öngören bir yasayı yetersiz bulmuş ve hükümetten çekmiş ve İnönü'nün istifasıyla birinci koalisyon bitmiştir (Zürcher, 2016, s.363).

1.5.3. Talat Aydemir'in Birinci Darbe Girişimi

Ordunun zorlamasıyla kurulan hükümetin ömrü 6 ay (10 Kasım 1961-30 Mayıs 1962)sürmüştü. Siyasi ortam zaten kırılgandı. Burjuvazi, siyasi istikrar; işçiler ise ekonomik koşulların baskısının azaltılması ve yeni iş seçenekleri talebinde bulunuyordu. Koalisyon hükümetinin siyasi istikrarı sağlamakta zorluk çekmesi, toplumsal bir karşılık bulmaması ve iç çekişmeler nedeniyle zayıf bir görünüm vermesi TSK'da hareketlenmelere neden olmuştur (Atılğan, 2015b, s.558).

Aydınlar arasında ideolojik tartışmalar başlamıştı. Görünürde tartışmaya girilenlerin hepsi de Atatürk ve reformlarını kabul ediyordu. Kimleri için

*c.Bütün siyasi partiler faaliyetten men edilecekler seçim neticeleri ile MBK feshedilecektir.
d.Bu kararın tatbiki 25 Ekim 1961'den sonraki bir güne tehir edilmeyecektir.” (Aydın ve Taşkın, 2014, s.100).*

Atatürkçülük, laiklik; kimilerine göre devletçilik ve kolektivizm; kimilerine göre ise de liberalizm ve özel teşebbüstü. Yani dönemin düşüce yapısında karmakarışık bir ortam mevcuttu. Böyle bir ortamda 1960 darbesine katılmış ama MBK'da yer almayan bazı subaylardan Talat Aydemir güçlü ve reformcu bir yapı için 21-22 Şubat 1962'de darbe girişiminde bulunmuştur (Karpaz, 2015, s.200-201).

27 Mayıs'ta yapılan darbe metodu gibi emir ve komuta zincirinden bağımsız hareket eden subayların talepleri meclisin feshi, görevden alınan komutanların yeniden atanması ve anayasa ile seçim yasalarının değiştirilerek seçimlerin yenilenmesi olmuştur. Darbecilerle İnönü arasında yapılan pazarlık sonucu darbe engellenmiştir (Atılğan, 2015b, s.558).

1.5.4. İkinci Koalisyon ve Talat Aydemir'in İkinci Darbe Girişimi

CHP, bu sefer bazı bağımsızlarında katıldığı CKMP ve YTP ile yeni bir koalisyon hükümeti kurmuştu. Yeni hükümeti DP'lilere yönelik kısmi bir af formülü, DP ve bu gelenektekilere verilmiş bir ödün olarak algılandı. CHP içinde tartışmalara yol açtı ve CHP içindeki muhalefet yeniden büyüdü. Tamda bu ortamda ikinci bir hükümet darbesi girişiminde bulunmuş, ancak bu sefer başarılı olamamış ve Talat Aydemir idam edilmişti (Atılğan, 2015b, s.558).

Talat Aydemir'in yaptığı darbe girişimlerinin başarısız olmasının iki nedeni vardı. Bunlardan ilki, ordunun içinde İsmet İnönü'ye sadık subayların bulunmasıydı. İkinci neden ise ordu mensuplarının menfaatlerinin 27 Mayıs Askeri Darbesi sonrası bir dizi kanun ve icraatla korunmaya alınması ve statülerinin iyileştirilmiş olmasından dolayı siyasete sıcak bakmamalarıydı. Öyle ki 1964 Aydemir'in yargılanıp idam edilmesi hiçbir tepkiyle karşılaşılmadı (Karpaz, 2015, s.201).

İkinci koalisyon kabinesi arasında anlaşmazlıklar mevcuttu. İnönü'nün anayasanın gereklerine göre ortaya attığı tarım vergisiydi. 1963 yılında yapılan yerel seçimlerde AP'nin zaferiyle sonuçlanınca koalisyon ortağı iki küçük partide kabineden çekildi. CHP'nin yapacak bir şeyi kalmamıştı. İsmet İnönü de bunu üzerine istifa etti (Kara, 2015, s.77).

İkinci koalisyonda dağılınca, Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın desteklemesiyle, bu sefer hükümet kurma görevi AP lideri Gümüşpala'ya verildi. Bu çok önemliydi. Artık AP siyasi açıdan kabul edilebilir addolunmuştu ve siyaset İnönü'nün vesayetinden çıktığının anlamıydı. Ne var ki Gümüşpala'nın hükümet

kurma girişimleri başarısız olmuş ve tekrar görev İnönü'ye verilmişti (Zürcher, 2016, s.364).

İnönü, üçüncü kabinesini 25 Aralık 1963 kurdu. 1964 yılı boyunca uluslararası toplumda ağırlaşan bir Kıbrıs krizi vardı. Bu üçüncü kabinenin zayıf olmasına rağmen belli bir müddet devam etmesini sağladı. Kabine kırılğan bir yapıdaydı. AP'nin başına Süleyman Demirel geçmiş ve orduyla ilişkilerini yumuşatmıştı. Demirel 1965 yılını başlarında artık dengeyi kendi lehine çevirmişti ve bütçeyi meclisten geçiremeyen İnönü, yine istifa etmek zorunda kalmıştı. Bundan sonra oluşan yeni kabine AP listelerinde seçilen bağısız bir senatör olan Suat Hayri Ürgüplü tarafından oluşturulmuş ve kabineye sağ partilerden ve bağımsızlardan bakanlar atamıştı. Dördüncü koalisyonun amacı yıl sonunda ülkeyi bir genel seçime götürmek ve siyasi istikrarı sağlamaktı (Ahmad, 2011, s.247).

1.5.5. Adalet Partisi(AP)

27 Mayıs Askeri Darbesi'nden sonra CHP, CKMP ve Sosyalist Parti açık bırakılmış diğer patiler kapatılmış ve açık bırakılan partilerin faaliyetleri durdurulmuştu. Kurucu Meclis toplanmasının ardından İçişleri Bakanlığınca yayınlanan bir tebliğe göre siyasete yeni zemin açılmış, yeni patilerin kurulması önündeki engel kaldırılmış ve yeni kurulacak partilere bir ay gibi kısa bir süre tanınmıştı. Bu bir aylık süre içinde Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi, Adalet Partisi(AP), Çalışma Partisi, Memleketçi Parti, Türk İşçi ve Çiftçi Partisi, Mutedil Liberal Partisi, Yeni Türkiye Partisi (YTP), Türkiye İşçi Partisi (TİP), Düstur Partisi, Güven Partisi, Millete Hizmet Partisi, Muhafazakâr Parti adında irili ufaklı birçok parti kuruldu. Siyaset sahnesindeki faaliyetleri 1 Nisan itibariyle başlayacaktı. Kurulan partilerden sadece bir kaçı toplumu farklı kesimlerinden bir destek bularak devam edecekti ve zaten kurulan partilerin ideolojik esaslarını/çerçevesini çizen ve kapatılmasını davalarına Anayasa Mahkemesinin bakmasını öngören bir siyasi parti kanunu çıkarılmıştı (Tökin, 1965, s.103).

Adalet Partisi, Ragıp Gümüşpala liderliğinde 11 Şubat 1961'de kuruldu. Gümüşpala, 27 Mayıs Askeri Darbesi sonrasında emekliye ayrılan eski bir generaldi. Gümüşpala'nın eski bir general olmasının ordu ile ilişkilerin keskin bir şekilde sertlik oluşturmasını engellemişti. Ayrıca, kapatılan DP'nin tabanının desteklediği AP, tutuklu Demokratlar içinde önem arz ediyordu. 5 Haziran 1964'te AP'nin genel başkanı Gümüşpala'nın ölümü üzerine kimin başkan seçileceği tartışılmaya başlandı.

Parti içinde her grup kendi adayını öne sürmüştü. AP içindeki radikaller olarak tanımlanabilecek sertlik yanlısı bir grup partinin genel başkanlığı için Saadettin Bilgiç'i; orduyu yatıştırmak isteyenler emekli bir hava generali, Tekin Anburun'u; muhafazakarlar(dini açıdan) ise Ali Fuat Başgil'i önermişlerdi. Geri kalan kısım ise ılımlılar ise adı pek duyulmamış bir mühendisi, Süleyman Demirel'i öne sürmüşlerdi (Ahmad, 2012, s.164- 165).

O dönemde AP içindeki radikaller olarak tanımlanabilecek bir grup, hüküm giymiş Demokratların serbest bırakılması için basında bir kampanya başlatmış ve siyasal ortam gerilmişti. Gerilen siyasi atmosferi yatıştırmak adına Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay Kasım 1964'te Cumhurbaşkanı, Başbakan, parti liderlerine ve Meclis Başkanı'na ordunun anayasaya bağlı olduğu, basındaki kampanyanın ordu mensuplarının üzmette komutanlar ile asları arasında hiyerarşik bir bozulmaya neden olacağını belirten içeriği sert uyarılar bulunduran bir mektup göndermiştir (Karpat, 2015, s.170).

Basında mektubun içeriği ile ilgili 18 Ekim 1964'te Gaziantep AP kongresinde 'satılmış komutanlar ve gayrimeşru meclis, hükümet ve devlet başkanları' sözleri üzerine yazıldığını belirtilmiş (Ahmad ve Ahmad, 1976, s.282). Bu mektup işe yaramış Kasım 1964'te AP büyük kongresinde radikalleri temsil eden kanadın adayı Saadettin Bilgiç yerine ordu çevreleri burjuvazi ve basının desteğiyle Süleyman Demirel parti genel başkanlığına seçilmişti (Karpat, 2015, s.170).

Demirel bundan sonra Türkiye siyasetinde sağ kesimden on yıllarca önemli bir figür haline geldi. Demirel başkan seçildiği kongrede, delegelere Amerika Başkanıyla çekirmiş ve dağıtmış olduğu fotoğraf ve bir süre temsilciliğini yaptığı şirketin adını kullanarak (Morisson Süleyman) imgesiyle ABD'nin tercihi, herhangi bir zümreden gelmeyen Ispartalı bir köylü 'Çoban Sulo' imgesiyle de halk adamı görüntüsü mevcuttu. Başında fötr şapkaıyla modern bir siyasetçi, dilindeki Isparta şivesiyle 'halkın adamı'ydı (Atılğan, 2015b, s.582).

Demirel, partisinde, karmaşık bir ekonomiden anlayan, modern dünyaya uygun bir teknokrat olarak kabul görülüyordu. Memleketi olan Isparta'da siyasal bir geçmişi ve tabanı olmadığından partide hâkimiyet sağlayamama endişelerine rağmen, kentlerdeki gecekondu bölgelerinde yaşayan henüz kente göç edenlere büyük bir yetenekle kullandığı köylü geçmişi sayesinde 'halkın içinden çıkmış', 'bizden biri' sıfatlarını kazanmıştı (Ahmad, 2012, s.164).

1.5.6. Yeni Türkiye Partisi (YTP)

27 Mayıs 1960'tan sonra siyasi parti kurma yasaklarının kaldırılmasında sonra kurulan bir diğer parti de YTP olmuştur. Kurucusu ve genel başkanı Demokrat Parti'den "ispat hakkı" meselesinden dolayı ayrılan ve HP kurucularından Ekrem Alican'dı. Ekrem Alican YTP'yi kurarken Cemal Gürsel'den destek almıştır. Bu desteğin amacı ise 27 Mayıs'a karşı herhangi bir hareketin oluşmasını engellemektir. YTP'nin önemli bir oranda kadrosu, Menderes-Bayar çizgisine karşıydılar. Bu noktada Ekrem Alican yönetiminde bulunan parti Eski DP'lileri bir araya getirecekti. Başta Cemal Gürsel'in bu partiye sıcak baktığı sezgileri iş dünyasını da bu tarafa sürüklemişti (Çavuşoğlu, 2009, s.168).

YTP'nin Genel Başkanı Ekrem Alican, 27 Mayıs Askeri Darbesi'nden sonra kurulacak partinin programın önsözünde, darbenin Demokratlara karşı değil, Demokratları üst kademe yöneticilerine karşı yapıldığını ve partisinin eski DP tabanına açık olduğunu belirtmiştir. Eski DP'li vekillerin bir kısmını da saflarına katarak DP'nin mirasçısı olduğuna dair kanaatler uyandırmıştı. Ancak, parti genel başkanı Ekrem Alican ve kurucularında Prof. Dr. Cahit Talas, MBK yönetimi döneminde bakanlık yapması bu olguyla bir çelişki barındırıyordu. DP tabanının başlıca ilgisizlik kaynağı buydu. Parti 1961 seçimlerinde %13,7'lik oy almasına rağmen 1965 seçimlerinde tramvatik bir düşüşle % 3,72 oy aldı. Daha sonrasında ise 1967'de parti genel başkanlığından ayrılan Ekrem Alican'ın yerine Kürt kökenli Yusuf Azizoğlu'nun geçmesiyle başta Diyarbakır olmak Doğu ve Güneydoğu' da ki çoğu illerde artırmaya rağmen Türkiye düzeyinde başarı sayılacak bir oy oranı alamamıştır. Parti 1973'te kendini feshederek AP'ye katılmıştır (Atılgan, 2015b, s.583-584).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ VE TBMM'DE TEMSİLİYETİ

Tezin ikinci bölümünün amacını oluşturacak olan Türkiye’de sol- sosyalist daha doğrusu ‘sosyal demokrasi’nin solunda bulunan ve Türkiye’de resmi ideoloji tarafından tehlike arz eden olarak addolunan fikirlerin/düşüncelerin(akımın) toplumsal alanda bir karşılık bulması veya daha açık bir ifadeyle halktan karşılık bularak seçimler vasıtasıyla meclis çatısı altında temsiliyet kazanmasının önemliliğini açıklamaktır. Tabii, bunda dönemin siyasal ortamından tutun, siyasi figürlerinden; toplumdaki dinamizminden, bu dinamizmin örgütlü bir biçim alarak bunu başarmış olmasını açıklamaya çalışmak ve bunu genel kapsamlı bir çerçeveye aktarmaktır. Bu aktarımı yaparken, şüphe götürmez, Türkiye İşçi Partisi’nin kuruluşu, tüzüğü, programı ve yaptığı eylemleri ele alacağız. Nitekim bu temsiliyet ve halkın teveccühünü üzerine toplamış parti olmasından ötürüdür. Türkiye’de her dönem tehlike arz eden düşünce olarak yerini almayı başarmış düşüncenin Türkiye’de çıkış noktasına bakmadan/incelemeden Türkiye İşçi Partisi’nin başarısını ele almanın sakatlık/zaaf teşkil edeceği fikri ön planda olmuştur.

2.1. Osmanlı Türkiye Sosyalist Fırkası ve İştirakçi Hilmi

20. yüzyılın ilk çeyreğinde dağılan bir imparatorluğun dağılma süreci ve neticesinde küçülmüş sınırlar kalmıştır. İmparatorluktan ayrılan her bir etnik unsur, kendi ulus-devletini kurmuş ve kendi ulusal tarihlerini yazmıştır. Ulusal sınırlar dışında olsa gerek, Selanik şehri düşünsel yönden zengin olmasına rağmen düşüncelerini ve düşünce tarzlarını ulusal sınır içerisine aktaramamıştır.

Türkiye’de sosyalist fikirler ya da oluşumlar Genç Osmanlılar döneminde Müslüman-Türk olmayan topluluklar arasında gelişmiştir. Bunun nedeni ise pre-kapitalit bir toplum yapısına sahip Osmanlı devletinde işçilerin büyük bir çoğunluğunun gayrimüslimlerden(Rum-Ermeni) oluşmasıydı. Sendikalaşma, grev ve bunun gibi örgütsel eylemler daha çok Rum ve Ermeni işçiler arasında yaygınlık göstermiştir (Belge, 2008, s.27).

Bu gayrimüslim mecrada ilk olarak 1909’da kurulmuş olan ve Selanik’te ortaya çıkan Selanik İşçi Federasyonu’dur(SİF). Selanik Türkiye’de sol macerasına

katılacak birçok kişiye ev sahipliği yapmıştır. Selanik, 1900’lerde yaklaşık 150 bin nüfusu ile Avrupa’nın önemli merkezleri ile İstanbul’u birbirine bağlayan önemli demiryollarının kavşağı olması sebebi ile Osmanlı dış ticaretinde önemli bir yere sahiptir. Dönem itibarıyla kente yaklaşık 20 bin işçi mevcut olup, farklı etnik unsurların birlikte yaşadığı önemli bir sanayi kenti olmuştur (Erdem, 2012, s.27).

SİF, Selanik’te bulunan milletlerin çoğunluğunu oluşturan Yahudiler tarafından oluşturulmuş ve dönemin Balkanlı sosyalistlerinin ayrı bir ulus-devlet fikriyatına karşın, güçlü bir yerinden yönetim fikri çerçevesinde hareket etmiştir. SİF, yerinden yönetimlerin güçlü olması, kurumlaştırılması ve ulusal hakların kazanılması şartıyla Osmanlı devletinin bütünlüğünün korunmasını ve bulunduğu şehrin kozmopolit yapısına uygun olarak enternasyonal bir çizgi savunmuştur.(Bora, 2017, s.626).

2.1.1. İştirakçi Hilmi

Türk ve Müslüman nüfus içindeki ilk sol kıpırdamalardan bahsedildiğinde İştirakçi(Hüseyin) Hilmi’den(ve çevresinden) bahsetmek gerekir. İştirakçi²⁰ Hilmi(ve çevresi) mevzu bahis olduğunda, bunların sosyalist düşünsel yapısı ve bilimsel sosyalizmi kavrayışı konusunda genel çıkarım olarak küçümsenme ve bunların çıkarıcı bir grup olduğu yönünde olmuştur (Benlisoy ve Çetinkaya, 2007, s.179). Murat Belge’ye (2008, s.27) göre İştirakçi Hilmi, Marksist olmadığı gibi sosyalizme kitabi(bilimsel) yoldan da gelmiş birisi değildir. Sendikal anlamda başarıları olmuşsa da bu başarılar sol açısından kalıcı kazanımlara dönüşmemiştir.

Sadece Hilmi Bey değil genellikle Hilmi Bey’in çevresi de sosyalizmi, liberalizmin bir üst aşaması olarak görme eğiliminde olmuşlardır. Hatta bu sosyalizm anlayışına İslami şiarlarını da sığdırmışlardır (Bora, 2017, s.628).

1920 yılının ilkbaharında Türkiye Sosyalist Fırkası(TSF)’nin yürütülmesine yardım ettiği Debbağhane, Tersane ve Tramvay grevleri Hüseyin Hilmi Bey’e büyük ün kazandırmıştır. Bu grevlerin işçilerin zaferiyle sonuçlanması neticesinde TSF’ye hergün yüzlerce yeni üye kaydı başlamıştır (Tunçay, 1978, s.79).

Ancak, İştirakçi Hilmi ve çevresi hakkında genel kanı olarak entelektüel anlamda eksikliklerine ve bütün zaaflarına rağmen yayınlarına bakıldığında bu

²⁰ İştirak, sosyalizm-komünizmin Osmanlıca-Türkçedeki ilk karşılığıdır. Buna göre sosyalizm katılmak ve ortaklaşmaktır. Hüseyin Hilmi Bey’in nam-ı diğer ‘İştirakçi Hilmi’ Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Türkiye Sosyalist Fırkası’nın lideri olmuştur.

grubun, Sosyalizmi tanıtmak ve yaymak adına ciddi anlamda bir düşünsel ve pratik çaba gösterdikleri anlaşılabacaktır. Ayrıca, sosyalizm anlayışlarına dini şiarları dâhil etmeleri İştirakçi Hilmi'nin sosyalistliğinin gerçek olmadığı anlamına da gelmeyecektir (Benlisoy ve Çetinkaya, 2008, s.179).

2.1.2. Osmanlı Sosyalist Fırkası(OSF)

İştirakçi Hilmi sosyalist fikirlerle tanışması konusunda iki söylenti mevcuttur. Bunlardan ilki Romanya'ya yaptığı bir gezi seyahatinde sosyalist fikirlerle tanıştığı, ikincisi ise biraz materyalist, biraz da anarşist yönelimli ve özgür düşünceli Baha Tevfik'ten öğrendiği yönündedir. Baha Tevfik daha sonrada Hilmi ile birlikte hareket etmiştir. Bu çevreden bazı gazete sahipleri Osmanlı Sosyalist Fırkası'nı (OSF) kurmuştur (Tunçay, 1978, s.38).

OSF gazete sahipleri olan fikir adamları tarafından kurulmasına rağmen, halk üzerinde etki edemedikleri gibi halktan bir rağbet görmemiştir. Meclis-i Mebusan'da hiçbir temsilcileri olamamış ancak, bir kısım Ermeni mebuslar fırkanın gelişmesine katkıda bulunmuşlardır (Darendelioğlu, 1973, s.16-20).

OSF'nin yayın organı *‘İştirak’*, fırka kurulmadan önce, haftalık olarak 26 Şubat 1910'da çıkmaya başlamıştır. İştirak, sosyalizm-komünizmin Osmanlıca-Türkçedeki ilk karşılığıdır. Buna göre sosyalizm katılmak ve ortaklaşmaktır. *‘Biri yer, biri bakar kıyamet ondan kopar’* şiarı ile eşitlikçi-adaletçi bir popülizmin, *‘Milletim Nev-i Beşerdir Vatanım Ruy-i Zemin’* şiarı ile de milliyetçiliğe karşı hümanist-enternasyonalist bir tavır geliştirmiştir (Bora, 2017, s.628).

Düzenli olarak yayın hayatına devam eden İştirak gazetesi, 17. sayısını özel olarak İttihatçılar tarafından öldürülen gazeteci Ahmet Samim'e ayırması nedeniyle bu sayı mahkemece toplatılmış ve gazete kapatılmıştır (Erdem, 2012, s.37). Bundan sonra Hilmi Bey ve çevresi, *İnsaniyet* adlı gazetesi çıkarmaya başlamış ancak, mahkemece İştirak'in yayınlanmasının serbest bırakılmasıyla *İnsaniyet* atıl kalmıştır. Mahkemece yayınlanması serbest bırakılan gazete, 1 Eylül 1910'da 18. sayısıyla basılmış ve 19. sayısı ile OSF'nin kurulduğunu, 20. sayısı ile de Fırka'nın beyanname ve programını yayınlamış bunun üzerine sıkıyönetimce tekrar yasaklanmıştır (Sayılğan, 1976, s. 79).

İştirak'in ikinci defa kapatılmasından sonra Hilmi Bey ve çevresi bu sefer *Sosyalist Gazetesi*'ni çıkarmış ancak iki sayı yayınlanmıştır. Divan-ı Harbi Örfi'nce yasaklanan Sosyalist'in yerine yine aynı amaçla *İnsaniyet* yayınlanmış ancak, üçüncü

sayısından sonra yine kapatılmıştır. Bundan sonra, Hilmi ve çevresi, fırkanın yayın organının olması gerekliliği üzerine 14 Aralık 1910'da *Medeniyet* adında gazete yayınlamış, ancak iki sayı çıkarabilmiştir (Tunçay, 1978, s.41).

OSF'nin halkta herhangi bir heyecan uyandırmamasındaki nedeni Osmanlı toplumunun bir boşluğunu dolduracak gerekli bir teşkilat olmamasından kaynaklanıyordu. Zaten, Osmanlı toplumunda sanayi kolunun azınlıkta oluşu ve işçi sınıfının yeterli olmamasından dolayı, sosyalizm ile ilgili bir boşluk da oluşmamıştır (Sayılğan, 1976, s.76).

OSF'nin kurulmasından sonra yayınlanan partinin beyannamesi ve programına bakıldığında OSF'nin bir sosyalist parti olmaktan ziyade bir liberal kuruluş olarak önümüze çıkmaktadır. Programında bulunan taleplerin çoğu siyasal özgürlükle ilgili olup, işçilerin çalışma koşulları ve örgütlenmesi için maddeler de mevcuttur. Solcu bir anlayışa yakın maddeleri olarak vergi reformu, millileştirme ve barışçılık gibi konuları ele alan maddeler mevcuttur ancak bu maddeler, sosyalist bir düzen için yeterli değildir (Tunçay, 1978, s.43-44).

Osmanlı'da teşkilatı bulunmayan OSF, Fransız Sosyalist Fırkası'yla yaptığı temaslar neticesinde Doktor Refik Nevzat'ın başkanlığında şube açmış ve Paris'te yayınlanan 'Beşeriyet' gazetesi şubenin yayın organı olmuştur (Darendelioğlu, 1973, s.21). Fırkanın Paris Şubesi ile merkez arasında bir kopukluk mevcuttur. Şubenin programına bakıldığında bu kopukluk hissedilmektedir. Şubenin programı fırkanın programından daha ayrıntılı ve Marksizm ilkelerine bağlıdır. Ayrıca, bilimsel sosyalizmi esas almıştır (Tunaya, 1952, s.254). Şube İttihatçıları bastırdığı broşür ve beyannamelerle eleştiriyor, şube başkanı Doktor Refik Nevzat ise yaptığı 1911 yılı mitinginde İttihatçıları sert dile suçluyordu. Bundan dolayı Doktor Refik Nevzat, Divan-ı Harbi Örfi mahkemesince yargılanmış ve gıyabında idam cezası verilmişti (Darendelioğlu, 1973, s.21).

İttihat ve Terakkiye karşı sürekli muhalefette kalan OSF, 1908 devrimine ciddi bir gözle bakmaması, iktidarda bulunan fırkanın dikkatini celp etmiştir (Sayılğan, 2009, s.78). Fırkayı destekleyen gazeteler kapatılmış olmasına rağmen, fırka, Hilmi Bey ve arkadaşlarını sürgün mahkûmiyeti dolayısıyla kendi kendine kapanmıştır (Erdem, 2012, s.59). Fırka mütareke döneminde tekrar kurulacak ve bu sefer faaliyetlerini artıracaktır. Fırkanın Paris şubesi ise 1913 yılında Paris'te kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katılmıştır (Tunaya, 1952, s.255).

2.2. Mütareke Döneminde Sol Fikir ve Örgütlenmeler

İttihat ve Terakki iktidarı, Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra tam bir dikta rejimini kurmuş ve birçok muhalif grubu, hükümeti devirmek için ihtilal ve suikastlar düzenlemek iddiasıyla Divan-ı Harbe sevk etmiş, bir kısmını da sürgüne göndermiştir. Sürgüne gönderilenler arasında Hüseyin Hilmi Bey ve arkadaşları da vardır. Hilmi Bey önce Sinop'a oradan Çorum'a ve sonrasında ise Bala'ya gönderilmiştir. Mütareke dönemine kadar Türkiye'de sol akımda herhangi bir kıpırdama olmamıştır. Mütareke döneminde iktidarın devrilmesi, yeni hükümetin kurulması ve meclisin feshi gibi birtakım değişiklikler ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan iktidar boşluğu neticesinde 1908'e benzer bir özgür hava esmiştir. Sürgüne gönderilen politikacılar eski partilerini diriltmeye çalışmıştır (Tunçay, 1978, s. 66-70).

2.2.1. Türkiye Sosyalist Fırkası(TSF)

Mütareke döneminde işçi eylemleri açısından sessiz geçmemiş ve bu dönemde sayıca az denemeyecek kadar işçi örgütleri yanı sıra yerli ve uluslararası federasyonlar mevcuttur. Böyle bir ortamda sosyalist nitelikte partilerde kurulmuştu. Türkiye Sosyalist Fırkası(TSF) 20 Şubat 1919 yılında -1910 yılında Osmanlı Sosyalist Fırkasının kurucularından- Hüseyin Hilmi Bey ve çevresi tarafından kurulmuştur (Erdem, 2012, s.129).

Hilmi Beyin çevresinde bu sefer ona ideolojik mürşitlik yapacak donanımlı Mustafa Fazıl (Çun), Şevket Mehmet Ali (Bilgişin) ve Hasan Sadi (Birkök) adlı kişiler bulunmuştur. Bu sefer partiye hazırladıkları program 1910 yılı programın izlerini taşımakla birlikte bir hayli farklılık barındırmıştır. TSF'nin programı daha ayrıntılı ve programı hazırlayanlar daha bilinçliydi (Tunçay, 1978, s.71-72). Programda öncelikle sosyalizmin ne olduğu, sonrasında ise eşitsizlik ve adaletsizliğe dayanan toplumda yapısal değişiklik gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bunların gerçekleşmesi ise imal ve mübadele vasıtalarını millileştirilmesi(devletleştirilmesi) olarak belirtmiş (ancak, propagandalarında bu husus üzerinde fazla durulmamıştı (Haris, 1979, s.50-51)) ve bütün dünya sosyalistleri ile işbirliği yapılması ile mümkün olacağı belirtilmiştir (Tunçay, 1978, s.72).

Partinin yayın organı olarak Hilmi ve çevresi tarafından çıkan İdrak gazetesi olmuştur. Sosyalizmin daha da yayılması ve başka çevrelere ulaşması açısından

küçük risaleler(kitapçık) yayınlamışlardır. Fırka ayrıca, 1919 yılının 1 Mayıs'ını (amele) işçi bayramı olarak ilan etmiş ve bu törenleri düzenlenmesi açısından beyanname bastırmıştır (Darendelioğlu, 1973, s.21). Fırka aynı zamanda, 1919-1920 yıllarında İstanbul'da kitlesel grevlere ve 1921'de ilk 1 Mayıs törenine öncülük etmiştir. Yurtdışı faaliyetleri olarak da 2. Enternasyonal kongrelerine katılmıştır. 3. (Komünist) Enternasyonal'e başvurmuş (Bora, 2017, s.628), Rus Amele Birliği vasıtasıyla Yunan Komünist Partisi İstanbul Şubesiyle ilişki içine girmiştir (Tunaya, 1999, s.405-406).

TSF, 1921- 1922 yıllarında üne kavuştuktan sonra partiye karşı yapılanmalar oluşturulmuştur. Bunlardan Osmanlı Mesai Fırkası²¹ ve Amele Siyanet Cemiyeti adında işçi örgütü kurulmuştur (Tunaya, 1999, s.407). Kurulan bu yapılanmalardan ve Hüseyin Hilmi'nin partide diktatörlüğe giden uygulamalarından dolayı çevresindeki aydınların dağılmasından kaynaklı TSF zayıflamıştır. Çok zaman geçmeden fırka mali zorluklarla karşılaşmış ve Hilmi'nin etrafında kimse kalmamıştır. Kısa bir süre sonrada Hilmi'nin sırlarla dolu ölümü neticesinde TSF tarihe karışmıştır.

2.2.2. Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi(TİÇSP)

Dünya Savaşı sonunda Almanya'da eğitim görmek, işçilik veya askeri görevler için gönderilen çok sayıda Türk bulunmaktaydı. Osmanlının son dönemlerinde askeri eğitim için Almanya'ya öğrenciler gönderilmekteydi. İttihatçılar döneminde ise milli bir ekonomik düzen kuracak kadroların eğitimine çırak ve ustalar gönderilmiştir. Temel olması amacıyla için Almanya ve Avusturya mekteplerine ve işletmelerine çok sayıda öğrenci, işçi ve ustalar gönderilmiştir. Bunlar, 1. Dünya Savaşı sonunda eski rejimin son bulması ve oluşan sol düşüncenin yükseldiği atmosferden etkilenmişlerdir (Benlisoy, 2007, s.462).

Buradan kaynaklı, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi(TİÇSP)'nin kurucuları Birinci Dünya Savaşından yenilgi ile ayrılmış Almanya'dan çıkmışlardır. O dönem orada bulunan İttihatçı Hamdullah Suphi(Tanrıöver) Bey başkanlığında toplanan bir grup Türk öğrencilerin tanıştıkları ve gruplaştıkları Türk Kulübü

²¹ Parti 17 Ocak 1919'da İttihad ve Terakki iktidarının devrilmesinden sonra siyasetten kopmamak adına, o dönem sosyalist fikirlerin işçiler arasında yükselmesi ve bu sosyalist fikirlerin oluşturduğu olumlu ortamdan yararlanarak, eski İttihatçı memur ve işçiler tarafından kurumuştur. 1919 seçimlerine Zeytinburnu fabrikasından Numan Usta adında kişiyi aday göstermiş ve itttihatçı seçmenlerin oyuyla İstanbul'dan mebus seçtirmiştir (Erdem, 2012, s.202).

mevcuttur (Tunaya, 1999, s.482).

Bu çevre Alman yenilgisinden sonra esen Alman Devriminin rüzgârıyla vatanlarını kurtarmak için sol fikirler etrafında birleşmiş ve Berlin’de Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası(TİÇF)’nı kurmuş ve *Kurtuluş* adında bir dergi yayınlamışlardır. Bu derginin sonunda TİÇF’in bildirisi yayınlanmıştır. Bildiride Marksist ve enternasyonalist terminoloji ile Türk milliyetçiliği, vatanseverlik duyguları dile getirilmiştir. Zaten içinde bulundukları koşullar göz önüne alındığında, Türk milletinın düşmandan ve işçilerin yerli ve yabancı burjuvazini egemenliğinden kurtuluşu fikirlerinin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır (Tunçay, 1978, s.294-297).

Mütarekenin imzalanması ve yurda geliş yollarını açılmasıyla birlikte, çevrenin büyük bir kısmı Türkiye’ye dönmüş ve dolayısıyla merkezi ve faaliyetleri İstanbul’a kaymıştır. Savaş bunalımını yaşamış ve Alman kültürüne sahip bu çevre yurda döndükten çok zaman geçmeden Temmuz 1919’da parti kuruluşu için başvurmuş ancak başvuruları kabul edilmemiştir. İkinci başvurudan sonra parti kendini kurulmuş saymış ve Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkasına ‘*Sosyalist*’ kelimesini ekleyerek siyasal yaşamına başlamıştır (Tunaya, 1999, s.482).

Fırkanın yayın organı olarak -daha önce Almanya’da çıkarılan- ‘*Kurtuluş Dergisi*’ni yayınlamaya başlamışlardır. Dergi 1919’un Eylül ayından, 1920’nin baharında İstanbul’un işgaline kadar aylık olarak yayınlandı. Kurtuluş dergisinde yazarlar ve TİÇSF’de olanların çoğu Avrupa’da tahsil görmüş kişilerden oluşuyordu. Bunlardan Fransa ve Amerika zaman geçirmiş ve 1910 yılına Eskişehir’de Türkçülük faaliyetlerine katılmış ve 1. Dünya savaşı sonrasında Eğitim Bakanlığınca Almanya’ya gönderilmiş olan Ethem Nejat idi. Ethem Nejat, sosyalist fikirleri burada benimsemiş, Kurtuluş grubunun yaşlı bir üyesi olmuştur (Haris, 1979, s.54-5).

TİÇSF’nin kurucularından diğer biri olan Şefik Hüsnü (Değmer)²², Paris’te

²² 1887’de Selanik’te dünyaya gelen Şefik Hüsnü, yükseköğrenim için Paris’e giderek Fen ve Tıp Fakülteleri’ni okudu. Paris’te bulunduğu yıllarda Jön Türkler’in faaliyetleriyle ilgi duymuş, Türkiye’ye döndükten ve askerliğini yaptıktan sonra, Almanya’dan Türkiye’ye gelen sosyalist grupla TİÇSF’yi kurmuş ve genel sekreteri olmuştur. Parti yayın organı olan Kurtuluş dergisi hükümetçe kapatıldıktan sonra, yerine çıkarılan Aydınlık dergisinde yayınlanan bir bildiri nedeniyle arkadaşları ile birlikte tutuklanmış, ancak serbest kalmışlardır. 1 Ocak 1925 tarihinde toplanan TKP kongresinde TKP Genel Sekreterliğine getirilmiştir. 1925 yılında çıkan Şeyh Said İsyanı nedeniyle çıkan Tahriri Sükun Kanunu’na istinaden yapılan tevkifatlar neticesinde yurtdışına kaçmış ancak gıyabında 15 yıl kürek çekme cezası verilmiştir.

Yurt dışında parti faaliyeti sürdüren Şefik Hüsnü, 1927 yılında gizli olarak Türkiye’ye gelmiş ve TKP’nin önde gelen kadrolarıyla birlikte tutuklanmıştır. 18 ay hapis yattıktan sonra bırakılmış ve akabinde tekrar yurt dışına gitmiştir. 1928-1935 yılları arasında Komintern Yürütme Kurulu Üyeliği yapan Şefik Hüsnü 1939 yılında tekrar Türkiye’ye dönmüştür. 1946’da Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi’ni (TSEKP) kurdu. Altı ay sonra partinin de kapatılmasıyla birlikte tutuklandı. 1950

tıbbiye eğitimi görmüş ve sosyalist fikirleri iyi bilen şahsiyetti. Kurtuluş çevresiyle İstanbul'da tanışmış ve TİÇSF'nin ilk idare heyetinde genel sekreter olarak yer almıştır (Sayılğan 2009, s.60). Şefik Hüsnü, halk kitlelerinin ayaklandırıp mobilize edecek birisi ve iyi bir hatip olmasından ziyade iyi bir teşkilatçı ve iyi bir kuramcıydı. Bu nedenle Almanya'dan dönenlerle iletişimi hızlıca olmuş, TİÇSF'nin kurucuları arasında yer almıştır. Ethem Nejat ile fırkada söz sahibi üyelere dönüşmüşlerdir (Haris, 1979, s.55).

Fırka üyeleri ve Kurtuluş dergisi çevresi 1919'un Mart'ında İstanbul'da meclisin basılmasından sonra yol ayrımı yaşanmış, bir kısmı Anadolu'da başlayan başkaldırı hareketlerine katılmak amacıyla Anadolu'ya geçmiştir. İstanbul'da kalan grup ise sosyalizmi fikirleri yaymak amacıyla çalışmıştır. Bu yol ayrımı TİÇSF için son değildir. İkinci bir yol ayrımı ise ideolojik anlamda olmuştur. İstanbul'da kalanlar 3. enternasyonale bağlı gizli TKP ile bütünleşmiş ve yer altında faaliyet gösteren partinin yer üstündeki uzantısı olmuştur. TİÇSF'nin Vedat Nedim(Tör), Şevket Süreyya(Aydemir), İsmail Hüsrev(Tökin) gibi bazı üyeleri Moskova'nın kayıtsız şartsız olarak emrinde olmayı reddetmişlerdir (Tunaya, 1999, s.484). Şefik Hüsnü Beyin bu tutumu-aydın sosyalizminden, ihtilalcı sosyalizme geçişi ve partiyi bir komünist teşkilat olarak yapılandırması- nedeniyle çevresindeki pek çok arkadaşı terk etmiştir. Etrafında sadece Sadrettin Celal Bey kalmıştır (Sayılğan, 2009, s.61).

Bu yol ayrımından sonra, işgal koşulları nedeniyle 15 ay gibi bir süre boyunca herhangi bir yayın faaliyetleri olmamıştır. Ancak, İstanbul'da kalanlar Moskova'da Komintern'nin 3. kongresinin yapıldığı Temmuz 1921'de 'Aydınlık' adında yeni bir dergi çıkarmaya başlamıştır (Tunçay, 1978, s.307-308).

TİÇSF mütareke dönemi İstanbul'da iki etkin partisinden biridir. Hüseyin Hilmi'nin 2. Enternasyonale bağlı TSF'den farklı olarak Marksist ve Leninist 3. Enternasyonale bağlıdır. Ayrıca, TSF'nin aksine İstanbul'daki sosyalist güçleri bir araya getirmeye ve ortak bir cephe oluşturmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır

affıyla cezaevinde çıkan Şefik Hüsnü, 1951 yılında tekrar tutuklanmış ve yine 5 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Hapis cezasından sonra sürgün hayatı yaşadığı Manisa'da 1959 yılında ölmüştür (Unsur, 2003, s.163-164).

Şefik Hüsnü'nün sosyalistliği ve bu fikirler ile tanışması ile ilgili 1928 TKP davasında şunları söylemiştir.” Bendenizin komünist fikriyle istinasım eskidir. Daha mektep sıralarında, Avrupa'da tahsilde bulunduğum sıralarda başlar. Bizzat büyük komünistlerin nutuklarını dinleyerek, beşeriyeti ıstıraplardan kurtaracak yegâne çarenin sosyalistlik olduğunu anlamıştım. Komünistler sosyalizmin samimi müdafileridir, bunu samimiyetle isteyen mücahitlerdir. ...komünistlik sosyalistliğin en samimi şeklidir. Komünist olduğumu söylerken aynı zamanda samimi bir sosyalist olduğumu söylemiş oluyorum.” (Atasoy, 2008, s.74).

(Tunaya, 1999: 484-485). Bundan sonra ‘Türkiye İşçi Derneği’ vasıtasıyla işçiler arasında bir birlik oluşturmak ve 1919 yılının sonunda yapılacak seçimlerde bir cephe şeklinde hazırlamak istemiş, İstanbul, Eskişehir, İzmir ve Niğde’den birer aday göstermiş ancak hiçbir adayı seçilmemiştir (Tunçay, 1978, s.304-305).

2.2.3. Yeşil Ordu

1920 yılına gelindiğinde Anadolu’da sol fikirlerin benimsenmesinde artışlar mevcuttur. Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara hükümeti Sovyetlerden yardım almıştır. Bu Türkler için stratejik bir yaklaşım olmuştur. Sovyetler içinse ilerici burjuva devrimlerinin uluslararası arenada solun galip gelmesini hızlandıracak bir ideolojik temele dayandırmıştır (Tunçay, 1978, s.95). Ayrıca, 1. Dünya Savaşı neticesinde hem Türkiye’yi hem de Kafkasları işgal eden dünyanın en büyük emperyalist devleti İngiltere’ye karşı yapılan direnişte Sovyetlerle yapılan işbirliği önemli bir yere sahip olmuştur (Akal, 2008a, s.136).

İşte tam da Sovyetlerle yapılacak bu anlaşma girişimlerinde Ankara’da komünizme karşı olumlu bir atmosfer oluşmuştur. Dahası sola karşı olumlu tavırların gelişmesinde düşmanlardan kurtulmanın bir vesilesi olarak Sovyetler ile birlikte hareket ettiği bilinci oluşmuştur (Tunçay, 1978, s.106). Bu atmosferin oluşmasında ayrıca 1917’de Rusya’da meydana gelen Bolşevik Devrimi tüm dünyada olduğu gibi Anadolu’yu da etkilemiştir. Oluşan bu atmosferde Anadolu’da sol akımlar gelişme göstermiştir (Akal, 2008a, s.114).

1920 yılında açılan Büyük Millet Meclisi(BMM)’nde mebuslar tarafından tartışılan mesele ülkenin kurtuluşu olmuştur. Bunlardan bazıları hilafeti, bazıları müttefiklerin baskılarını azaltmak amacıyla Rusya ile anlaşmayı talep etmiştir. Ama her şeyden önemlisi halkın milli mücadelenin gerekliliğine inanması gerekmişti (Darendelioğlu, 1973, s.47). İstanbul’un tutucu çevreleri, Ankara Hükümetini Bolşeviklik ile suçlamış ve din dışı ilan etmiştir. Anadolu’da halk kitleleri ve askerler bu tutum karşısında yine dini bir silah kullanmış ve aslında Bolşevizm’in, İslam’ın uygulanmasından başka bir şey olmadığını belirtmek amacıyla Yeşil Ordu adında bir dernek kurmuştur (Akbulut ve Tunçay, 2016, s.20).

Merkez üyeleri ittihatçı milletvekillerinden oluşmuş, kâtip-i umumisi Harput valisi olan ayrıca, BMM açıldıktan sonra seçilen Tokat mebusu Nazım[Öztelli-

Resmor, 1868-1935] Bey²³ olmuştur. Ayrıca Maliye Bakanı Hakkı Behiç [Bayiç, 1882-1943] Bey(ilk kabinede Maliye Bakanı) kurucular arasında yer almıştır. Bunun dışında Mustafa Kemal'in yakın arkadaşları ve daima Mustafa Kemal'in yanında yer alan Dr. Adnan(Adıvar), Celal Bayar, Yunus Nadi, Hüsrev Sami gibi şahsiyetler bulunmuştur (Borak, 2004, s.42). Genel Merkezin dışında Ankara ve Eskişehir'de birer şube açmışlardır (Akbulut ve Tunçay, 2016, s.21).

Yeşil Ordu'nun tüzüğünde toprak ve üretim araçlarının devletleştirilmesini öngörölmüş, fazla mal-mülk edinilmesi yasaklanmıştı²⁴. Bu gibi radikal fikirlerin yanında politikalarını temel esaslarını İslamiyet²⁵ oluşturmuştur. Birbakıma Yeşil Ordu, İslamiyet'i, milliyetçiliğin ve sosyalizmin birleşmesi fikirlerini taşımıştır (Harris, 1979, s.78). Çerkez Ethem'in Yeşil Ordu'ya katılması ile birlikte örgüt, bir silahlı kuvvete sahip olmuştur. Yeşil Ordu'nun bu kuvvet sayesinde güç kazanmasıyla Mustafa Kemal Paşa, örgütün faaliyetlerinin durdurma girişiminde bulunması neticesinde, örgütün ağırlık merkezi, Çerkez Ethem baskın geldiği Eskişehir dolaylarına kaymıştır (Tunçay, 1978, s.141-142).

Yeşil Ordu'yu destekleyen ve BMM içinde bir araya gelen Halk Zümresi mevcuttu. Halk Zümresinin BMM'deki gücü oldukça fazlaydı. Hatta Mustafa Kemal Paşa'nın Dâhiliye Vekili adayı yerine Yeşil Ordu'nun genel sekreteri Nazım Bey'i seçtirmeyi de başarmıştı. Bu durum, Mustafa Kemal Paşa için göz ardı edilecek bir durum değildi. Bundan dolayı Yeşil Ordu hareketi artık bir tehdit halini almış ve Ankara Hükümetinin bundan kurtulması gerekmişti. Nitekim büyüyen bu tehdit ve sosyalizmin yıkıcılığa karşı Mustafa Kemal orijinal ve cesurca bir adım atmış Ankara Hükümeti kontrolünde olacak Türkiye Komünist Partisi(TKP) adında resmi bir parti kurmuştur (Harris, 1979, S.108-110).

Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından kurulmuş olan partinin amacı Sovyetler ile diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi²⁶ ve var olan gerçek sol akımları bir

²³ Bu iki isim önemlidir. Nitekim. Hakkı Bey, Mustafa Kemal tarafından resmi olarak kurulacak olan TKP'nin genel sekreteri olmuş, Nazım Bey ise THİF'nin kuruluşunda yer almış ve genel başkan- reisi olmuştur.

²⁴ Yeşil Ordu Nizamnamesinde, Yeşil Ordu'nun anti- kapitalist, antiemperyalist ve anti militarist, devletin iktisadi ve içtimai alanda geniş müdahalelerine taraftar olduğu belirtilmiştir (Akbulut ve Tunçay, 2016, S.22).

²⁵ Yeşil Ordu Nizamnamesinde İslamiyet ile ilgili olarak şu ifadeler yer almıştır. “Yeşil Ordu, İslamiyet'in bütün içtimai esaslarına istinat ederek Asr-ı saadetin(Peygamber Devrinin) müşterek samimiyetini iadeye ve Batı'dan gelmiş, kendini beğenmiş ihtirasları Asya'dan atmaya çalışmakla yolunu hak yolu, Allah Yolu bilir...” (Borak, 2004, S.44).

²⁶ Bu amaçla Mustafa Kemal, 3. enternasyonale üye olmak amacıyla Moskova'ya Tevfik Rüştü (Aras)'yü göndermiş ancak bu talepleri Komintern tarafından reddedilmiştir (Sayılğan, 209, S.177).

araya toplamaktı. Ancak, partinin yayın organı olan Yeni Dünya'da Çerkez Ethem hareketine ait bir bildirinin yayınlanması partinin ömrünü kısaltmış, parti üç gibi kısa bir sürede kapatılmıştır (Bora, 2017, S.631).

Sonuç olarak, Ankara Hükümeti için tehlike arz eden örgüt, 1920 yılının ilkbaharında kurulmuş ve aynı yılın son baharında dağıtılmıştı. İçişleri Bakanlığınca illere gönderilen genelgeyle Yeşil Ordu'nun (resmi) TKP'ye dönüştüğü belirtilmiştir (Borak, 2004, S.44). Genelgenin yayınlanması Yeşil Ordu mensuplarını kontrol altına alındığı anlamı taşımaz. Nitekim Yeşil Ordu mensubu bazı kişilerce yeni bir parti Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası kurulmuştur (Açıkkaya, 2010, s.218).

2.2.4. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF)

THİF kurulmadan evvel Yeşil Ordu mensuplarından bir kısmı ve Bakü'de Mustafa Suphi'nin kurduğu Komünist Partisinden bazı kişiler tarafından 14 Temmuz 1920'de Türkiye Komünist Partisi (TKP) adında gizli bir parti kurmuştur. Partinin idaresinde Şerif Manatof (v), Zinetullah Nuşirvan, Arif Oruç, Hakkı Behiç, Salih Zeki ve Affan Hikmet adındaki kişiler bulunmuştur (Darendelioğlu, 1973, s.77).

Bu gizli TKP çevresi hakkında çok az şey bilinmekle birlikte, bu partinin Bakü'de kurulan TKP'nin şubesi olarak düşünüldüğü olmuştur. Mustafa Suphi tarafından Anadolu'ya gönderilen temsilci Süleyman Sami ile işbirliği yapılmış, daha sonra Şerif Manatov'un fikirlerinin tehlikeli bulunmasından dolayı Şerif Manatov sınır dışı edilmiştir. Bunun üzerine gizli TKP'nin, hem bir kişilik kazanması hem de tabanını genişletmesi amacıyla resmi bir oluşum olan THİF 7 Aralık 1920'de kurulmuştur (Tunçay, 1978, s.184).

THİF'in programı açıklanırken Asr-ı Saadet samimiyet-i müşterekesini iade ve aile hukukunun şariat hükümlerine göre icra edileceği hükmü gösteriyor ki fırka İştirakçi Hilmi'nin sosyalizmi ile Yeşil Ordu örgütü gibi İslamiyet esaslarında devam etmiştir (Tunçay, 2008, s.350).

THİF, çok geçmeden, isyan eden Çerkez Ethem ve çevresi ile işbirliği yaptığı ve Çerkez Ethem Çevresini desteklediği iddia edilmiş, hükümetin kanunsuz ve gayri resmi bir şekilde değiştirilmesine teşebbüs etmekle suçlanmıştır. Bunun yanında dönemin getirdiği solu bastırma dalgası ile (Akbulut ve Tunçay, 2016, s.128) hükümetten izin alınmadan yaptığı kongreden dolayı 2 Ekim 1922'de kapatılmıştır (Darendelioğlu, 1973, s.88).

2.3. Bakü’de Kurulan Türkiye Komünist Partisi(TKP)

Türkiye Komünist Partisi(TKP), Türkiye Komünist Teşkilatlarının Birinci Kongresinde 10-15 Eylül 1920 tarihlerinde kurulmuştur (Çetinkaya ve Doğan 2008, s.275). Komintern’in 2. Kongresinde yapılan çağrı üzerine Bakü’de 1 Eylül 1920 tarihinde ‘*Şark Milletleri Kongresi*’ yapılmıştır. Başkurt ve Dağıstan’da hükümette bulunan önemli Müslüman komünistler katılmıştır. Kongrenin amacı Doğuda komünizmin uygulanmasının sağlam esaslara bağlanmak olmuştur. Kongrenin 1891 delegesinden 235 delegesi Türklerden oluşmuştur (Sayılğan, 2009, s.74).

Şark Milletler Kongresi’nde öne çıkan isim Mustafa Suphi olmuştur. Mustafa Suphi 1882’de Giresun’da doğmuş, babası üst düzey bir bürokrattır. Babasının görevi dolayısıyla birçok memlekette bulunmuş, 1910 yılında Paris’teki tahsilini bitirmiş ve yurda dönmüştür. Yurda döndüğünde iki yıldır iktidarda olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile yakın ilişkilerde bulunmuştur. Zaten Avrupa’da eğitim gördüğü esnada İttihatçıların yayın organı Tanin gazetesinde muhabirlik yapmıştır (Akal, 2008b, s.138).

Mustafa Suphi 1912 yılı itibariyle İttihat ve Terakkiye karşı muhalefete başlamış ve dönemin Mili Meşrutiyet Fırkası’nın yayın organı *İfham* gazetesinde yazılar yazmıştır. 1914 yılında Sadrazam Mahmut Şevket Paşa suikastı nedeniyle İttihatçıların muhalefeti sindirme girişimlerinden dolayı Sinop’a Sürgün edilmiştir. Buradan 12 kişilik bir grup ile Rusya’ya firar etmiş, 1 dünya Savaşının başlaması sebebiyle tutuklanmıştır (Sayılğan, 2009, s.71).

Suphi, zindanda komünist mahpuslardan etkilenerek sosyalist fikirlerle tanışmış, Bolşevik İhtilali’nin akabinde tahliye edilmiş ve Rusya’daki Müslümanların muhtariyet fikirlerinin kontrol altına alınması için Rusya tarafından ikna edilen Şerif Manatov ve iki arkadaşı tarafından Moskova’da oluşturulan ‘*İslam Bürosu*’na katılmıştır. Suphi burada bir süre çalıştıktan sonra Müslüman Sosyalistleri Merkez Komitesi yayın organı olan ve Türkçe yayın yapan *Yeni Dünya* gazetesinde yazılar yazmıştır (Harris, 1979, s.72-73).

Mustafa Suphi, Temmuz 1918’de Moskova’da Türk Sol Sosyalistleri Birinci Kongresi’nin toplanmasına ve birçok merkezde Türk komünist teşkilatlarının kurulmasında rol almıştır. Kasım 1918’de Müslüman Komünistler Birinci Kongresi’ne katılmış ve Milletler Halk Komiserliği’ne bağlı olarak kurulan Doğu Halkları Merkezi Bürosu’nun Türk Seksiyonu(bölümü) başkanı olmuş, Mart 1919’da yapılan Üçüncü Enternasyonal’in birinci kongresine Türk delegesi olarak katılmıştır

(Tunçay, 1978, s.199-201).

Azerbaycan’da Sovyet devriminden sonra Suphi ve arkadaşlar 27 Mayıs 1920’de Bakü’ye geçmişlerdir. Bakü’ye geldikten sonra yapmış oldukları ilk iş, daha önce kurulmuş olan Türkiye Komünist Partisi’ni yeniden yapılandırıp kontrol altına almak olmuştur. Merkez komitesini değiştirmiş, çevresinde bulunanları yerleştirmiştir. Özellikle İttihat ve Terakki mensuplarını partiden uzaklaştırmıştır. Burada propaganda faaliyetlerini hızlandırmış, yeni dergi ve duvar gazeteleri çıkarmış ve birçok kitabın çevirisini yapmak için program hazırlamıştır²⁷ (Harris, 1979, s.80-81).

10 Eylül 1920’de yapılan TKP kongresinde Merkez Komitesi oluşturulmuş, Parti Genel Sekreterliği’ne Mustafa Suphi seçilmiştir. Kongreye katılmayan merkezi İstanbul’da bulunan TİÇSF’nin Başkanı Dr. Şefik Hüsnü Bey, Ethem Nejat, İsmail Hakkı, Sadrettin Celal gibi İstanbul çevresinden sosyalist faaliyette bulunanlar seçilmiştir. Şefik Hüsnü, kongreye katılmamış görevi bir yazı ile kendisine bildirilmiştir (Sayılğan, 2009, s.110).

Kongrede alınan kararlardan birisi Anadolu’da kurulan Ankara Hükümeti ile ilişki kurmak ve Anadolu’da mevcut emperyalist işgale karşı direnenlere yardım etmek ve fırkanın yasal bir şekilde çalışması(komünist fikirleri yaymak) için Anadolu’ya dönmek olmuştur. Asıl hedefi Ankara’ya gitmek olan Suphi, Merkez Komitesi’nden bazıları ve Sovyetler Sefiri ile 28 Aralık 1920’de Kars’a gelmiştir. Burada Ankara’nın temsilcileriyle görüşmüşlerdir (Akal, 2008b, s.114).

Buradan sonra Erzurum’a geçen Suphi ve arkadaşları, Erzurum’da Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti’nin tepki ve kışkırtmalarıyla karşılaşmıştır. Bunun üzerine Bakü’ye dönme kararı almışlar ve Trabzon’a geçmişlerdir. Trabzon’dan kayıkla Batum’a geçmek için yola çıkmış Suphi ve 14 arkadaşı ile birlikte Sürmene

²⁷ Türkiye Komünist Fırkası’nın 1. Kongresi’nde Mustafa Suphi, oluşturulan Telif ve Tercüme Komisyonu’nun çalışmaları hakkında bilgiler vermiştir. “*Kanun-i Esasi, Komünist Fırkası Programı, Lenin’in Terceme-i Hali, Lenin’in Burjuvazya Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü hakkındaki Tezleri, Komünist Programının Şerhi, Komünist Beyannamesi(Manifest), Say ve Sermaye, Bolşevizm Nedir? Şura Hükümeti Nedir ve Nasıl Tekil Edilir? Kırmızı Ordu Kıtıatı, Fırka Hücreleri Talimatnamesi, Çocuk Dostu, Mektebe Kadar Terbiye Terbiye Müesseseleri, Talimatname ve Programları* namıyla on iki adet kitap tercüme edilmiştir. *Lenin’in Terceme-i Hali, Şuralar Hükümeti Nedir? Komünist(Bolşevik) Programı, Lenin’in Burjuvazya Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü* namındaki kitaplar tabedilmiş ve diğerleri tabedilmek üzeredir.”

“*Bunlardan başka Komünizmin Elifbası, Hükümet ve İnkılâp, Altına İbadet, Büyük Başlangıç, Enternasyonal Tarihi, Mahkeme ve Sosyalizm, Kanun-i Esasi kitapları da kısmen tercüme edilerek yakında ikmal edilecektir.*” (Akt. Aslan, 1997, s.115-116).

yakınlarında kayıkçılar kâhyası Yahya'nın adamları tarafından öldürülmüş ve denize atılmışlardır (Tunçay, 1978, s.234-237).

1921 yılında Mustafa Suphi ve arkadaşlarının ölümü ve sonrasında Kemalist kadroların bir araya toplanması neticesinde Anadolu'daki sol kadro ve örgütlenmeleri baskılamaları nedeniyle TKP'nin merkezi İstanbul çevresine odaklanmıştır. Bu dönemde 1927 yılında yapılan tevkifata kadar geçen dönemde İstanbul'da *Aydınlık* ve *Orak-Çekiç* dergileri etrafında faaliyet sürdürülmüştür (Çetinkaya ve Doğan, 2008, s.291).

Milli Mücadele döneminde komünistler ve komünist eğilimlere karşı eğilimlere karşı kuşkulu bir tavır sergilenmiştir. 1922 sonlarında batı cephesindeki durumun Türk tarafı lehine değişmesine kadar olan süreçte komünist ve sosyalist eğilimlere karşı sert bir tavır göstermeyen Ankara Hükümeti, bundan sonra bu eğilimlere karşı tavrını açıkça ortaya koymuştur. Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi'nin halk hükümeti idaresi olduğunu vurgulamış, komünizme karşı tavrını açıklamıştır. BMM'nin ne komünist ne de Bolşevik olmadığını altını çizmiş, kendilerinin milliyetperver ve dine hürmetkâr bir demokrat hükümet olarak ifade etmiştir (Ünal, 2015, s.130).

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte 1921-1922 yıllarında komünist hareketlere karşı yapılan olumlu tavırlar olumsuzlaşmış ve Türkiye'de komünist hareketlere karşı tavır resmileşmiştir. Bundan böyle ülkede açık veya gizli komünist faaliyetlere mutlak yasaklanmıştır (Tevetoğlu, 1967, s.380).

Aydınlık çevresine karşı Ankara Hükümeti'nden ilk tutuklama dalgası 1 Mayıs 1923'te yayınladıkları bir beyanname nedeniyle olmuştur. Beyanname, Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM) hükümetini düşürme ve hükümetin meşruluğuna karşı isyan düzenleme çalışmak, hükümet icraatlarına karşı işçileri kışkırtmak ve mevcut hükümeti değiştirip yerine komünist bir hükümet getirme üzere işçileri bu amaç ile mücadeleye sevk etme unsurları taşıması nedeni ile TİÇSF'nin başkanı, genel sekreteri ve birtakım üyelerinden oluşan bir grup tutuklanmıştır. Bunlar Hıyanet-i Vatanîye Kanunu'nun İstanbul'da usulüne uygun yayınlanmadığından dolayı beraat edilmişlerdir (Tunçay, 1978, s.325-330).

1925 yılını Şubat ayında dini bir hareket olan Şeyh Sait önderliğinde bir Kürt isyanı başlamıştır. Daha ilk günden *Aydınlık* ve *Orak-Çekiç* çevresi bu isyanın karşısında Ankara Hükümeti'nin yanında yer almaya başlamasına rağmen 4 Mart 1925 kabul edilen Takrir-i Sükun kanununa istinaden bu çevreden 38 kişi tutuklanmış

ve Ankara İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilmişlerdir. Bir kısmı hapis cezaları almıştır. *Aydınlık* ve *Orak- Çekiç* dergileri de kapatılmıştır. Mahkûm edilen komünistler 1926 yılında Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla çıkarılan bir yasayla serbest bırakılmışlardır (Çavdar, 1999, s.338).

1925 yılında yapılan tutuklamaların dışında kalanlar faaliyetlerine devam etmişlerdir, ancak bundan böyle yasadışı itilmiştir. Tevkifatlar ve sürgün yaşamı TKP için zorlu bir süreç teşkil etmiş ve TKP için yirmi yıla yakın bir 'idare devri'²⁸ başlamıştır. Ayrıca Sovyetler Birliğinde kişisel iktidarını kuran Stalin'in Komintern aracılığı ile birçok yerde olduğu kadar Türkiye'deki komünistleri de disiplin altına almıştır (Tunçay, 1978, s.374).

1925'lerde parti içinde fikir ayrılıkları iyice ortaya çıkmış, partide bulunan sol kanat proletarya diktatörlüğü için mücadele önerirken, partinin sağ kesimi milliyetçi bir tavırla kurulmuş olan Ankara Hükümeti'nin desteklenmesini talep etmiştir. Bunu n sonucunda parti içi kırımlar ortaya çıkmıştır (Yanardağ, 2008, s.105).

Parti içi kırımlardan önemli olanlardan birisi 1927 tevkifatlarına yol açmış olan Vedat Nedim'im Şefik Hüsnü ve parti ile ilgili belgelerin polise teslim edilmesi olayı, diğer birisi ise Nazım Hikmet(Ran) ve çevresinin merkez komiteye karşı Pavli Adası'nda muhalefet kongresini toplamış olmalarıdır (Çetinkaya ve Doğan, 2008, s.303).

Bu kırımlar neticesinde 1927 yılında Şevket Süreyya, Vedat Nedim ve Sadrettin Celal gibi isimlerin partiden ayrılarak yeni bir hareket olacak *Kadro* dergisi çevresinde bir araya gelmişlerdir. Nazım Hikmet ve çevresinin muhalefeti neticesinde partiden tasfiye edilmişlerdir (Yurtsever, 2008, s.36).

TKP'yi 1925-1927 yılları arasında Şevket Süreyya ve Vedat Nedim önderliğinde Vala Nurettin, İsmail Hüsrev (Tökin)ve Sadrettin Celal grubu yönetmiş daha sonra bu grup partiden ayrılmış ve 1932 -1934 yılları arasında Ankara'da *Kadro* dergisi etrafında anti-empyralist bir ideolojiyi iktidardaki CHP'ye benimsetmeye çalışmışlardır (Tunçay, 2008, s.351-352).

²⁸ Sayılğan, 1928-1938 dönem için "*Romantik Devir*" yakıştırmasında bulunmuştur. (Sayılğan, 2009, s.169).

2.4. Kadro Dergisi ve Çevresi

1925 yılı tevkifatlarında tutuklananlardan biri de Şevket Süreyya (Aydemir)'dir. Bu tutuklanmada 10 yıl cezaya çarptırılmasına rağmen mahkûmiyeti toplam bir buçuk yıl sürmüş, hapishanedeki süre boyunca Şevket Süreyya'nın fikirlerinde bir değişme olmuştur. Komünist düşüncenin ön gördüğü dünya ihtilali yerine devletçi bir iktisat görüşünü benimsemiştir (Ünver, 2007, s.468).

1927 yılı tevkifatından sonra TKP'den ayrılan Şevket Süreyya, 1932-1934 yılları arasında toplam 36 sayı olarak çıkarılmış olan *Kadro* dergisinin ideoloğu olmuştur. Derginin imtiyaz sahipliğini Yakup Kadri Karaosmanoğlu, yayın müdürlüğünü ise Vedat Nedim Tör yapmıştır. Ayrıca, kurucu yazarlar arasında İsmail Hüsrev Tökin, Burhan Asaf Belge bulunmuş ve son sayısına kadar düzenli olarak dergiye katkıda bulunmuşlardır (Türkeş, 1999, s.47).

Çağımızda geri kalmış bütün ülkelerde gelişen siyasal düşünce akımları temel iki soru üzerinde yoğunlaşmıştır. İlki, geri kalmışlığı bertaraf ederek gelişmenin nasıl sağlanacağı, ikinci soru ise, söz konusu gelişmenin ulusal düzeyde nasıl uyum içinde yapılacağı ile ilgilidir. Kadrocular/ kadro hareketi liberal kalkınma ve politikaların terk edildiği, liberal kalkınmayı savunan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatıldığı dönemde, iktidardakilerin, buna karşılık olarak 'devletçilik' ve 'halkçılık' düşüncelerini çözüm olarak geliştirmeye çalışmıştır. Bu dönemde henüz geliştirilmeye çalışılan bu düşünce anlayışlarının boşluğunu doldurmaya çalışmıştır (Yanardağ, 2008, s.123-124)

Kadro yazarları, iktidara yakın durup, iktidardaki yöneticilerin düşünce ve eylemlerini etkileyerek, yukarıdan aşağıya doğru bir değişim önermişlerdir. Bu açıdan halka rağmen halk için anlayışında birer seçkin olmuşlardır (Kaya ve Yücer, 2018, s.564).

Kadro dergisi çevresinde toplananlar, geçmişlerinde Marksizm ile ilgili olmalarına rağmen, bu kuramın temel varsayımlarına zıt düşüncelerden oluşan yeni bir devrim ideolojisi oluşturmaya çalışmışlardır. Kemalizm'i kendine özgü bir tarihsel ve bilimsel olay olduğunu ve bunun bir ideoloji olarak işlenmesinin gerekli olduğuna inanmışlardır (Demirci, 2015, s.42-43).

Kadroculara göre devletçilik ilkesinin savunulması ile inkılâpların savunmanın eş değeri olduğu, buradan kaynaklı olarak, ekonomi alanı dışında inkılâplara karşı tavırların devletçe cezalandırıldığı, buna karşın ekonomik alanda devletçilik ilkelerine karşı tavırlarında cezalandırılması gerektiğini savunmuşlardır

(Bostancı, 1990, s.64).

Kadrocular ideolojik eğilimleri açısından ulusçuluğu tarihi materyalizm içine yerleştirmeye çalışmış, emperyalizm analizinde Lenin'den doğrudan etkilenmiş, pozitivist modernizmi savunan, gelir ve kaynak dağılımında burjuvazinin hegemonyasına değil devlet eliyle yapılması ve burjuvazinin devletin kontrolünde olması gerekliliğini savunmuş olan radikal ulusçu bir sol yaklaşımın temsilcileri olmuşlardır (Türkeş, 2007, s.470-471).

Dergiyi çıkaranları büyük bölümünün eski TKP geleneğinden gelmiş olması ve önerdikleri 'devletçilik modeli'nin iş çevreleri ve özel sektörün gözünde 'kapitalist olmayan yol' ve 'kolektivizm' olarak algılanması, bu çevrelerin çıkarlarını tehdit olarak algılanmış ve Kadro'ya karşı kampanya başlatmışlardır (Yanardağ, 2008, s.113). Derginin okuyucu kitlesinin az alması ve rejimin kendi kurumlarını üretirken 1933 yılında yayına çıkardığı *Ülkü* dergisiyle *Kadro*'ya olan ihtiyaç azalmış dergi 1934 yılını sonunda yayın hayatından çekilmiştir (Türkeş, 2007, s.476).

2.5. 1927 Tevkifatı Sonrasında Sol Hareketler

1927 tevkifatında tutuklanan Şefik Hüsnü Değmer, Nisan 1929'da serbest kaldıktan sonra 10 yıl boyunca yurt dışında kalmış olmasından dolayı parti başsız kalmıştır. Yurt içinde komünistler, 10 yıl boyunca neredeyse her yıl tutuklamalara maruz kalmış, bu nedenle Şefik Hüsnü adına partiyi yöneten kadro sürekli olarak değişmiştir (Tekin, 2018, s.8).

Bu süreçte, komünistlerin eylemleri ile ilgili kamuoyunu oluşturacak nitelikte olmamıştır. Zaman zaman bildiriler ve kitapçıklar yayınlamışlardır. 1935 tarihinde yapılan Komintern'in 7. Kongresi'nde alınan, faşizme karşı tüm dünyada ortak halk cepheleeri kararına kadar yöneticiler kendi aralarında mücadele etmiştir (Tunçay, 1983, s.1953).

Temmuz 1935 yılında Komintern 7. Kongresinde Burjuva partileriyle anti-faşist cephe kararı onaylanmıştır. Alınmış olan kararlara göre TKP, CHP ile işbirliğine girilmesi ve CHP'nin desteklenmesini öngörmüştü. Ancak, TKP 1935-1936 yıllarında yayınlarında CHP'yi karşı devrimci olarak görmüş ve CHP'nin politikalarına sert muhalefet yapmıştı. Bir nevi Komintern'in kararları uygulanmamıştır. 1937 yılında Komintern Yürütme Kurulu'nca, TKP'yi İnceleme Komisyonu kurulmuş ve TKP, Komintern'in 7. Kongresinde alınmış kararları

uygulanmadığı konusunda rapor hazırlanmıştır. 1937 yılında TKP'ye dayatılan desantralizasyon(partinin merkezinin dağıtılması) kararıyla iktidarda bulunan CHP(Kemalist İktidar) zorlanmayacak, TKP legale çıkacak, CHP'nin politikaları desteklenecek ve yasal örgütlerde çalışmaya başlanacaktı (Turan, 2011, s.242-244).

TKP üyeleri ordu ve donanmaya sızmaya çalışmış ve burada propaganda ve faaliyetler yapmışlardır. Bunu üzerine tevkifatlar yapılmıştır(Sayılgan, 2009, s.188). 1938 yılında yapılan tutuklamalarda hedef Nazım Hikmet olmuştur. TKP'nin orduya sızma girişimleri iddiasından dolayı Harp Okulu'nda kurulan mahkemece Nazım Hikmet 15 yıl, Abdülkadir Meriçboyu 10 yıl, Ömer Deniz 7 yıl, Necati Çelik 8 ay ve Orhan Alkaya 5 ay olacak şekilde çeşitli cezalar almışlardır. Donanmaya sızma girişleri iddiasıyla dört ayrı dava olmuş, mahkeme sonucu Nazım Hikmet'in cezası Harp Okulu davasındaki cezayla birleştirilerek 28 yıl mahkûmiyete dönüşmüştür. Ayrıca Dr. Hikmet Kıvılcımlı (15 yıl), Kemal Tahir'in(15 yıl) aralarında bulunduğu bir grup muhtelif cezalar almıştır (Çavdar, 1999, s.338).

2.5.1. Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi

1946'da Türkiye'nin çok partili siyasal sisteme geçişi solun durumunda değişiklik yaratmamıştır. Sol, bu süreçte yasal olarak ortaya çıkmak istemesine rağmen, iktidar tarafından oldukça dar bir alan içinde faaliyetine müsaade edilmiştir (Tunçay, 1983, s.1954).

Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e girişi sonrası dâhildeki siyasette çok seslilik bir geçiş sürecini hızlandırmış, bunun neticesinde ikisi önemli olmak üzere dört²⁹ sosyalist parti kurulmuştur. Bunlardan Türkiye Sosyalist Partisi(TSP) ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi(TSEKP) önemli olanını oluşturmuştur (Çavdar, 1999, s.405).

TSP, 14 Mayıs 1946'da Esat Adil Müstecaplıoğlu³⁰, Macit Güçlü, İhsan

²⁹ Mete Tunçay'a göre bu dönemde kurulan sosyalist parti sayısı ikisi ciddi olmak üzere (TSP ve TSEKP) toplamda dokuz adettir. Bunlar siyasal alanda pek varlık göstermemiş olan Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Liberal Sosyalist Partisi, Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Sosyal Adalet Partisi ve Çiftçi ve Köylü Partisi'dir. (Tunçay, 1983).

³⁰ Türkiye'de sosyalist harekete TKP geleneğinin dışından gelerek katılmış olan Müstecaplıoğlu, asıl mesleği olan avukatlık dışında, eğitimi için gittiği Belçika'dan 1931 yılında döndükten sonra memleketi Balıkesir'de Balıkesir Halkevi Başkanı olmuştur. Birçok bürokratik kademede bulunmuş olan Müstecaplıoğlu, 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi'ni kurmuştur. Cezaevleri Müfettişliği süresinde 1938 Harp Okulu ve Donanma davalarından dolayı mahkûmlara hapisane koşullarının iyileştirilmesi ve bunlara kitap ulaştırılması konularında yardımcı olmuştur. Avukatlık mesleğini de sürdürmüş, çoğu kez ücretsiz olarak, devrimci, demokrat ve yoksul işçi ve köylülerin davalarını üstlenmiştir. Dönemin anti-faşist gazetesi 'Tan'da yazılar yazmıştır (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988, s.1924-1925).

Kabaloğlu ve Aziz Uçtay tarafından kurulmuştur. TSP çok partili siyasal rejimde ilk kurulan sosyalist parti olmuş dört ay sonra Sıkı Yönetim Komutanlığınca faaliyetten men edilmiş ve parti yöneticileri yargılanmıştır. Yargılama sonucunda beraat eden yöneticiler, tekrar partinin kişilik kazandığı ve bu nedenle aynı programlarıyla tekrar faaliyete başlamıştır (Tunaya, 1984, s.697-698).

1950 yılında hükümet değişmesine rağmen sola karşı baskıda bir yumuşama olmamış 1952 yılı Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerine istinaden parti kapatılmış, ancak yargılama uzun yıllar devam etmiştir. Ancak, 29 Eylül 1960'ta beraatla sonuçlanmıştır (Gökmen, 1998, s.180).

TSEKP ise 20 Haziran 1946'da Şefik Hüsnü Değmer başkanlığı ve genel sekreterliğinde kurulmuştur. Kurucu üyeler Ragıp Vardar, Fuat Bilege, İstefo Papadupolos, Emin Aydınlatan, Dr. Hamil Amato, Müntakim Öçmen ve Hayrettin Emin Manoğlu'ndan oluşmuştur. Yayın organı olarak 'Sendika' gazetesini yayınlamıştır. TSP'nin faaliyetten men edildiği Sıkı Yönetim Komutanlığı Kararda TSEKP'de siyaseten men edilmiştir (Tunaya, 1952, s.704-705).

Kapatıldıktan sonra TSEKP yöneticileri çeşitli cezalar almıştır. 1946 tevkifatı ile birlikte Şefik Hüsnü Değmer'in TKP genel sekreterliği sona ermiş, yeni genel sekreterlik görevini Zeki Baştımar almıştır (Sayılğan, 2009, s.233).

2.5.2. 1951 Yılında Yapılan Tevkifat

TKP, 1946 yılında yapılan tevkifattan sonra tutuksuz bulunan Merkez Komite üyesi Zeki Baştımar tarafından İstanbul, Ankara ve İzmir'de yeniden örgütlenmeyi sağlamıştır. İktidar 1947-1951 yılları arasında herhangi bir tutuklamaya gerek duymamış, ancak, legal dönemde parti içine sızmış ajanların parti kadroları tanınması, sonraki dönemde parti açısından zaaf oluşturmuştur. DP iktidara güçlü bir şekilde gelmiş ve çıkardığı genel af sayesinde bütün eski komünistler³¹serbest kalmıştır (İleri, 1988, s.1959).

DP, iktidara gelir gelmez kısa süreli bir hoşgöründen sonra, Ceza Kanunu'nun 141. ve 142 maddelerinde³² değişikliğe gitmiş ve bu maddelerdeki cezalar

³¹ Bu genel af ile Harp Okulu ve Donanma davalarından tutuklu bulunan Nazım Hikmet ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı da serbest kalmıştır.

³² Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerinde 1936 yılında yapılan bir değişik ile mevzuatımıza girmiştir. 23/6/1936 tarih ve 3038 sayılı kanunun getirdiği değişikliğin kaynağı yine İtalyan mevzuatı seçilmiş, fakat bu kez, Mussolini iktidarı zamanında yapılan 1931 tarihli Yeni İtalyan Ceza Kanunu'ndan faydalanılmıştır (Alacakaptan, 1965, s.4-5). 141. madde sosyal sınıfın(zümrenin) diğer bir sosyal sınıf üzerinde egemenlik kurmayı veya sosyal bir sınıfın ortadan kaldırılması amacıyla

ağırlaştırılmış, bu değişikliğin amacının komünistlere, diktatörlere ve anarşiye karşı olduğu açıkça ifade edilmiştir. DP'nin TKP'ye karşı operasyonların temelindeki nedenlerden biri Türkiye'yi komünizm tehdidi altında göstermek ve ABD'nin iktisadi ve siyasi desteğini kazanmak olmuştur. DP bu zihniyetle 1951 yılında komünistlere karşı bir tutuklama dalgası başlattı (Atılğan, 2015a, s.471-472).

Başlatılan bu operasyon iki yıl sürmüş, Şefik Hüsnü Değmer'in de bulunduğu 167 kişi tutuklanmıştır. Liderlere karşı tecrit uygulanmış, bazıları ise ağır işkence görmüştür. 1951 yılındaki tevkifat ve 1953 yılında yapılan dava TKP için dönemin kapanışı olmuştur. Türkiye İşçi Partisi'nde yönetici olacak aydınlar grubu dışında, Merkez Komite üyeleri dâhil neredeyse herkes deşifre olmuştur. Bu, 1927 yılından itibaren Merkez Komitenin ilk defa deşifre olması demektir (İleri, 1988, s.1959).

Tanıl Bora (2017: 635) bu konuda: *“TKP'nin tarihi, 1960'lara kadar, bir tevkifatlar tarihidir. Bu kuşkusuz öncelikle partinin yasadışı, gizli ("tesettür altında") faaliyet göstermek zorunda olduğunu ve sürekli sıkı takibat altında bulunduğunu hatırlatır bize. Tevkifatlar kadroları devamlı kırmakla kalmamış, ihanet ithamlarıyla, ihbar şüpheleriyle, güvensizliklerle, iç ilişkileri zehirlemiştir. Gizlilik kültürü, neredeyse fikri ikame eden bir değer kazanmıştır.”* demiştir.

Bundan sonra on yıllar boyunca TKP'nin üyeleri ve partiye sempati duyanlar faaliyet dışı kalmış kadroların çalışmaları yasadışı propaganda mahiyeti taşımıştır. Ancak, TKP Türkiye'de 1960 öncesi sol akımda bir sürekliliği devam ettirmiştir (Aydınoglu, 2008, s.16-17).

2.6. 1960'lı Yıllar ve Türkiye'de Sol

Türkiye'de 1910 yılından 27 Mayıs 1960 tarihine kadar süregelen sosyalist ve komünist faaliyet ve eylemler itibarıyla bu 50 yıllık süreçte, yaklaşık otuz(30) kadar

cemiyet(dernek) kurmayı; 142. madde ise 141. maddeye paralel olarak, 141. maddede sayılan suçların propagandasını yasaklamaktadır. Sırasıyla 1938, 1946 1949 ve son olarak 1951 yılında yapılan değişikliklerden sonra maddeler 1991 yılında mevzuatımızdan kaldırılmıştır. Maddelerde yazmasa da maddelerin amacı Komünizm ve Anarşizm'e karşı olmuş ve dönemler itibarıyla siyasal ve toplumsal gelişmeler ile paralel olarak değişiklik geçirmiştir (ayrıntı için, Örnek, 2014, s.109-139). Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında(1951 yılında yapılan değişiklik) 141 ve 142. maddelerde değişikliğe gitmiş ve cezalar arasına idam cezasını da eklemiştir. *“Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmaya veya memleket içinde müesses iktisadi veya sosyal temel nizamlardan her hangi birini devinmeye matuf cemiyetleri her ne suret ve nam altında olursa olsun kurmaya tevessül edenler veya kuranlar veya bunların faaliyetlerini tanzim veya sevk ve idare edenler veya bu hususlarda yol gösterenler sekiz yıldan on beş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar. Bu kabil cemiyetlerin bir kaçını veya hepsini sevk ve idare edenler hakkında ölüm cezası hükmolunur.”* (11/12/1951 tarih ve 7979 sayılı Resmi Gazete).

yasal ve yasa dışı parti, dernek, sendika, federasyon ve fikir kulübü oluşturulmuştur. Bu oluşumlar ayrıca, bir zincirin halkalarını meydana getirmiştir. (Tevetoğlu, 1967, s.673).

Türkiye’de ilk solcuların kuramsal bilgileri sınırlı olmasının yanında İştirakçi Hilmi, Yeşil Ordu ve Resmi TKF yöneticileri, Marksizm ile İslamiyet’i bir araya getirecek yeni bir akım gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bundan sonra parti(TKP) içinde bölünmeler neredeyse hiç eksik olmamıştır. 1927 yılında yapılan tevkifat neticesinde bir kısmı(bunlar arasında dönemin parti yöneticileri de mevcuttur) ayrılacak ve dönemin iktidarı olan CHP’nin yanında hem ulusçu hem de devrimci görüşlerle iktidarın ilerici ekonomik ve sosyal politikayla sınıf çatışmasını ortadan kaldırmaya çalışmışlardır (Ünsal, 2002, s.48-51).

Kurtuluş Savaşı sırasındaki bu örgütlenme sonrasında yapılan her girişim ve çaba, tek parti iktidarının yasakçı politikalarına takılmış ve polis takibi ve tutuklanmalarıyla hemen etkisizleştirilmiş, netice itibariyle dar bir aydın grubuna hapsedilmiştir (Ersan, 2014, s.18).

Demokrat Parti döneminde solculara karşı olumsuz tavır alınmış hatta vatan haini olduklarına dair beyanatlar³³ olmuştur. Başbakan Menderes anti- komünist bir politika izleyeceğini ceza kanununda yapılan değişikliğin nedenini şu sözler ile ifade etmiştir: “Ceza kanununda yapılmakta olan tadilat komünizme karşıdır, diktatörlüğe ve anarşiye karşıdır.”(Akt. Atılgan, 2015a, s.472). Yine, Menderes 1950 yılında hükümet programını meclise okurken ‘aşırı sol’ ile mücadele edileceğini vurgulamıştır.

“Muhterem arkadaşlar;

Biraz yukarda millete mal olmuş inkılâplarımızın korunmasından bahsetmiştik. Bu konuda bilhassa üzerinde duracağımız mesele memleketi içinden yıkıcı aşırı sol cereyanları kökünden temizlemek için icap eden kanuni tedbirleri almaktır. İrticai ve ırkçılık gibi ayırıcı cereyanları vasıta olarak kullanan ve çok defa kendisini bu maskeler altında gizleyen aşırı solcu hareketlere karşı gereken bütün

³³ Milli Eğitim Bakanı Tefik İleri, Anadolu Ajansı muhabirlerine yaptığı açıklamada komünistlerin vatan haini oldukları ve milli eğitim camiasında bulunanların bu camiadan temizlenmesi gerektiğini belirtmiştir. “Türkiye’de bugün, bilhassa hükümet olarak komünizmle mücadeleye kati bir surette karar verilmiştir” ... “Bütün işlerimizi bırakıp, nasılsa bu camia içine girmiş beş on soysuzla meşgul olacak değiliz. Bunlar hedefe varmak için takip edeceğimiz yolda önümüze ufak engeller şeklinde çıkan zavallı mahlûklar olarak kendiliklerinden temizlenip çiğnenecektir. Bütün Türk gençliği, komünist denen insanın bugünkü manasıyla Türkiye’imizde ve bütün dünyada bir vatan haini olduğunu bilecek ve hattihareketlerini buna göre tanzim edeceklerdir.” (Zafer Gazetesi, 13 Ağustos 1950, s.1-8).

kanuni tedbirleri almada asla tereddüt etmeyeceğiz. Biz bugünün şartları içinde aşırı sol cereyanları fikir ve vicdan hürriyeti mevzuunda mütalâa etmek gafletinde bulunmayacağız. Bugün aşırı sol cereyanlara mensup olanların, mücerret bir fikir ve kanaat sahibi olmaktan ziyade yıkıcı cereyanların aletleri olduklarına şüphemiz yoktur. Fikir ve vicdan hürriyeti perdesi altında bütün hürriyetleri kan ve ateşle yok etmekten başka bir maksat gütmeyen bu ajanları adalet pençesine çarptırmak için icap eden kıstasları vuzuh ve katiyetle tespit etmek zaruretine inanıyoruz.” (TBMM Tut. Der., 1950, C. 1, B. 3, s.30-31).

DP’nin iktidar döneminde sol hareket olarak değerlendirilecek her eylem ve faaliyete müdahale edilmiş, 1951 yılında yapılan tutuklamalardan sonra Türk Ceza Kanunu’nun 141. ve 142. maddeleri ağırlaştırılarak değiştirilmiştir (Tekin, 2018, s.122).

Birinci bölümde belirttiğimiz gibi 27 Mayıs Askeri Darbesi ve bu darbenin yapılması süreci ile darbe işlenmiş, kurucu meclisin yeni anayasayı yapım aşamasında siyasi faaliyetlere getirilen yasaklar kaldırıldığını ortaya konulmuştur. 1961 yılında yapılacak seçimlere partilerin katılabilmesi için kısa bir süre içinde kurulmaları gerekmişti. 27 Mayıs Askeri Darbesinden sonra siyasal alanda CHP, CKMP ve Sosyalist Partisi kapatılmamış ancak, bu partilerin siyasi faaliyetleri yasaklanmıştı. Siyasi parti faaliyetlerinin serbest bırakılması ile 11(onbir) yeni parti kurulmuştu. Demokrat Partisinin taban ve mirasına talip olarak Yeni Türkiye Partisi ve Adalet Partisi’nin kurulduğunu belirtmiştik. Konumuz açısından biz Türkiye İşçi Partisini ele alacağız. Türkiye’de 1965’e kadar olan dönemde sosyalizmin taban bulmasında etkili olan Yön Hareketi ve Sosyalist Kültür Deneği de önemi itibarıyla işlenmiştir. Nitekim 1961 Anayasası’nın denetleyici yapısının yanında, özgürlüklere yönelik bir özelliği de vardır. Bu ortamda Yön Dergisi yayın hayatında, Sosyalist Kültür Derneği, toplumsal hayatta, Türkiye İşçi Partisi ise siyasal hayatta ağırlık bulmuştur (Kara ve Yücer, 2018, s.572).

2.6.1. Yön Dergisi/Gazetesi/Hareketi

Yön Dergisi(Gazetesi), ‘haftalık fikir ve sanat gazetesi’ olarak Doğan

Avcıoğlu³⁴ önderliğinde altı³⁵ kişilik bir kadro tarafından çıkmaya başlamıştır. Her ne kadar derginin çıkarılma fikri 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin öncesinde şekillenen muhalefet yıllarına dayansa da dergi, 27 Mayıs Askeri Darbesi'nden sonra 21 Aralık 1961 tarihinde çıkarılmaya ilk sayısı yayınlanmıştır. Doğan Avcıoğlu ismi derginin künyesinde '*imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü*' olarak yer almıştır (Atılğan, 2002, s.256-257).

Yön Dergisi'nin yazar kadrosu eski TKP'lilerden, sosyal demokratlara, TİP yöneticilerinden Kemalistlere birçok kesimi ihtiva etmiştir. Solun her kesiminden yazar şair ve çizer bu dergide bir araya gelmiştir. 1960'lı yılların etkili yazarları ilkin burada buluşmuşlardır. Yön Dergisi'nin geniş bir okuyucu kilesine sahip olmasındaki etmenlerden birisi de bu olmuştur. Yön'ün ilk dönemlerinde değişik kesimlerden aydın yazarların mevcudiyeti dergiyi, Türkiye'nin temel sorunlarının tartışıldığı demokratik bir platform niteliği kazandırmıştı. Farklı kesimlerden aydınların bulunmasından kaynaklı dergide yazılan yazılar derginin görüşlerini yansıtmıyordu. Kurucuların başyazısı derginin görüşlerini yansıtmak açısından esas olmuştur (Atılğan, 2002, s.269).

Yön dergisi ilk çıktığında gazete olarak 5 Haziran 1963 tarihine kadar yetmiş yedi sayı, on beş aylık kapatılma döneminden sonra, 25 Eylül 1964 tarihinde bu sefer dergi olarak 30 Haziran 1967 tarihine değin toplamda 222(iki yüz yirmi iki) sayı olarak yayın hayatını sürdürmüştür (Yılmaz, 2018, s.3).

Yön'ün ilk sayısında, bu derginin etrafında birleşenlerin inandıkları ve savundukları görüşleri kamuoyu ile paylaştıkları bir bildiri ve arasında devlet görevlilerinin çoğunlukta olduğu bildiriye imzalayan yüz kırk altı kişinin³⁶ isimleri yayınlanmıştır (Yön, Aralık 1961, s.2).

³⁴ Avcıoğlu, iktisat ve siyasal bilimler alanında yükseköğrenimini bitirdikten son Londra'ya giden ve sonrasında 1955 yılında Türkiye'ye dönüş yapmıştır. Türkiye'ye döndükten sonra Merkez Bankası ve Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde(TODAİE) çalışmıştır. Bu dönemde tanıştığı Mümtaz Soysal ve İlhami Soysal ile tanışmış ve dostluk kurmuştur. 1956 yılından sonra bu kişiler ile haftalık gazete olan 'Akis'in kadrosunda yer almış, bunun yanı sıra yine haftalık 'Kim Dergisi'ne yazılar yazmıştır. 1958 yılından Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin Araştırma Birimi'nde müdür yardımcılığı görevine getirilmiştir. CHP Genel Merkezi'ndeki bürosu ileride kurulacak olan Yön'e kaynaklık etmiştir. Ayrıca, 27 Mayıs'tan sonra Kurucu Meclis'te Mümtaz Soysal ile birlikte CHP kontenjanından, İlhami Soysal ise Ankara Basın Temsilcisi olarak yer almıştır(Altun, 2004, s.553-554).

³⁵ Kadronun diğer isimleri şöyledir: Mümtaz Soysal, İlhami Soysal, İlhan Selçuk, Cemal Reşit Eyüboğlu, Hamdi Avcıoğlu.

³⁶ Bildiriye imza atan TİP ve Milli Demokratik Devrim hareketinde yer alacak olan kişiler: Çetin Altan, Sadun Aren, Sencer Divitçioğlu, Yahya Kambolat, İdris Küçükömer, Mehmet Selik, M. Hayrettin Abacı.

Yön dergisinin çıkış amacı derginin ilk sayısında, Atatürk devrimleriyle amaçlanan çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın, eğitim sorununu çözüme kavuşturmanın, Türk demokrasisini yaşatmanın, sosyal adaleti sağlamanın ve demokrasi rejimini sağlam bir yapıya kavuşturmanın ancak ekonomik alanda hızlı kalkınmakla, yani milli kalkınma seviyesinin hızla yükselmesinde gösterilecek olan başarının sağlanmasıyla mümkün olduğu, şeklinde ifade edilmiştir. Yöncülere göre bu hızlı kalkınma sosyal adalet ilkesi doğrultusunda sağlanmalıdır. Kalkınma uğruna toplumda bir sınıf farklılığı yaratılmamalıdır (Yön, Aralık 1961, s.12).

Yön'ün kurucularından başta Doğan Avcıoğlu olmak üzere, kimi yazarları yine bu amaçla(Altun, 2004: 556) 1962 yılının Aralık ayında kurulan Sosyalist Kültür Derneğinin(SKD) kuruluşunda yer almıştır. Kuruluşta yer alanlar arasında Tip yöneticilerinden Saden Aren, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu genel başkanı Seyfi Demirsoy ve bazı CHP milletvekilleri yer almıştır (Aydınoğlu, 2007, s.82).

SKD'nin amaçlarından bir diğeri de sosyalizme inananları *“daha yakından fikri temasa geçirmek, aralarında sosyalizmin meselelerini tartışmalarına imkân vermek, belli çözümler üzerinde çalışmak, varılan sonuçları demeçler, konferanslar, açık oturumlar, broşürler, kitaplar yoluyla yaymak”* olmuştur (Atılgan, 2002, s.294).

Yön, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden sonra sosyalizmin canlanmaya başlamasıyla karşımıza çıkan ilk sosyalist dergi olmuştur. Kapitalist olmayan, sosyalist bir çerçevede kalkınma amacı bulunan Yön Hareketi işçi muhalefeti yerine ordu/zinde güçler ile birlikte kalkınmanın önünü açmak önerileri sunmuştur. Ayrıca sosyalizm dergide en çok yer konulardan olmuştur (Barkın, 2011, s.52).

Kapitalist ilişkiler aracılığıyla meydana gelen sömürgeciliğin ortadan kaldırılışı ancak sosyalist bir sistemle olabileceği, toplum nezdinde kötü telakki olunan sosyalist fikirlerin esas mahiyetinin ne olduğu ve hangi ilkeleri barındırdığı konuları tartışılmıştır. Yön'de, sosyalizme ilişkin kötü yaklaşımlardan, sosyalizmin özel mülkiyetin düşmanı fikri gerçeği yansıtmadığı ve aksine görüşlerin desteklendiği yazılar yer almıştır. Yön yazarlarından Çetin Altan, mevcut sistemde az sayıda mülk sahibi bulunurken sosyalist sistemde daha çok insanın mülk sahibi olacaktır (Yön, Ocak 1962, s.5).

Yön grubuna göre sosyalist bir yönetime geçiş, Sovyetler Birliği örneğinde olduğu gibi ihtilal yoluyla değil, Atatürkçü düşünce ve politikaların uygulanmasıyla ve Atatürkçü düşünce sistemi çerçevesinde seçimler vasıtasıyla iktidara gelmekle mümkündür (Kara ve Yücer, 2018: 576). Bu nedenle Yön Hareketi tamamlanmamış

Kemalist Devrimleri olgunlaştırma çabasında bulunmuştur. Tek bir düşüncede fikir birliği sağlanamamışsa da derebeyliğine toprak reformuyla son vermek, sanayi ve bankacılıkta devletleştirme yoluna gitmek ve dış politikada tarafsız ve barışçıl bir politika izlenmesinde herkes hemfikir olmuştur. Bir aydın hareketi olan Yön Dergisi, toplumsal ilerlemenin sağlanması amacıyla askeri darbelere sıcak bakmıştır. Dergiye göre yukarıdan devrimler³⁷ toplumsal ilerlemenin önündeki engelleri yıkacak bir güç olarak görülmüştür (Ünalın Altaş, 2013, s.261).

Yön Hareketi, 1965 yılında yapılan genel seçimlere kadar parlamentoya ve parlamentoda yapılacak mücadeleye kuşkuyla ama ılımlı bakmış, CHP ve TİP vasıtasıyla Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu reformların demokratik yolla hayata geçirileceği inancını korumaya çalışmıştır. 1965 genel seçim sonuçlarının hayal kırıklığı yaşattığı Yöncüler³⁸ bundan sonra parlamentarist mücadeleyi küçümsemişlerdir. Emperyalist güçlerin dâhildeki işbirlikçileri ve feodal ağalar ile mevcut partilileri ele geçirdiği ve halkın baskı altında ve aldatıldığını savunmuşlardır (Şener, 2006, s.78).

Yön, 30 Haziran 1967 tarihinde yayın hayatın son vermiştir. Uzun bir zaman yayın hayatına devam eden ve TİP'in yayın organları da dâhil, o dönemde yayınlanan hiçbir dergi bu kadar etkili, istikrarlı ve uzun ömürlü olmamıştır. Yön sol yayıncılık faaliyetlerinde oldukça önemli bir yer edinmiştir (Atılın, 2002, s. 278).

2.6.2. Türkiye İşçi Partisi(TİP)

1961 Anayasası'nın kabulü Türkiye'de sol hareketin illegaliteden legaliteye geçmesi sürecinde bir dönüm noktası olmuştur. 1960-1980 döneminde sol hareket

³⁷ “Zinde Kuvvetler” olarak adlandırdıkları ve toplumda var olan problemleri bulup ve bu konuda çözümler üretecek tek güç olarak asker ve aydınların tarihten gelen “içtimai tabip” rolünü, son kez oynamaları gerektiğinin bir zorunluluk inancında olmuşlardır. Eğer zinde kuvvetler, Kemalizm'den kaynaklanan sosyalist bir politika izlerlerse o zaman işçi sınıfı ve halk egemen sınıfların ideolojik ve iktisadî baskısından kurtulabilir, örgütlü ve bilinçli bir hâle gelebilir ve bu nitelikleriyle sosyalizmin kuruluşunu gerçekleştirebilirdi (Atılın, 2002, s.328).

³⁸ “Bu ikinci dönemde, ilk izleri daha önceleri de ortaya çıkmış bulunan “milli demokratik devrim” çizgisi netleşmiş, bu amaçla bir “milli cephe”nin kurulması hedeflenmiştir. Üçüncü dönem ise Devrim dergisi yıllarını kapsamaktadır. 1969 Ekim'i ile 1971 Mayıs'ı arasında yayınlanan Devrim dergisi parlamentarist mücadeleye karşı kesin cephe almış, çok partili demokrasiyi “cici demokrasi” diye niteleyerek sürekli küçümsemiş ve ordu içinde kurulmuş bulunan bir cunta eliyle iktidarı alma hedefine odaklanmıştır. Bu üç dönemde, tarif edilen iktidarın içeriğinde ve özellikle de bu iktidara giden yollarda farklılıklar ortaya çıkmıştır. Tartışılan temel sorunlar ise aynıdır: Sosyalizme hemen, doğrudan geçmek mümkün müdür, yoksa bir ara döneme mi ihtiyaç vardır; bu geçiş hangi yolla olacaktır, parlamenter mücadele yoluyla sosyalizme ya da “intikal devresi”ne geçilebilir mi; ve bu geçiş kim önderlik edecektir, işçi sınıfı mı, ara tabakalar mı?” (Şener, 2006, s.78-79).

içindeki partileşme ve örgütlenme açısından, Türk politik yaşamında hiç olmadığı kadar yaygınlık kazanmış, bu yaygınlık kazanmadaki süreçte parlamenter sistemde ortaya çıkışına temel olan TİP merkezi bir öneme sahip olmuştur (Özman, 1998, s.140).

27 Mayıs Askeri Darbesi sol açısından yeni bir başlangıç olmuştur. 10.08.1960'ta MBK Başkanı Cemal Gürsel gazetecilere verdiği bir demeçte “*kötü niyetlere girişmemek kaydıyla Türkiye’de bir Sosyalist Partinin kurulmasının izin verileceği ve bunun ülke için yararlı olacağını*” belirtmiştir (Ahmad ve Ahmad, 1976, s.221).

Türkiye’de bir sosyalist partinin gerekliliği konusunda –sonradan Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı olacak-Mehmet Ali Aybar, MBK Başkanı Cemal Gürsel’e Mektup göndermiş olduğu mektubunda: “(...) Sayın Devlet Başkanı,

M. B. Komitesinde yapılan son operasyondan sonra, demokratik rejimin mutlaka kurulacağına dair millete bir kere daha teminat verdiniz. Bu sözü yerine getireceğinizden kimsenin şüphesi yoktur. (...) Demokratik rejimi kurmanın ve yaşatmanın zaten başka yolu yoktur. Birinci yol ne teorik bakımdan, ne yurt gerçekleri bakımından, ne de milli çıkarlarımız bakımından tutulacak bir yol değildir. Gerçekten de demokrasi vardır denilebilmesi için, sermayenin ve ona bağlanan türlü zümrelerden kurulu sağ kanat karşısında, emek gücünün ve ondan yana olan türlü zümrelerin kurduğu sol kanadın, kanun güveni altında politik bir kuvvet olarak teşkilatlanması şarttır. Mihenk budur. Sol kanada hayat hakkı tanımayan bir rejim, etiketi ne olursa olsun, demokrasi değildir. Tarih gösteriyor ki, batı demokrasisi bir denge rejimidir. Bu denge toplumsal sınıflar arasında, sağ ve sol kanatlar arasında ve boyuna sola doğru değişen bir dengedir. Sağ kanadın gerici veya tutucu davranışlarını ancak sol kanat frenleyip dengeler. Ve tarihsel gelişme, ancak sol kanadın ilerici ve ilerletici çıkışlarıyla gerçekleşir.(...)” değerlendirmelerinde bulunmuştur (Aybar, 1968, s.181).

27 Mayıs Askeri Darbesi’nden sonra işçi sınıfı içinde hem bir canlılık oluşmuş hem de işçi sayısında nicelik olarak yükselme olmuştur. 1961 yılı toplam işçi sayısı her ne kadar net olarak tespit edilememişse de bu yılda İşçi Sigortaları Kurumu'na bağlı işçilerin sayısı 689 bin’dir. Buna ilaveten Devlet Demir Yolları’nda çalışan 11 bin, askeri fabrikalarda çalışan 25 bin işçi mevcuttur. İşçi sigortaları ancak İş Kanunu'nun kapsamına giren işyerleri ve bölgeler için söz konusudur. Bu kanuna göre nüfusu 50 binden yukarı olan şehirlerde 4 işçiden az, nüfusu 50 binden aşağı olan

şehirlerde 10 kişiden az işçi çalıştıran işyerlerinin işçileri sigortanın kapsamına dâhil olduğundan ve kaçak çalıştırılan işçilerin sayısı bilinmediğinden İşçi Sigortaları Kurumu'na bağlı işçi sayısı da, Türkiye'deki çalışan işçi sayısını net olarak ifade etmemiştir. Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın yayınladığı rakamlara göre "1961'de Türkiye'de sanayide çalışanların sayısı 1.180.000'dir. Bunun yanında, bu rakamlara tarım sektöründe çalışan 1 milyona yakın işçi kitlesi de eklendiğinde işçi sınıfının nüfusu gittikçe çoğalmıştır (Varuy, 2010, s.14).

Bu dönemde işçi sınıfı nicelik olarak oy veren nüfusa oranla az değildir. İşçi sınıfı açısından sorun, işçilerin yasal bir partisinin olmayışı olmuştur (Varuy, 2010, s.15).

Aren (1993, s.31) sendikacıların partileşmeye iten nedeni "27 Mayıs hareketinin sosyal ve siyasal yaşama getirdiği yenilik ve özgürlük havasıdır. Askeri yönetimin Anayasa yapmak üzere Temsilciler Meclisi'ne, işçileri temsilen, 6 sendikacı üye seçmeleri bu yeni havanın örneğidir. Bu olay, sendikacılar üzerinde siyasal yaşama da katılmaları konusunda uyarıcı rol oynamış olabilir. Ayrıca, 27 Mayıs hareketi işçilerin de büyük ölçüde desteklediği Demokrat Parti'yi kapatmış olduğundan, şimdi onun bırakmış olduğundan onun bırakmış olduğu boşluğu doldurmak üzere kurulacak partiler arasında bir işçi partisinin de pekâlâ bir yeri ve önümüzdeki seçimlerde bir şansı olabilirdi" cümleleri ile ifade etmiştir.

Varuy (2010, s.15), sendikacıların partileşmek istemelerinin başka bir nedeni ise TİP'i kuracak sendikacıların Avrupa işçi sendika ve federasyonları ile ilişkileri olmuştur. Batıda İngiliz İşçi Partisi, Alman Sosyal Demokrat Partisi, İsveç Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni oluşturan sendikalar ve büyük işçi örgütlerini yöneten batı sendikacıları, ilişkili oldukları memleketlerde işçi partilerinin oluşması ve gelişmesini özendirmişlerdir. Siyasi yaşama girmek isteyen sendikacılar, sendikal destekten daha fazla yararlanmak istemişlerdir.

Böyle bir ortamda, 12.02.1961 tarihinde Türkiye İşçi Partisi, Basın-İş lokalinde kurucu isimlerin³⁹ gizli oy ile belirlendiği bir toplantı neticesinde 13.02.1961 tarihinde kurulmuştur (Aybar, 1988a, s.196).

³⁹ Kurucu olarak seçilen isimler şöyledir: Seyfi Demirsoy, Nuri Beşer, Kemal Türkler, Avni Erakalın, Rıza Kuas, Kemal Nebioğlu, Şaban Yıldız, Ziya Hepbir, İbrahim Güzelce, İbrahim Denizcier. Ancak, Seyfi Demirsoy ve Nuri Beşer kurucu listesinde yer almaktan vazgeçmiş, kendi talepleri doğrultusunda ve kimsenin itiraz etmemesi üzerine Adnan Arkin, Ahmet Muşlu, Hüseyin Uslubaş ve Saffet Göksüzoğlu kurucular arasında yer almıştır. Böylelikle kurucu sayısı 12 olmuştur (Aybar, 1988a, s.197).

İlk tüzük ve programına bakıldığında TİP'in sosyalist bir parti ve sınıf bilincine sahip olduğunu gösteren öğeler az olmuştur. Ancak TİP'te var olan bir sendikal bilinç vardır. Atatürk devrimleri, demokrasi ve 1961 Anayasasının getirdiği 'sosyal devlet' ilkesi vurgulanmıştır. Programın en başına Atatürk'ün 1921 yılında 'emeği öven', emperyalizme ve kapitalizme karşı yaptığı konuşma yer almıştır (Şener, 2008, s.357).

TİP'i kuran sendikacılar, özellikle ilk yıllarda aydınlara karşı bir güvensizlik duymuşlar ve bu nedenle aydınlarla ilişkiye geçmekte isteksiz davranmışlardır. Partinin ilk tüzüğünün 9. maddesi parti meclisinin yarısının işçi olmasını öngörüyordu (Şener, 2008, s.357-358).

Bu dönemde Behice Boran ve Mehmet Ali Aybar önderliğindeki aydın çevre sosyalist bir parti kurmak eğiliminde olmuştur. TİP'in kurulmasıyla birlikte bu oluşum ile ilişkiye girmek ve oluşuma dâhil olmak istemelerine rağmen reddedilmişlerdir. Bu sosyalist aydınlar daha önce siyasetten dışlanmış hatta cezalandırılmışlardır. Bu aydınlara işbirliği ve aydınların bu partide bulunmaları, işçilerin kendi kendine kuracakları partiye zarar verebilirdi (Ünalın Altaş, 2013, s.267-268).

Türkiye İşçi Partisi kuruluşunun ardından Avni Erakalın, Genel Başkanlığa, Şaban Yıldız da Genel Sekreterliğe getirilmiştir (Sargın, 2001: 66). TİP ilk zamanlarda kamuoyunda ve gazetelerde pek ilgi uyandırmamıştı. 1961 genel seçimlerine YTP'den aday olan Erakalın genel başkanlıktan istifa etmişti. Genel başkanı olmayan TİP'in büyük bir atılım yapması gerekiyordu. Aydınlara karşı mesafeli olan kurucu sendikalar, bunun böyle devam etmeyeceğini anlamış ve boş bulunan genel başkanlık koltuğu için Mehmet Ali Aybar'a teklifte bulunmuşlar. Yeni bir parti tüzüğünün hazırlanması şartıyla bu teklif kabul edilmiştir (Keleş, 2008, s.358).

Kurucu sendikacıların aydınlara yönelmesi ve Aybar'a genel başkanlık teklifinde bulunulmasının nedeni Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonundan bazı sendikacıların o dönem Yön çevresindeki aydınlara bir parti kurulacak olmasıydı. Başta Sosyal Güvenlik Partisi olarak, sonradan Çalışanlar Partisi⁴⁰ adıyla kurulacak bir parti o dönemde tek olan sendikal konfederasyon Türk- İş ile dönemin öncü sol

⁴⁰ Aybar, Çalışanlar Partisi ile ilgi olarak, bunun bey takımının bir oyunu olduğunu ifade etmiştir (Aybar, 1988a: 192)

aydınların bu partiye dâhil olmaları TİP için büyük bir rakip olacağı anlamına geliyordu (Aydinoğlu, 2007, s.92).

Mehmet Ali Aybar'ın parti genel başkanlığıyla birlikte⁴¹ 27 Mayıs Askeri Darbesi'nden önce 10 Ocak 1960 kurulan Türkiye Sosyalist Partisi(TSP) 12 Mayıs 1962'de TİP ile birleşme kararı almıştır. TSP o dönemde hem tanınmamış hem de örgüt anlamında gelişmemiştir. TSP'nin TİP'e dâhil olmasında Nimetullah Haydaroglu, Yunus Koçak ve İhsan Üngür gibi kişilerin partiye gelmesi ve partide görevler almasından dolayı kadro açısından bir katkı sağlamıştır (Aren, 1993, s.90).

TİP'in kuruluşu ve gelişim süreci değerlendirildiğinde Aybar'ın partiye dâhil olması önemlidir. TİP noktadan sonra ideolojik ve örgütsel kimliğini oluşturmaya ve sosyalist bir parti olma yoluna başlayacaktır. Parti, Aybar ile birlikte 1962-1965 yılları arasında ideolojik ve örgütsel yapısını tamamlaması ve 1965 seçimleri ile birlikte mecliste temsil gücü bularak meşruluk kazanması, bundan sonraki süreçte kendini açıkça ifade edecektir (Keleş, 2009, s.24-25).

TİP'in kuruluşunda sosyalist bir parti kimlik taşımamasına rağmen, bir burjuva partisi de değildi. Kuruluştaki sosyalizmi dışlayan bir yaklaşımı da olmadığı gibi partinin kurucuları sendikacı ve sosyalizme açık kişilerdi. Kurucuların önemli bir bölümü parti içinde önemli görevlerde yer almışlar ve parti kapatılıncaya dek partiye sahip çıkmışlardır (Aren, 1993, s.45).

İşçiler kendi sözlerini söyleyebilmeleri için kurdukları TİP, Aybar'la sosyalist bir kimlik kazanırken, kendinden önceki sol/sosyalizm oluşumlarından farklı ve mesafeli yeni bir oluşum olarak siyasi arenada birçok düşünceyi de çatısı altında toplamıştır. Ülkedeki eski komünistler ilk dönemlerinde, Yön hareketi ve Yön'de yazan aydınlar uzun süre TİP'e destek olmuş, Kemal Burkay, Mehmet Ali Aslan ve Tarık Ziya Ekinci gibi Kürt devrimci aydınlar TİP'e katılmıştır. Bu kesimleri bir araya getiren TİP'in, bir çatı altında toplamak gibi önemli bir özelliği olmuştur. Parti'nin ideolojik yapısı partinin böyle bir yapı içinde süreçle şekillenmiştir (Yurtsever, 2008, s.61–63).

TİP, ideolojik ve politik yapı bakımından farklı olan gruplardan oluşması, bu yapıların doğrusal olmayan bir biçimde ilerlemesine sebep olmuştur. Bu nedenle süreç, doğal olarak, ileri-geri adımlarla, bölünmelerle gelişmiştir. Kurucu

⁴¹ Aybar'ın TİP'e gelmesinden sonra Behice Boran, Adnan Cemgil, Nazife Cemgil, Cemal Hakkı Selek Yunus Koçak ve Fethi Naci başta olmak üzere birçok aydın ve akademisyen partiye katılmıştır (Aydın ve Taşkın, 2014, s. 85).

sendikacılar ile sonradan partiye katılan aydınların birbirine benzeyen geçmiş ve deneyimlerinin olmamasını yanında uzlaştıkları bir yol haritası olmamıştır. Partide yan yana duran işçiler, aydınlar, sendikacılar Kürt aydın ve demokratları vb. farklı sosyal bileşenlerin bir arada tutulması bir türlü sağlanamayacaktır. Bu kadar geniş bir kesim arasında birliği sağlayacak parti içi demokrasinin mevcut olmayışı TİP'te sık sık tasfiyelere yol açmış, 1968 yılına geldiğinde büyük bir kırılma yaşamıştır (Şener, 2006, s.232).

İlk fikir ayrılığı ve tasfiye 1964 yılında İzmir'de yapılan Birinci Büyük Kongre'den hemen sonra gerçekleşmiştir. TİP tüzüğü'nün 53. maddesi, partinin bütün yönetim organların yarısının işçi ve sendikacılardan oluşmasını öngörüyordu. Bu da partili aydınları bazılarını tepkisini almıştı. Bunun üzerine partili 22 üye genel başkanlığa başvurarak 53. maddenin uygulanmasının tavsiye niteliğinde, uygulanan sistemin(çift sandık usulü) ise yanlış olduğu ve bu nedenle kongrenin yeniden yapılması talep edilmiştir. Parti organlarınca bu durum disiplinsizlik olarak değerlendirilmiş ve bunlar ihraç edilmiştir (Ünalın Altaş, 2013, s.319).

1968 yılına gelindiğinde Türkiye'de yoğun öğrenci hareketleri ve silahlı çatışmalar, yasal bir statüde olan sosyalist devrim stratejisini işçi sınıfı üzerine temellendiren ve demokratik bir yol izlemekte kararlı TİP tarafından desteklenmemiştir. Ayrıca Sovyetler tarafından Çekoslovakya'nın işgal edilmesi üzerine, bu işgale nasıl bir tavır alınacağı konusu solda ayrı bir bölünme getirmiştir. Bu bölünme Milli Demokratik Devrim(MDD)⁴² Sosyalist Devrim⁴³ stratejileri ekseninde olmuştur.

⁴² Kadrolarını eski TKP'lilerin oluşturduğu akım, 1960'tan sonra oluşan siyasal ortam ile birlikte ilkin Yön Dergisinde kendisini ifade olanağı buldu. *"Yön Hareketi ile ilk başlarda paralel bir devrim stratejisine(yüzyılın ilk çeyreğinde yapılan Kemalist devrim tam anlamıyla feodal düzeni ve emperyalizmi ortadan kaldıramamış olduğundan -sosyalizme aşamalı olarak geçileceğinden- sosyalist devrimden önce tüm emekçi ve ilerici tabakaların katıldığı-zinde güçlerin(aydın ve askerlerin öncülüğü)- milli demokratik devrimi stratejisi) sahip iken sonraları daha Marksist bir literatürle 1967 yılında kendi yayınını(Türk Solu Dergisi) oluşturmuş ve bu harekette Yöncüler gibi parlamenter bir mücadelenin başarılı olmayacağı inancı hâkim olmuştur. TİP, demokratik ve pasif bir direniş stratejisiyle ve burjuvazi parlamentarizmine düşmekle eleştiren ve 1968 yılı itibarıyla yoğunlaşan öğrenci hareketleri, MDD'yi merkeze oturtmuşlar ve mücadelelerinde bu akımın stratejilerini geliştirmiştir"* (Şener, 2006, s.349-352).

⁴³ *"Boran-Aren-Sargın grubunun, TİP içindeki ayrışma sürecinde 1969 Mayıs'ında çıkarmaya başladığı Emek dergisi, ideolojik çizgilerinin billurlaşmasına vasıta oldu. Bu aynı zamanda, TİP'in MDD'cilerle ayrımlarını keskinleştirmek için bilettiği "sosyalist devrim" şiarının biraz daha içeriklendirilmesine zemin oluşturmuştur. Komintem'in azgelişmiş ve sömürge ülkelerde geçerli olan "aşamalı devrim" modelinin Türkiye'ye uyarlanamayacağı görüşü, Emek'te Marksist-Leninist lisan içinden bir analizle tamamlanmıştır. Sosyalist Devrim'i savunanlara göre Türkiye'de "burjuva demokratik devrim" tamamlanmış, işçi sınıfı kafi derecede gelişmişti. Kemalizm, -"küçük burjuva devrimci" değil "burjuva ideolojisi" idi" (Bora, 2017, s.621).*

Çekoslovakya'nın işgali aynı zamanda TİP içinde de Sovyetler karşı bağımsızlıkçı bir formülasyona giren Aybar ile parti ileri gelenleri Sadun Aren, Behice Boran Nihat Sargın gibi isimler arasında başta küçük fikir ayrılıkları, daha sonraları ise Aybar'ın partiden istifasını istemeye varacak bölünmelere neden olmuştur(Akkuş, 2015: 247-248). Aybar'ın tabiri ile 1968 yılı parti için sonun başlangıcı olmuştur (Aybar, 1988c, s.9).

Parti içi iktidar mücadelesi sürerken, 1969'da genel seçim yapılmış, TİP, değişen seçim sisteminin etkisiyle de Türkiye genelinde sadece İstanbul'dan iki milletvekili çıkarabilmiştir. Seçimlerden önce yapılan ön seçimlerde, listenin ilk iki sıradaki adayı Aybar ve Rıza Kaus meclise girmiştir. Seçimlerden sonra şiddetlenen parti içi mücadelenin sonunda Aybar, genel başkanlıktan istifa etmiştir (Varuy, 2010, s.222-223).

Partinin genel başkanı, Mehmet Ali Aslan ve Şaban Yıldız'ın kısa süreli başkanlıklarından sonra Behice Boran olmuştur. Partiye 29-30 Ekin 1970 tarihinde yapılan 4. Büyük Kongre'de Kürt sorununu ele alan Halklar Bildirgesi nedeniyle dava açılmış, 12 Mart 1971 askeri müdahaleden sonra 20 Temmuz 1971'de parti kapatılmıştır. Behice Boran, Sadun Aren, Kemal Burkay'ın aralarında bulunduğu parti yöneticileri ve kurultay konuşmacıları hüküm giymişlerdir (Çalışlar, 1995, s.14).

TİP yaşadığı on yıl boyunca çok dar maddi olanaklarla önce 51, daha sonra tüm illerde örgütlenmiş ve parlamentoya giren sosyalist parti olarak, sosyalizmin gerçek yüzünü halka tanıtmak için uğraşmıştır. Tepeden inmeciliğin sosyalizmi amacından saptırdığına inanan TİP, merkezçiliği Siyasi Partiler Yasasının elverdiği ölçütte yönetimde işçilere yer vererek dengelemeye çalışmıştır. Her şeyin insan için, dolayısıyla sosyalizmin de insan için olduğunu, bu nedenle sosyalizmi amacından saptıran uygulamalara karşı çıkmıştır (Aybar, 2011, s.75).

2.6.3. Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü

Aybar, Genel Başkanlığa gelir gelmez, yeni tüzük çalışmalarına başlamıştır. 19 Nisan 1962 tarihinde kurucular tarafından kabul edilen parti tüzüğü 4 geçici maddeyle birlikte 58 maddeden oluşmuştur. Parti tüzüğü iki temel kısma ayrılmış, ilk kısımda Parti'nin karakter ve amacını ifade eden 2. ve 3. maddeleri ve geri kalan maddeler partinin örgütlenmesi, işleyişi, partinin organlarının görev ve işlevini, yani partinin iç hayatını düzenlemiştir (Varuy, 2010, s.35).

Parti'nin karakteri 2. maddede “*Türkiye İşçi Partisi Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların (İrgat ve küçük köylülerin, aylıklı ve Ücretlilerin, zanaatkârların, küçük esnaf ve dar gelirli serbest meslek sahipleri ile ilerici gençliğin ve toplumcu aydınların) kanun yolundan iktidara yürüyen, siyasî teşkilâtıdır. TİP, Yurt ve Dünya Olaylarını Türk işçi sınıfı ve emekçi halk yığınları açısından değerlendirir; onların menfaatlerini savunur; hak ve hürriyetlerinin gerçekleştirilmesi için mücadele eder. Ulusun büyük çoğunluğunu meydana getiren emekçi halk yığınları, bütün zenginliklerin, bütün değerlerin gerçek yaratıcısı, sosyal gelişmenin biricik İtici kuvvetidir. Üstelik bu İşin ağır yükünü de onlar taşırlar. Bundan dolayı emekçi halk yığınlarının hak, hürriyet ve menfaatleri için mücadele etmek, aslında Türk ulusunun bütününün hakları, hürriyetleri ve yüksek menfaatleri için mücadele etmektir. TİP, ırk, din, mezhep, deri rengi, kadın-erkek ayırımı gözetmeden ve hangi sınıftan gelirse gelsin, parti program ve tüzüğünü benimsemiş, emekten yana olan bütün yurttaşlara saflarını açık tutar.*” şeklinde ifade bulmuştur. (TİP Tüzüğü, 1962, s.5).

Tüzükte yer alan “*işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların*” iktidara gelişi yönünden demokratik bir ve yasal bir yolun izleneceği ve o dönem Türk Ceza Kanununun 141. ve 142. maddelerine uygun bir çerçevede işçi sınıfının öncülüğü vurgulanmıştır (Varuy, 2010, s.37). İşçi sınıfının özel durumu vurgulanmış ve geri kalan emekçi sınıflarının işçi sınıfını öncü olarak kabul etmesi ve demokratik kurallar çerçevesinden ayrılmamak koşuluna bağlanmıştır (Aybar, 1988a, s.215).

Partinin amacını açıkladığı 3. maddesi, “*TİP'in amacı, Anayasa ve Kanunların tanıdığı hak ve hürriyetlere dayanarak, programında⁴⁴ açıklanan esasları gerçekleştirmektir.(...) “İşçi sınıfını ve bütün emekçi halk yığınlarını, eğitip aydınlatarak, Ulusal kalkınma ve ilerlemenin bilinçli itici kuvveti haline getirmek; Anayasa teminatı altında olan hak ve hürriyetlerine sahip çıkacak işçi sınıfının ve emekçi halk yığınlarının, yurt İşlerinde söz sahibi olmasını sağlamakla(...) Ve böylece siyasi demokrasiye ekonomik ve sosyal bir öz kazandırarak, daha ileri bir toplum düzenine, demokratik yoldan geçi şartlarını hazırlamak; için “(...)büyük üretim ve mübadele araçlarını devletleştirmek, (...)Topraksız veya az topraklı*

⁴⁴ TİP bu dönemde ciddi bir programa sahip değildir. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla Genel Başkan Aybar, o güne değin Türkiye politik yaşamındaki sosyalist partilerin ‘amaç’ maddelerine nazaran epey geniş kapsamlı olmuştur (Varuy, 2010, s.37).

köylüyü topraklandırmak, (...)kafa işçiliği İle kol işçiliği arasındaki ayrımları kaldır(mak), (...)Ulusal gelirin dağıtımında emeğe göre gelir ilkesini hâkim kılmak; yani herkese yaptığı işe göre ücret, aylık ve gelir sağlamak (...) ve insanın insan tarafından sömürülmesi sistemine son vermek.” (TİP Tüzüğü, 1962, s.6-7) gibi gayelerini edinmiş olması, TİP’e sosyalist bir kimlik kazandırmıştır.

Parti tüzüğünde dikkat çeken başka bir madde ise 53. madde olmuştur. Yukarıda değindiğimiz gibi aydınlara karşı mesafeli duran kurucular ilk tüzükte 9. madde ile yönetim kadrolarının yarısının işçi ve sendikacılardan oluşmasını öngörüyordu. Daha ileri zamanlarda parti içi tartışmaların odağında bulunacak 53. maddesi de aynı amaca hizmet etmiştir.

“Partinin bütün organlarında görevli bulunanlardan yarısının, tüzüğün 38 inci maddesinde sözü edilen işyeri esasına göre tutulmuş listeye kayıtlı veya sendika yöneticisi olan üyeler arasından seçilmiş olması gözetilir. Yönetim organlarının kongrelere sunulacak aday listeleri, bu esasa göre tertiplenir; Kongreler de delege ve organları bu esastan ilham alarak seçerler.” (TİP Tüzüğü, 1962, s.32).

Bu madde gereği kongrelerde seçim maddelerine gelindiğinde “çift liste” ve “çift sandık” usulü nedeniyle ayrı ayrı oy kullanılmıştır. 1964 yılı Ocak ayında yapılan kongreden hemen sonra bir grup üye bu maddeyi eleştirmiş, bu maddenin tavsiye niteliği taşıdığı ve dolayısıyla olağanüstü kongrenin toplanmasını istemiştir. Bunun ardında partide bir dizi ihraç ve istifaya neden olmuştur. Yaklaşık 3 yıl sonra yapılacak Malatya Kongresinde tartışmalara neden olacak ve sendikacılar tarafından veto edilecektir ve partinin kapatıldığı 1971 yılına dek tüzükte yer alacaktır (Aydınoglu, 2007, s.99).

Parti tüzüğünün 2., 3. ve 53. maddelerinin⁴⁵ kendisi tarafından yazıldığını ve emekçilerin parti yönetiminde söz ve karar sahibi olması ve Parti’de sol aydınlar hegemonyasını önlemek amacıyla 53. maddenin⁴⁶ yazıldığını belirten Aybar (1988a,

⁴⁵“Partinin özelliğini ve amacını belirten 2 ve 3. maddeleri ile yönetimde emekçilerin söz ve karar sahibi olmalarını sağlayan 53. maddeyi ben yazdım.” (Aybar, 1988a, s.214-215).

⁴⁶ “Tüzüğün 53. maddesini kaleme alırken sosyalist ülkeleri düşünüyordum: Lenin’in partisini, Ekim Devrimini, Devrimden hemen sonra Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmelerini, demokrasiye paydos denilmesini, sosyalist partilerin yasaklanmasını, muhalefetin yasaklanmasını, Basın özgürlüğünün ortadan kaldırılmasını, Parti Merkez Komitesi ile Lenin’in ülkede her şeye egemen olmalarını, emekçi yığınlarına bir araç gözüyle bakılmasını ve derken 33 yıl sürecek Stalin zulmünü... Bu olaylar, emekçiler söz ve karar sahibi olmadan, sosyalizmin kurulamayacağını kanıtlıyordu. Evet, Sovyetler Birliği’nin tarihi tersinden okunduğu zaman, sosyalist demokrasiye çıkan yol bulunuyordu: İşçiler, köylüler, emekçiler, sendikacılar parti yönetiminde çoğunluğu oluşturacaklar ve belirli süreler sonunda tabandan oy isteyecekler ve tabanın güvenini kazanmışlarsa görevlerini sürdürecektir. Yani Komünist Partisi’nin seçimsiz iktidarı, sosyalist demokrasiye giden yolu tıkıyordu. Bir yeni

s.217), bu konuda ;

“Önce şu sorulabilir: Neden yandan çoğu değil de yarısı? Sola karşı hırçın kaba bir politika izlendiği o günlerde: Sınıf egemenliğini Anayasa yasaklamıştır; siz sınıf egemenliği kurmak amacındasınız suçlaması ile Partinin başına çorap örülmesini önlemek istedik. (...)Şu da sorulabilir: Neden sadece işçiler ve sendikacılar? Neden tüm emekçiler değil? Biz işçi terimini kullanmamışız. Kendisi üretim aracına sahip olmadığı için emek gücünü üretim aracı sahiplerine satarak yaşayanlar demişiz. Bu tanıma kuşkusuz sanayi işçileri girer. Ama topraksız köylüler, ırgatlar, rençperler, çıraklar da girer. Bedeni ile çalışan herkes girer: Demirciler, bakırcılar, terziler, kunduracılar, elektrikçiler, her çeşit tamirciler... Yani tüm emekçiler. Emek gücünü satarak geçimini sağlamak esastır. Artık-değer yaratan herkes girer bu tanıma. Sendika yöneticileri de, işçi ya da köylü kökenlidir. Sendikacı olarak yaptıkları görev ise işçilere hizmettir. İşçilerin uyanmış bir bölümüdür. Nitekim TİP'i onlar kurmuştur. Yönetimde bulunmalarında da yarar vardı. Bizler işçiyi hiç tanıımıyorduk; tanımamıza onlar yardımcı oluyordu.” ifadeleri, yukarıdaki eleştirilerin bir nevi cevabı niteliğinde olmuştur.

2.6.4. Türkiye İşçi Partisi'nin Programı

1963 yılını ortalarından itibaren oluşturulmaya çalışılan Programın taslağı Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran tarafından hazırlanmış daha sonra Parti Etüd ve Araştırma Bürosu tarafından partili-partisiz birçok aydına görüşleri alınmak üzere gönderilmiş ve 9-10 Şubat 1964 yılında İzmir'de toplanan Birinci Büyük Kongresi'nde kabul edilmiştir (Aren, 1993, s.55-56).

Program 1 giriş ve 4 ana bölümden meydana gelmiştir. Programın giriş bölümünde, emekçi halkın yüzyıllardır süren yoksulluğunun çözümü olarak bu halkın kendi iktidarında sona erdirileceği ve bunun yapılmasında görevi, tarihimizde ilk defa doğrudan doğruya emekçi halkın kurduğu TİP'in yerine getireceği belirtilmiştir (TİP Programı, 1964, s.13). Burada TİP'in doğrudan doğruya emekçiler tarafından kurulduğunun belirtilmesi, o döneme kadar kurulan ve özellikle illegal olan TKP ile hiçbir ilgisinin⁴⁷ olmadığını ifade edecektir (Aren, 1993, s.57).

bürokrasinin doğmasına yol açıyordu” sosyalist sistemde oluşabilecek despotik yönetimlerin oluşmasını önleme almak amacıyla yazıldığını söyleyecektir”(Aybar, 1988c, s.52).

⁴⁷ Aybar, 1965 yılında yayınlanan, TİP'in geçmiş bir sol hareketlerle bir bağlantısının olmadığını ifade eden genelge hakkında *“TİP elbette ki 1910'da kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası'ndan bu yana, tüm sol hareketlerin mirasçısıydı. Biz tarihi bakımdan solun mirasçısıyız. Çünkü solu da mirasçısıyız, ama*

“Türkiye İşçi Partisi, Türk işçi sınıfının ve onun tarihî, bilime dayanan demokratik öncülüğü etrafında toplanmış(...)emeğiyle yaşayan bütün yurttaşların kanun yolundan iktidara yürüyen siyasî teşkilâtıdır.” (TİP Programı, 1964, s.14).

Parti tüzüğünde, yer alan ve ‘Parti’nin Karakteri’ni açıklayan 2. madde programda yer almış, parti tabanının geniş tutulması ve aslında açık bir dayanışma bulunmayan katmanlara ‘emeği ile yaşayan’lar olarak seslenmiştir.(Ünsal, 2002, s.116).

Programın ilk bölümünde Türkiye’nin maddi, sosyal ve politik yapısını ele alınmış ve *“(...)Türkiye’nin, mümkün olan en büyük hızla, demokratik düzen, sosyal adalet ve bağımsızlık içinde gelişip İlerlemesi olduğuna göre, bütün bu konular, bu nitelikte bir kalkınmayı gerçekleştirmedeki rolleri bakımından (...)”* (TİP Programı, 1964, s.19) analiz edilmiştir.

Türkiye’nin maddi yapısı olarak, doğal kaynakla, işgücünün sayısı ve niteliği ile birikmiş sermaye ve donatım stokları hakkında değerlendirme ve tespitleri mevcuttur. Türkiye yer altı kayakları hakkındaki eksik bilgilere rağmen fakir bir ülke değildir. Ve endüstrileşme için yeterli kaynakların olduğu vurgulanmıştır. Yine işgücü ile ilgili istatistiksel analizler ışığında işgünün niteliksel olarak geri olduğu ve büyük çoğunluğunun ilkel yolla tarım ile ilgilendiği, ancak kalkınma için yeterli sayıda çekirdek kadronun mevcut olduğu ifade edilmiştir. Bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelere nazaran umut kırıcı olmasa da Türkiye tabii kaynak ve işgücünü değerlendirecek birikmiş sermaye ve donatım stoklarına sahip olduğu tespit edilmiştir (TİP Programı, 1964, s.20-27).

Türkiye her ne kadar geri kalmış bir toplum ve üretici kuvvet olan işgücünün teknik olarak gelişmiş ülkelerinde düşük olsa da var olan yatırım ve gelir potansiyeli ile köklü reformlar ve sosyal şartların değiştirilmesi Türkiye’yi kalkındıracaktır (TİP Programı, 1964, s.20-27).

Program devamında maddi yapının belirlediği sosyal ve politik yapıyı ele almıştır. Sosyal yapı olarak, Türkiye’nin ekonomisinde tarımın belirleyici rolü ekseninde az gelişmiş bir kapitalist üretim biçimi mevcuttur. Bu nedenle sosyal yapı, daha çok tarım eksenli olarak ortaya çıkmıştır (TİP Programı, 1964, s.28), Programda

aramızda organik bir bağ yoktur. Bunu vurguluyorduk.(...)Biz, bizde önceki hiçbir solun devamı değildik. İdeolojik bakımdan da devamı değildik ve kişiler bakımından da devamı değildik. Yeni arkadaşlar kurmuştu partiyi.” İfadelerinde bulunmuştur (Mumcu, 1990, s.53).

sosyal yapı ele alınırken, sınıf temelli ayırım yapılmış olup; hâkim sınıf, a) büyük toprak sahipleri, b)tüccarlar, c) sanayiciler, d)mali sermaye çevrelerinden oluşmaktadır. Programda orta sınıf, a)küçük tüccar, esnaf ve zanaatkârları, b) orta toprak sahiplerini, c)memurlar, ücretliler ve serbest meslek sahiplerini kapsamaktadır. Son olarak sosyal yapının son halkası Türk işçi sınıfı ve topraksız köylüsü olarak, sanayi işçisi ve tarım işçisi ile topraksız ve az topraklı köylülerden oluşmaktadır. Sosyal yapı olarak ülkede mevcut sınıflar ayrıntılı bir biçimde incelenmiş ve hâkim sınıflar için şu sonuca varılmıştır.

“Büyük toprak sahipleri, ithalâtçı - ihracatçı tüccarlar, sanayiciler ve mali sermaye çevreleri halk sınıf ve tabakalarına hâkim bulunmaktadırlar. Bu duruma tabiat kaynaklarına, üretim araçlarına, birikmiş sermaye ve donatım stoklarına sahip olarak gelmişlerdir. Bunun sonucu olarak da ürünlerin mübadele sistemini, emeğin çalışma şartlarını belirleyerek millî gelirden en büyük payı almaktadır. Bu suretle memleket ekonomisini ve politik hayatını kendi çıkarlarına etkilemektedirler. Ve böylece bütün emekçi halk sınıf ve tabakalarını nüfuz ve hâkimiyetleri altında tutmaktadır.” (TİP Programı, 1964, s.36).

Orta sınıfta yer alan küçük esnaf ve zanaatkârlar tabakası geçim sıkıntısı yaşamakta ve gelecekleri hakkında bir güvence olmadığından TİP’in savunduğu değerler bu sınıf için yararlıdır. İşçi ve diğer emekçilerle iş ve kader birliği yaşadığından aynı politik yapı içinde örgütlenmelidirler (TİP Programı, 1964, s.40).

Orta sınıfın diğer bir kesimi olan memur ve yüksek tahsilli, dar gelirli serbest meslek sahibi olanlar geçim sıkıntısı çekmekte ve bu kesimler sosyal adalet ve sosyal devlet anlayışına eğilimlidirler (TİP Programı, 1964, s.41-42).

Sosyal yapı içinde bulunan işçi sınıfı, tarihsel arka planda hep engellemelere ve bastırılmasına rağmen, bir ilerleme kaydettiği, 27 Mayıs Askeri Darbesi’nden sonra da memleket meselelerine gösterdiği tepki ile politik bilince vardığını gösterir. Türk işçi sınıfının siyasi bilince vardığını gösteren en önemli olay, Türkiye İşçi Partisi’nin kuruluşudur (TİP Programı, 1964, s.50).

İşçi sınıfı ve emek sınıflar arasında en kalabalık ve toplam nüfus içerisinde büyük çoğunluğu temsil eden yoksul köylü dayanışma sağlanmalıdır. Zaten yoksul köylü desteği olmadan reformların yapılması imkânsızdır (TİP Programı, 1964, s.57).

Topraksız ve az topraklı köylüler açısından önemli girişim olarak, programın son bölümünde, tarımsal ilerlemenin lehlerine işlediği büyük toprak sahipleri ile fakirleşen topraksız ve az topraklı köylüler arasında bir denge olarak, anayasadan

ilhamla, kamulaştırılacak büyük topraklar ile devlet tasarrufunda olan topraklar, yine demokratik bir yöntemle oluşturulacak köy kurulları ve merkezi uzman kurullarca nitelik ve nicelik olarak analiz edilerek ve bir aileyi geçindirmeye yeterli olacak kapasitede olmak şartıyla karşılıksız dağıtılacaktır (TİP Programı, 1964, s.89-90).

Programda açıklanan Türkiye'nin politik yapısı, 1945'ten sonra hâkim sınıf lehine işlemeye başlamıştır. Hâkim sınıf, kalkınmayı teknik bir mesele olarak görmüş bu nedenle halkın politikleşmesini önlemeye çalışmışlardır. Halka birçok sosyal ve ekonomik hak getiren 1961 Anayasası'nı tam olarak uygulamaktan imtina etmiştir. Böylece kendi lehlerine olan statükoyu devam ettirmeye çalışmaktadır. Böyle bir yapıda köklü değişiklikler gerekmede ve bu görevi TİP yerine getirecektir (TİP Programı, 1964, s.57-60).

Program devamla az gelişmiş kapitalist biçiminin egemen olduğu Türkiye'nin nasıl kalkınacağına ilişkin formül sunmuştur. Gelişmiş ülkelerde kapitalist sistemin kalkınmayı başarılı bir şekilde gerçekleştirmesinin nedenleri (emeğin ve başka ülkelerin sömürülmesi nedeniyle oluşan sermaye birikimi, bu kalkınma döneminde rekabetin olmaması ve başka toplum düzeninin bulunmaması vb.) sıralanmış, ancak şartlar değiştiğinden (ayrıca bu yol eskiden beri uygulanmasına rağmen küçük bir kesim lehine büyük halk kitlelerinin aleyhine olmuştur) Türkiye'de bu sistemin olamayacağı vurgulanmıştır. Türkiye'yi kalkındıracak olan "kapitalist olmaya kalkınma yol" diye belirtilmiştir. (TİP Programı, 1964, s.61-63).

Programda bu yol "*emekten yana ve emekçilerin yürütümüne ve denetimine katıldığı plânlı bir devletçilik olarak tanımlanabilir. Böyle bir düzende kamu sektörü esastır ve ekonomiye hâkim olacak kadar geniştir. Özel sektör plân çerçevesi içinde kamu sektörünün yardımcısı olarak çalışır ve gelişir.*" (TİP Programı, 1964, s.64) şeklinde açıklanmıştır. Kapitalist olmayan kalkınma yolu ve bunun nasıl yapılacağı konusu, 1962 yılında kabul edilen tüzüğün 3. maddesinin birebir aynıdır.

Parti'nin temel ilkeleri, programın 3. bölümünde yer almış, daha çok anayasal tanımlar ile hak ve özgürlükler doğrultusunda(Aren, 1993: 63) her alanda bilime dayanan bir politika, demokratik⁴⁸, emekten yana planlı devletçilik, halkçılık ve

⁴⁸ "Çok partili demokrasi, sermaye kuvvetleri karşısında emeği temsil eden kuvvetlerin kurduğu bir denge rejimidir" (TİP Programı, 1964, s: 49). "Türkiye İşçi Partisi'nin demokrasi anlayışına göre demokratik rejimde toplumun yönetici, yürütücü ve itici gücü, Türk işçi sınıfı ile emekçi halk kitleleridir. Bu sınıf ve tabakaların politik teşkilâtı olan Türkiye İşçi Partisi iktidara demokratik seçim yolu ile gelir, insanın insan tarafından sömürülmesini reddederek, temel insan hak ve hürriyetlerine bağlı ve saygılı olarak iktidarda kalır ve seçimle iktidardan gider" (TİP Programı, 1964, s.68).

cumhuriyetçilik, devrimcilik milliyetçilik, mülkiyet, barışçılık, laiklik esaslarını ele almıştır (TİP Programı, 1964, s. 67-84).

TİP programında yer verdiği mülkiyet ve miras yolunu bir hak olarak tanımlamıştır. Mülkiyet hakkı aynı zamanda mülk sahiplerine sorumluluk ve ödevler yüklemekle birlikte bu hakkın kullanılması toplum yararına olması gerektiği ve bu hakkın yine kamu(toplum) yararı amacıyla kanunla sınırlanabileceği vurgulanmıştır. Büyük üretim araçları (büyük topraklar, demiryolu şebekeleri, büyük fabrikalar, ormanlar, madenler v.b) sömürünün kaynağı ve ayrıca kalkınmayı güçleştirdiğinden bunları kamulaştırılması gerekmektedir (TİP Programı, 1964, s.82).

Programı son bölümü olan *vatandaşa neler getireceğiz* kısmında parti iktidara geldikten sonra sanayi, tarım, eğitim, sağlık gibi toplumsal konularında yapacağı vaatleri sıralamıştır. Burada dikkat çeken konu özel sektöre yardımcılık vasfı yükleyip, oluşacak değişimlerin zaman alacağını ifadesidir (Aren, 1993, s.63-64).

Programın genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin maddi yapısı ekseninde hâkim sınıfın egemenliğine karşı işçi sınıfının öncülüğünde emekçi sınıfın demokratik bir yolla iktidara gelip ve temel ilkeler ışığında kapitalist olmayan kalkınma yolu ile ülkeyi kalkındırmaktır. Sosyalist⁴⁹ kelimesine oldukça ihtiyatla yaklaşmış olan partililer, ancak 1966'da Malatya'da yapılacak 2. Büyük Kongresinde yer verecektir. Kongre'ye kadar olan dönemde parti tüzük ve programında yer verilmemiş olan 'sosyalizm'e aslında üstü örtülü bir şekilde hep yer verilmiştir. Bu dönemden sonrada kapitalist olmayan kalkınma yolu artık kullanılmayacaktır. Aren'in (1993, s.64) belirttiği gibi program Marksist bir programdı. Gelen eleştiriler sadece biçimsel olarak çok uzun ve tekrarın olmasındaydı.

Cem Eroğul da (1969, s.8), parti programının bilimsel sosyalizm esaslarına dayanıp dayanmadığı üzerine yazdığı makalesinde, programın, tam bir sosyalist bir program olarak değil, sosyalizme geçiş modelini çizmiş olmasına rağmen, programın bilimsel sosyalizm ilkelerine uygun olduğunu vurgulamıştır.

Murat Belge (1989, s.38) ise genel olarak TİP ve ideolojisi hakkında, partinin yasalar çerçevesinde hareket etmesi ve başka illegal yapılanma ve faaliyetlere girişmemesi açısından komünistlerden çok sosyal demokrat bir yapıda sergilemiş, ancak ideolojik olarak Leninist olmayan bir Marksizm'i savunmuştur.

⁴⁹ 'Sosyalist' kelimesi tüzüğe 1968 yılında İkinci Olağanüstü Kongre'de girmiştir (Varuy, 2010, s.38).

2.6.5. 1963 Yerel Seçimleri

Kuruluşundan itibaren demokratik bir çizgi izleyen ve Anayasayı benimseyen TİP için genel ve yerel seçimler çok önemli olmuştur. 17 Kasım 1963 günü yapılan mahallî (yerel) seçimlerin önemi partinin katıldığı ilk seçim olmasının yanında meşruluk yolunda verdiği mücadele açısından bu süreçte radyo yayınları aracılığıyla yaptığı propaganda ile kendisini halk kitlelerine tanıtmaya olanağına kavuşmuştur⁵⁰. Ayrıca seçim süreci partinin örgütlenmesinde etkili olmuştur (Varuy, 2010, s.92).

TİP gerek 1962 tarihinde kabul edilen tüzüğün -yönetim organlarının yarısının işçi ve sendikacılarından oluşmasının zorunlu kılın- 53. maddesinde gerekse seçim öncesi propaganda ve söylemlerinde sosyalist popülizm mevcuttur (Bora, 2017, s.616-617). Gerçektende seçimleri kendini halka tanıtmaya ve meşruluk sorunsalına çözüm için bir fırsat olarak değerlendiren (Varuy, 2010, s.93) Partililer konuşmasında TİP'in emeğiyle geçinenlerin partisi olduğunu anlatmış, "İşçim", "köylüm", "esnafım" gibi ifadelerle halka seslenen "aziz hemşerilerim", "sevgili vatandaşlarım" gibi hitaplarla konuşan diğer partililerden farklı olmuştur (Keleş, 2009, s.47). Halka diğer partilerden farklı hitap eden TİP, bu süreç ve radyo konuşmaları ile halk kitlelerinde karşılık bulmuştur⁵¹.

2.6.6. 1965 Genel Seçimleri(TİP Parlamentoda)

1963 yılında yapılan yerel seçimler partinin hem meşruiyet mücadelesinde hem örgütlenme açısından önemli olmuştur. Ancak, parti asıl başarısı elde edeceği 1965 genel seçimleri sürecinde birçok saldırıyla karşılaştı. Saldırıları artık fikri olarak değil fiziki müdahalelere dönüşmüştü. Birçok yerde⁵² saldırılar olmuş ve saldırılarda partililer yaralanmıştır. Hatta partinin seçimlere girmesinin kesinleşmesiyle, o dönem Türk- İş'in Genel Sekreteri Halil Tunç'un TİP Genel Sekreteri ve Lastik-İş Sendikası Genel Başkan Rıza Kaus hakkında işçilerin askerle karşı çatışmaya girmesinin talep

⁵⁰ TİP katıldığı bu seçimlerde, %0.36'lık oy oranı ile bir(1) il genel meclisi üyesi; %0.63 oy oranı ile altı(6) belediye meclis üyesi kazanmıştır. Belediye başkanlık seçimlerinde %0.56 oy almış, ancak belediye başkanlığı kazanamamıştır (17/01/1964 tarih ve 11609 sayılı Resmi Gazete).

⁵¹ "Nitekim 63 yerel seçimlerinden sonra yaptığımız köy gezilerinde bunu gayet açık görüyorduk. Eskiden giderdik kahveye. Kim olduğu öğrenilince kahve boşalırdı. Artık öyle olmuyordu. Köye giriyorduk, hemen ilgileniyorlardı. "Hasan'a, Mehmet'e, Recep'e haber verin. Adamları geldi. Kahveye gelsinler" diyorlardı. Yani ilgi vardı. Bizde anlatıyorduk neler yapacağımızı. Sorular soruyorlardı, özellikle toprak konusu açılınca: " (Mumcu, 1990, s.41).

⁵² "Genel seçimlere gidiyorduk ve TİP'e yöneltilen taşlı sopalı saldırılar, şiddeti artarak devam ediyordu: Cağaloğlu'ndan sonra, Adana, Akhisar, Zonguldak, Kırıkkale, Konya, Turgutlu, Mersin, Bursa ... Genel seçimler ekimde yapıldığına göre, ortalama her ay saldırıya uğramıştık." (Aybar, 1988a, s.241).

edilmesi iddiası bile ortaya atılmıştı.” (Aybar, 1988a, s.241-248).

1965 seçimleri TİP’in verdiği meşruluk mücadelesi açısından yine çok önem taşımaktadır. Parti seçim propagandası sırasında partinin somut hedeflerini işlemeyerek partiyi tanıtmak ve halk kitlelerini yanına çekmek için çalışmıştır. Ancak, bununla beraber TİP, bu somut hedeflerinin yanında karşı propagandaya cevap vermek zorunda kalmıştır. Karşı propagandanın etkisiyle kendisinin komünist bir parti olmadığını savunmak milliyetçilik, halkçılık, din, laiklik, mülkiyet, aile, kadın, demokrasi anlayışı benzeri konuları da tartışmak zorunluluğuna döşmüştür (Varuy, 2010 s.140).

Partililere ve seçim çalışmalarına yapılan saldırılar ile birlikte 10 Ekim 1965⁵³ tarihli genel seçimlerine giren TİP %3 oy alarak asıl başarısını elde etmiştir. %3’lük oy oranı ile Türkiye genelinde 15 milletvekili⁵⁴ TBMM’ye sokmak aynı zamanda parti gurubu anlamını taşıyordu. TİP’in mecliste olması, herkesin TİP’i meşru kabul etmek zorundalığını beraberinde getirmiştir. TİP’in mecliste olması bundan sonra propaganda ve tabanını genişletmek açısından çok büyük bir fırsat oluşturmuştur. Partililer arasında seçimlerle iktidara gelme umudu büyümüş ve bundan böyle parti meclis faaliyetlerine odaklanmıştır (Şener, 2006, s.241).

2.6.7. Milli Bakiye(Ulusal Artık) Seçim Sistemi

Seçimlerde TİP’in 15 milletvekili çıkarmasında seçimden önce değişen sistemin etkisi büyük olmuştur. 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı kanunda yapılan değişiklik gereği nispi(oransal) temsil sistemiyle milli bakiye/ulusal artık sistemi uygulanmıştır. B u değişikliğin amacı küçük partilerin meclise girebilmesi ve AP’nin TBMM’de tek başına iktidar olma yeter sayısını sağlamasını engellemek olmuştur (Tökin, 1965, s.132).

Yapılan bu değişiklik, küçük partilerin mecliste temsilini sağlamıştır. Seçim çevrelerinde hesaba katılmayan her oy ülke düzeyindeki ulusal seçim çevresinde birleştirilmesi hesaba katılmayan oyların değerlendirilmesi istenmiştir (Erkmen, 2018, s.1231).

⁵³ Bu seçimlerde AP % 52.9, CHP % 28.2, CMKP % 2.2, Millet Partisi (MP) % 6.3, YTP % 3.7 oy almışlardır (DİE, 1966, 1. Cetvel).

⁵⁴ 1965 yılında yapılan Genel seçimlerde TİP, Malatya, Urfa, Tekirdağ ve Denizli milletvekilleri Milli Bakiye sisteminin uygulanması sonucu olarak seçilmiş, toplamda Saban Erik, Malatya; Rıza Kaus, Ankara; Kemal Nebioğlu, Tekirdağ; Ali Karcı; Yusuf Ziya Bahadınlı, Yozgat; Mehmet Ali Aybar, İstanbul; Çetin Altan, İstanbul; Cemal Hakkı Selek, İzmir; Adil Kurtel, Kars; Yunus Koçak, Konya; Sadun Aren, İstanbul; Yahya Kanbolat, Hatay; Behice Boran, Urfa; Tarık Ziya Ekinci, Diyarbakır ve Muzaffer Karan Denizli’den olmak üzere 15 milletvekili çıkarmıştır (Aydın ve Taşkın, 2014, s.139).

Her seçim çevresindeki geçerli oyların toplamı, o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünerek “*seçim kotası*” belirlenir ve ilk milletvekili dağılımı/dağıtımı buna göre yapılır. İlk milletvekilleri dağıtıldıktan sonra, boş kalan oylar ülke düzeyinde bir havuzda toplanır. Ulusal düzeyde toplanan bütün artık oylar, boş kalan milletvekili sandalye sayısına bölünerek “*milli seçim kotası*” belirlenir. Milli seçim kotası belirlendikten sonra her partinin millî seçim çevresi içindeki geçerli oy toplamı bu kotaya bölünerek bu sayıya göre başta artmış olan milletvekillikleri partilere dağıtılır. Bunun neticesinde halen doldurulamamış milletvekillikleri(sandalye) kalırsa; bunlar, partiler arasında boş kalan geçerli oyların büyüklük sırasına göre partiler arasında bölüştürülür (Nişancı ve Özdemir, 2017, s.733).

Bu sistem hem bütün oyların hesaba katılması ve küçük partilerin parlamentoda adaletli bir şekilde temsilini sağlamış hem de partilere tek başına iktidar olabilme şansı tanımıştır. Nitekim %3 oy alan TİP mecliste 15 sandalyeye ile %3,3 oranında temsil edilmesinin yanında Adalet Partisi, %52,9 oy oranı ile 240 milletvekilliği elde etmiş ve böylece TBMM’de % 53,3 oranında temsil hakkı kazanmıştır (Erkmen, 2018, s.1232).

Daha önce kullanılan seçim sistemleri nedeniyle mecliste temsil adaletsizliği söz konusu olmuştur. Buna göre aldığı oyla tek başına iktidar olan AP, eski usule göre(çoğunluk sistemi/ liste usulü) göre çok daha fazla sandalye elde edebilecekti. Bu seçim sistemi ile mecliste çok fazla sayıda partinin temsili sağlanmasına ve Adalet Partisi’nin tek başına iktidar olmasına rağmen, mecliste küçük partilerin milletvekilliklerinden dolayı seçim sisteminde değişikliğe gitmiştir. Adalet Partisi’nin getirmek istediği barajlı d'Hondt sistemi Anayasa Mahkemesi baraj ile ilgili olan hükmü reddetmiştir. Bu nedenle 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde barajsız d'Hondt sistemi uygulanmıştır(Nişancı ve Özdemir, 2017, s.733).

2.6.8. TİP’in Parlamento Faaliyetleri

TİP 1965 yılında yapılan genel seçimlerde 15 milletvekili çıkarmayı başarmıştır. Türkiye tarihinde ilk defa bir sosyalist parti mecliste temsiliyet olanağı bulmuş ve parlamenter muhalefetini de bu eksende yapmıştır. TİP’in meclis çatısı altında yaptığı muhalefet konuları ve temaları dış politika ile ilgili olarak, ulusal bağımsızlık ve anti- emperyalizm; İkinci Dünya Savaşı’nda sonra ABD ve Sovyetler arasında cereyan eden soğuk savaşta Amerika ve NATO yerine, bu savaşta iki tarafta

yer almaya ülkeler ile işbirliğinin yapılması; anti-feodalizm ve toprak reformu; Doğu sorunu ile işçi hakları ve sorunları ilgili olarak iş güvenliği, grev ve toplu sözleşme hakkı, ücretler ve yaşan standartları ön plana çıkmıştır (Keleş, 2009, s.73) .

TİP parlamento faaliyetleri süresince Meclis Başkanlığı'na 14 kanun teklifinde bulunmuş ve TİP Genel Merkezinin örgüte yolladığı 20 Haziran 1966 günlü Genelgesinde bu kanun teklifleri 5 noktada toplanmıştır:

"a- Yurt kalkınmasında temel sorunları çözmek yani tarımda üretimi artırmak, fakir çiftçiye toprağa kavuşturmak, yabancı sermayenin engelleyici etkilerinden kurtulmak için getirilmiş kanun teklifleri;

b - Fakir çiftçi ve işçilerin haklarını korumak ve geçimlerini kolaylaştırmak üzere getirilmiş kanun teklifleri;

c - Fakir halk çocuklarının okumalarını kolaylaştıracak kanun teklifleri;

d- Tasarruf bonolarını kaldıran ve gelir kaybını telâfi etmek üzere yabancı şirketlerin, petrol şirketlerinin ve emekçilerin dışındaki 25... lirayı aşan gelirlerin vergilerini arttıran, bu suretle emekçilerle diğer vergi adaletsizliğini azaltan kanun teklifleri” (Akt. Varuy, 2010, s.152-153).

TİP parlamentoda ulusal bağımsızlık ve anti-emperyalizm konusunda ABD ve Türkiye’de kurulmuş askeri üsler ekseninde muhalefet yapmış, TİP grubu adına Aybar, Süleyman Demirel tarafından okunan hükümet programına dış politika konusunda eleştirmiştir. Atatürk’ün ölümünden sonra Türkiye’nin hızlıca Batı nüfuzuna girdiği ve bunun Atatürkçülükle çeliştiğini belirtmiş, ABD üsleri hakkında çarpıcı açıklamalarda bulunmuştur.

“(...)Bugün Türkiye’de 35 milyon metrekaarelik vatan toprağı A. B. D. nin egemenliği altında bulunmaktadır. (...) İkili anlaşmalarla Amerikan Devletinin üsleri haline getirilmiş bu vatan topraklarına, Amerikalıların izni olmadıkça, Devlet kademelerinde hangi yeri işgal ederse etsin, hiçbir vatandaşımız ayak basamaz. Yurdumuzdaki Amerikan üslerine Türk zabıtası giremez, Türk subayı, Türk komutanı, Türk hâkimi giremez, milletin vekilleri giremez, Türk bakanları giremez. Bu üslerden havalanacak uçaklar, füzeler bizim haberimiz olmadan, Büyük Meclisin onayı alınmadan, yurdumuzu her an vahim tehlikelerle karşı karşıya bırakabilir. Yurdumuzdaki Amerikan askerî ve sivil personeli diplomatik dokunulmazlıklara benzer imtiyazlarla donatılmıştır. Millî bağımsızlığın temel unsurlarından biri olan yargı bağımsızlığımız ve özgürlüğümüz gözlerimizin önünde çiğnenmektedir.”

(TBMM Tut. Der. 1965, C:1, B:7 s.176).

Yine dış politika konusunda ABD ile ilişkilerin ve dış politikanın yeniden gözden geçirilmesi için TİP milletvekili Çetin Altan gensoru önergesi vermiştir. Altan hükümete, 27 Mayıs 1966 tarihinde Adana’da kutlanılan Devrim kutlamalarında Adana valisi ile birlikte İncirlik üssü ABD’li albayında tebrik edilmesini eleştirmiştir (TBMM Tut. Der., 1966, C. 7, B. 110, s.692)

Dış politikada diğer bir önemli konu ise Niğde Milletvekili Mehmet Altınsoy'un, Anayasanın 88’nci maddesi gereğince Kıbrıs konusunda ve genel dış politikamızın üzerinde bilgi edinilmek için Meclis Araştırması yapılmasına dair önergesi meclis ile ilgili olarak TİP adına konuşan Tarık Ziya Ekinci, Kıbrıs’ta hükümetin antlaşmaları ihlal etmesinden dolayı meşru bir hükümetin bulunmadığı ifade etmiş ve bunun hükümetçe ilan edilmesini talep etmiştir. ABD’nin, Kıbrıs meselesinden dolayı Türkiye’nin herhangi bir saldırıya uğradığı takdirde NATO’nun Türkiye tarafında yer almayacağını ve bu nedenle dış politikanın gözden geçirilmesi gerektiği hususunu belirtmiş ve TİP’in Kıbrıs ile ilgili çözümünün barış temelli olduğunu ifade etmiştir.

“Bütün bunların yanında Kıbrıs sorununun mutlaka sulh yolu ile ve barış esasları içinde çözümlenmesini de bütün gönlümüzle arzu ederiz. Bunun yapılabilmesi için bugün Kıbrıs’la doğrudan doğruya ilgili olan tarafların yani Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs’taki Türk ve Rum Cemaati temsilcilerinin, Birleşmiş - Milletler Temsilcisinin de katılacağı bir yuvarlak masa konferansında bu meselenin müzakeresine girişmeleridir ve bu mesele için olumlu bir çözüm yolu bulmasını talep ederiz. Ancak böyle bir müzakereye yanaşmak istemedikleri ve antlaşmaları ihlâl edici bir yöne girdikleri, oradaki Birliğimize veya soydaşlarımıza tecavüz vaki olduğu takdirde bunun bir harp sebebi sayılacağını da kesinlikle bilmemiz ve kesinlikle karar altına almamız iktiza eder kanaatindeyim.” (TBMM Tut. Der., 1966, C. 2, B. 31, s.231).

Dış politikada ulusal bağımsızlık ve anti-emperyalizm temelinde, ABD ile ilişkiler ve bu ilişkilere Atatürk dönemi dış politikalarını savunan ve hükümete bu yönüyle muhalefet etmiştir.

İç politikada toprak reformu ile ilgili olarak Anayasanın 37 ve 38. maddelerine⁵⁵ istinaden, devletin, toprağı olmayan ve yeteri kadar toprağı

⁵⁵ Madde 37: “Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amaçlarıyla gereken tedbirleri alır. Kanun, bu

bulunmayan çiftçileri topraklandırmak sorumluluğu bulunduğu ifade edilmiştir. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Bütçesi münasebetiyle ilgili konuşan Yunus Koçak, hükümetin kadastro işlerinin uzun bir zaman yayarak, toprak reformunu yapmak istemediğini ve bu yönde atılmadığı belirtilmiştir.

“Arkadaşlar, bizim düşündüğümüz toprak reformu, Anayasanın emrettiği toprak reformudur ve bugüne kadar bunun yapılmadığı bunun yapılması için en ufak bir teşebbüste bulunulmadığı bir vakiydir. Üstelik şu da bir vakiydir ki, bugün köylerin meraları günden güne azalmaktadır. 1990 yılına kadar yapılan keşiflere göre, 100 milyon dönüme yakın mera kaybolmuştur. Nasıl kaybolmuştur? Birtakım açıkgezlerin üzerine tescil edilmiştir arkadaşlar.” (TBMM Tut. Der., 1966, C. 25, B. 44, s.213).

İç politikada TİP’in üzerinde durduğu diğer bir konu ise işçi hakları ve yaşam standartları ve ücretler konusu olmuştur. Türkiye’de işçilerin büyük bir kısmı karınlarını doyurabilecek kadar ücret aldığını, bu ücretlerin düşük ve yetersiz olduğu ifade edilmiş, ikramiye dağıtımındaki eşitsizliğe ve kredilerin yetersiz olmasının yaşam standartlarını düşürdüğüne dikkat çekmiştir (Keleş, 2009, s.88).

Bunun yanında işçi haklarının grev ve lokavt ve iş kazaları etrafında ele alan TİP milletvekili Rıza Kaus, 1966 yılı Çalışma Bakanlığı Bütçesi görüşülürken TİP adına konuşmuştur. Bu konuşmasında rakamlar ve sayılar üzerinden analiz yaparak, ülkedeki işsizlik problemi, sendikalı ve sigortalı işçilerin çoğunlukta bulunduğu ve bunların mağduriyeti, işçi ücretlerinde artışın yetersiz olması, iktidarın keyfiyete dayanan grev ertelemeleri, lokavtın anayasaya aykırı olduğu ve lokavtın doğurduğu mağduriyetler, iş kazaları ve asgari ücret gibi konulara değinmiş ve AP’nin işçilerin yanında yer almadığını eleştirmiştir.

“(...)Muhterem arkadaşlarım, İşçi sömürülmektedir. Bu mücerret bir iddia değildir. Elimde Ereğli Kömür İşletmelerinin çıkardığı bir belge var. 43’ncü sayfasındaki bir grafiğe bakıyorum. 194’de 155 kuruş olan kazmacı yevmiyesi, 1964’te 1650 kuruşa çıkmış. Aynı dönemde fiyat artışı 9,5 misli olduğuna göre gerçek

amaçlarla, değişik tarım bölgelerine ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini gösterebilir. Devlet, çiftçinin işletme araçlarına sahip olmasını kolaylaştırır. Toprak dağıtımı, ormanların küçülmesi veya diğer toprak servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz.”

Madde 38: *“Devlet ve kamu tüzel kişileri, kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılıkların peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların, kanunda gösterilen esas ve usullere göre, tamamını veya bir kısmını kamulaştırmaya veya bunlar üzerinde idari irtifaklar kurmaya yetkilidir.”* (1961 Anayasası).

artış sadece yüzde 12. Aynı belgenin 37'nci sayfasına bakıyorum. 1941 de 2 344 kilo kömür çıkartan kazmacı; 1964'te 6 592 kilo kömür çıkarıyor, Yani, randıman artışı, verim artışı % 181. Ücret artışı ise sadece % 12. İşçi sömürülüyor deyince bizi türlü şekilde suçlayanlara 'bu rakamları armağan ediyorum.(...) Bir kere işçi haklarını korumak için, Anayasanın emri gereği, çıkarılan sendikalar, grev ve lokavt hakları ile ilgili 274 ve 275 sayılı kanunların birçok hükümleri Anayasaya aykırı olarak işçinin işverenle pazarlık ve onu daha iyi çalışma şartlarını düzenlemeye zorlayacak hakları sınırlamıştır. İşverenler, bu kanuna dayanarak Türkiye'de binlerce işçiye yol vermiş, İstanbul Gazlıçeşme'de 54 işyerinde binlerce insan çoluk çocuğuyla, Anayasaya aykırı olarak, işverene tanınan lokavt hakkı ile patronlar sefaletle terk etmişlerdir. Bu yurttta beş milyon açık, işsiz ve gizli işsizlik vardır. Bir ülke ki, çalışabilecek nüfusun 1/4 ü iş arayıcı durumdadır, böyle bir ülkede lokavt hakkını patronlara tanımak işçiyi göz göre göre sefaletin, açlığın kucağına atmaktır.” (TBMM Tut. Der. 1966, C: 4, B: 54, s.386-390).

Diğer bir konu olarak, basında⁵⁶ çıkan 21 Kasım 1966 tarihli Genel Kurmay Başkanı Cemal Tural tarafından ‘ordu’ya verilen bir talimatname ile komünist faaliyetlerin arttığı, Türkiye için asıl tehdidin komünist faaliyetler olduğunu ve buna karşılık Atatürk’ten referansla bu komünizmin bulunduğu yerde ezilmesi gerektiğidir. Bu komünist fenalığı ortandan kaldıracak kudrette, meşhur bir lider bulunması nedeniyle korkan komünistler tarafından, bu lider hakkında menfi propaganda yapıldığı belirtilmiştir. Talimatnamenin basında yer bulmasından sonra Başbakan Süleyman Demirel’in bu talimatnameyi benimsemiş olduğunu ifade etmesi üzerine, AP’nin anayasaya karşı olduğu ve anayasayı tam olarak uygulamadığına ilişkin Mehmet Ali Aybar ve 7 TİP’li milletvekili tarafından hükümet hakkında gensoru önergesi verilmiştir (Aybar, 1988b, s.14-17).

Anayasaya aykırı hususlar nedeniyle başbakan ve hükümet hakkında gensoru önergesinde, anayasanın toplumcu ve sosyal devlet ilkelerinin barındırdığını, anayasal hak ve hürriyetlerinin getirdiği özgürlükçü ortamla birlikte farklı fikir ve oluşumların geliştiği, ancak talimatnamede oluşan bütün bu farklı fikir ve oluşumların komünizm telaki edilmesi eleştirilmiştir. Talimatnamede, komünist fenalığını ortadan kaldıracak bir lidere atıf yapılması ve bunun başbakan ve hükümetçe tasvip edilmesi, anayasaca yasaklanan kişi ve zümre diktası

⁵⁶ 23.01.1967 tarihli Milliyet Gazetesi.

yasaklanmasının ihlali anlamını taşıdığı ifade edilmiştir.

“Şimdi, bir de Anayasamızın temel hükümlerini hatırlayalım, emirnamenin bu cümleleri muvacehesinde. Anayasamız, söyledim, çok partili bir rejim getirir, bu partiler arasında emekçi halktan yana partilerin bulunmasını zaruri kılar. Her kese, 20 den 24’ncü maddeye kadar olan hükümleriyle söz, düşünce, ilim, sanat, haberleşme ve örgütlenme hakları tanır. 56’ncı maddesinin hükmünü düşünelim. 56’ncı maddesi çok partili rejimi öngörür ve 4’ncü maddesi dikta rejimlerini yasaklar. İster kişi diktası, ister zümre diktası, ister sınıf diktası bütün dikta rejimlerini, yani kestirmeden iktidara gelip Hükümet etme usullerini yasaklar. İşte Sayın Başbakan emirnameyi tümü ile benimsemekle, Anayasaya aykırı olan bu hususlardan yana da çıkmıştır. Bundan ötürü biz, Sayın Başbakan ve Hükümeti hakkında gensoru açılmasını istedik.” (TBMM Tut. Der. 1967, C: 12, B: 50, s.445).

TİP parlamentoda etkili olabilmek için farklı yöntemler kullanmış ve ideolojisi çerçevesindeki konulara Atatürk, Nutuk ve Kurtuluş Savaşı gibi toplumda manevi karşılık bulan otoritelerden yararlanmış, anayasa ve bilim insanlarını dayanak teşkil ederek pozitivist bir bakışla muhalefette bulunmuştur (Keleş, 2009, s.140).

2.6.9. Mehmet Ali Aybar’ın Biyografisi

Mehmet Ali Aybar 5 Ekim 1908 tarihinde İstanbul’da doğmuştur. Osmanlı siyasi, askeri ve entelektüel hayatında önemli yer tutan bir aileden gelen Aybar’ın çevresi ittihatçı ve milli mücadeleci kimlikli insanlardan oluşmuştur⁵⁷. İstanbul Üniversitesi’nde Anayasa Hukuku Asistanlığı yapmış 1936 yılında Devletler Hukuku Doçenti olmuştur. Tek parti rejimine ve demokratik olmayan uygulamalara karşı olan Aybar, 1945 yılında Vatan Gazete’sinde yazdığı ve tek parti rejimini hedef alan “Kâğıt Üzerinde Demokrasi” adlı yazı⁵⁸ nedeniyle görevine son verilmiştir (Akkuş, 2015, s.244).

⁵⁷ Aybar’ın büyük babası Hüseyin Hüsnü Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nde çalışmış, 2. Abdülhamit döneminde sürgün edilmiş ve Hürriyetin İlanı’ndan sonra Selanik’te orduda görevlendirilmiştir. 31 Mart Olayı nedeniyle Hareket Ordusunda görev almıştır. Trablusgarp’ta valilik ve komutanlık görevleri yapan Hüseyin Hüsnü Paşa, Sultan Reşat döneminde Ayan Meclisi üyeliğine getirilmiştir. İttihat ve Terakki Fırkası kendini feshettikten sonra yerine kurulan Teceddüt Fırkası başkanlığına seçilmiştir. Ayrıca, Ali Fuat Cebesoy, Oktay Rifat ve Nazım Hikmet[Ran] ile akrabalıkları bulunmaktadır. (Ünlü, 2002, s.13-14).

⁵⁸ Aybar’ın “Gerçek Hürriyet Biçimi Yolunda” adlı yazı dizisinde 24 Ağustos 1945 ve 1 Eylül 1945 tarihlerinde yazdığı yazılar, yine Aybar’ın yazılarının toplandığı ‘Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm’ adlı eserinde mevcut olduğundan kaynakça olarak bu eser dikkate alınmıştır.

Aybar bu yazıda 2. Dünya Savaşı'nda galip çıkan devletlerin/devlet adamlarının demokrasi mücadelesinde bulunulacağını belirttiklerini, yeryüzünde 'demokrat değilim' hiçbir hükümetin olmadığını ifade etmiştir. Klasik demokrasiyi kıstas olarak ele alıp, hükümet biçimlerini buna göre açıklamaya çalışan Aybar, ilk olarak 'Kâğıt Üzerinde Demokrasi' şeklini/modelini (her ne kadar adı geçmese de) Türkiye üzerinden açıklamaya çalışmıştır (Ünlü, 2002, s.58).

Kâğıt Üzerinde Demokrasilerde, biçimsel olarak, egemenliğin millette olduğu özgürlükçü anayasa mevcuttur. Hükümetler işbaşına seçimle işbaşına gelir ve milleti temsilcisi olan Meclise karşı sorumludurlar. Kanunların anayasanın özüne ve sözüne aykırı olamadığı bir anayasa üstünlüğü vardır. Vatandaşlara vicdan, söz ve yazı özgürlükleri ile siyasi özgürlükleri(seçme ve seçilme) ve kişi ve mal dokunmazlığı sağlanmıştır. Ancak bu demokrasilerde uygulama bambaşkadır.

“Uygulamada hükümet edenler gerçek seçimlerle iş başına gelmez; serbest seçimin şekli muhafaza, olunarak, milletvekilleri iktidarda bulunanlarca tayin edilir. Milleti temsil ettiği farz olunan meclis, ancak tek bir partinin güvenini kazanmış şahıslardan kurulmuştur. Zira anayasa sözü ve özü ile buna mâni olmadığı halde, memlekette yalnız bir parti vardır. Buna parti demek bilmem caiz midir? Fakat herhalde bu da, bildiğimiz gerçek partiler gibi, siyasî amaçları olan bir teşekküldür, Rakibi yoktur ama, siyasî programı vardır. Ve rejim demokratça olduğu için, parti de halkçıdır. Partinin hedefi: Halka hizmet, halkın dileklerini yerine getirmek, halkın her bakımdan seviyesini yükseltmek, bir kelime ile halkın efendiliğini kurmaktır. Bu arzular samimidir. Lâkin ne çare ki parti tektir: yani tek bir görüş ve anlayış memleketin mukadderatına hâkimdir. Milletvekilleri, serbest seçim perdesi arkasında iktidarı elinde tutanlarca atanmış olduklarından, meclis hükümetin denetçisi değil, memurudur. Hükümet adamları da, mevkilerini bir şahsa, çok kez devlet reisine borçlu bulunduklarından, hürriyet rejimlerinin, kaidesi halk olan üçgeni, zirvesi üzerine oturur. Sonuç olarak, hükümet meclis önünde sorumlu olacak yerde, meclis hükümete, o da devlet reisine karşı sorumludur. Anayasanın üstünlüğü prensibi yerini, teşrii nitelikteki şahsi kararlara bırakmıştır. Devlet reisinin ve onun tarafından onanmak şartı ile hükümetin her dileği, her buyruğu kanun şeklini alır. Teşrii uzvunun, yani meclisin kendi inisiyatifi ile kanun yapabilmesi için her şeyden önce hükümet kanalı ile devlet reisinin onayı alınmış olmak gerekir. Teşrii görevinin durumu bu merkezde iken âmme haklarından söz edilebilir mi? Her teşrii tasarruf kutsal bilinen ferdi hürriyetleri kayıtsız şartsız sınırlayabilir. Vicdan, düşünce söz ve

yazı hürriyetleri, toplantı hürriyeti, şahıs ve mal dokunulmazlığı, hükümet edenlerin diledikleri gibi kullanabildikleri konulardır. Siyasi hürriyetler ise, sırası geldiği zaman kullanılmalarına müsaade edileceği vaadi ile açıkça piyasadan kaldırılmıştır. Ancak resmi görüşleri teyit eden düşünce, söz, yazı hürdür. Toplantı hürriyeti, siyasi karakterde olmayan toplantılar ve cemiyetler hakkındadır. Şahıs ve mal dokunulmazlığı ise, hükümet yararına düşüncesine bağlıdır.” diyerek tek parti dönemini sert bir dille eleştirmiştir (Aybar, 1968, s.19-21).

Aybar, ‘Kâğıt Üzerinde Demokrasi Havası, İdaresi ve Halkı’ başlıklı yazısını bir önceki günlerde yazdığı yazının devamı niteliğinde olarak yazmış ve yine bu yazısında, tek parti döneminde yapılan inkılâpların iyi niyetli olmasına rağmen, halkın desteğinin alınması gerektiğini ifade etmiştir. Bu dönemde iktidarın yaptığı veya durumları olumlamak adına paylaşılan istatiki verilerin yapay(şişirilmiş) olduğunu ve gerçek durumu yansıtmadığının altını çizmiştir (Aybar, 1968, s.22-24).

Aybar, bu dönemde tek parti iktidarını eleştirirken DP’den milletvekilliği teklifi almış, ancak bu siyasi kimlikle milletvekili olmayı reddetmiştir. DP listelerin Bursa’dan bağımsız milletvekili adayı olan Aybar, 1946 seçime girmiş, ancak seçilememiştir (Doğan, 2005, s.16).

Üniversitedeki görevine son verilen Aybar, 1 Şubat 1947 tarihinde haftalık olan “Hür” gazetesini altı çıkarabilmiştir. Sonrasında gazete sıkıyönetim tarafından kapatılmıştır. Yine Aybar 5 Nisan 1947’de “Zincirli Hürriyet” adlı gazete çıkarmış ancak iktidar yanlısı CHP’li gençler tarafından saldırıya uğramış ve üç sayı çıkarabilmiştir. Aybar bu gazetelerdeki yazılarında Amerikan yayılmacılığına karşı çıkmış ve bağımsızlığı savunmuştur. Aybar, bu gazetelerde yazdığı yazıların hedefinde yine tek parti iktidarı yer almış dış politika ile ilgili yazılar ağırlık kazanmıştır.

15 Şubat 1947 tarihinde Hür gazetesindeki yazısında CHP’nin güttüğü dış politikanın İngiltere’nin politika ve çıkarlarına uygun olduğu, ancak dış politikada Sovyetlere karşı takınılan tavrın diğer devletlere karşı da takınılması gerektiği dış politikanın diğer devletlerin çıkarlarına göre değil, Türkiye’ye göre olması gerektiğini belirtmiştir.

“Hayır! İstiklâl savaşları Türkiye’sine yaraşan dış politika bu değildir. Ona yaraşan dış politika, haksız Sovyet istekleri karşısında gösterilen hassaslığın, duyulan infialin, bizi kendi emellerinin gerçekleşmesinde bir vasıta gibi kullanmak isteyen bütün yabancı istekler ve menfaatler karşısında da — bunlar açık olsun, sinsi

olsun; siyasî olsun, iktisadî olsun; Şarktan gelsin Garptan gelsin— aynen duyulmasını ve gösterilmesini âmir olan politikadır. Türkiye'nin dış politika rotası Türkiye'ye göre ayarlanır...” (Aybar, 1947a, s.1).

Aybar'ın üç sayı çıkarabildiği Zincirli Hürriyet Gazetesi'nde yazdığı yazıları başlıklarına bakılması bile, Amerika yardımlarına karşı duruşunu ve ne için durduğunu anlamak açısından yeterli ipuçlarını barındırır. “Her Şeyden Evvel ve Her Şeyin Üstünde İstiklal” (5 Nisan 1947), “Amerikan Yardımını Bizde Kimler İstiyor?” (12 Nisan 1947), “Yardımanın Aleyhinde Bulunmak Her Türk İçin Kutsal Bir Görevdir” ve yine aynı tarihli gazetede “Yardım Konusunda Şunları da Bilmeliyiz!” (19 Nisan 1947) başlıklı yazılarında, Amerika'nın yeni bir dünya savaşı hazırlığında bulunduğu, bu nedenle stratejik bir öneme sahip olan(Sovyetlere karşı) Türkiye'yi yardımlar aracılığı ile denetim altına almak istediğini ve bu yardımların lehinde olanların, kişisel çıkar ve iktidarlarının devamı açısından bu yardımları desteklediğini belirtmiştir. Ancak, yapılan yardımların ülkenin bağımsızlığı konusunda, ülkeyi ‘yarı müstakil’ bir devlet durumuna düşüreceğinde herkesin buna karşı olması gerektiği vurgulanmıştır.

Amerikan yardımını: bir kere bizi şimdiden istiklâlimizden mahrum edeceği ve Amerikan himayesi altına koyacağı için istemiyorum. Yardımın şartları malûm: Amerikan Cumhurbaşkanı'ndan tutun da, derece derece tâ Amerikalı radyo ve gazete muhabirlerine varıncaya kadar bir takım yabancılar, yardımın yerinde kullanılıp kullanılmadığını kontrol etmek bahanesiyle bizim işlerimize müdahale edeceklerdir; yardımın sureti tahsis ve sarfi ile alâkalı işlerde Amerikan Cumhurbaşkanı'ndan müsaade alınacaktır; Amerika Cumhurbaşkanı'na yapılan işler hakkında muntazaman raporlar verilecektir. Ve daha buna benzer bir takım şartlar. Hukuk kitaptan bu duruma himaye ismini verirler. Ve himaye altına alınan devletlere de «yan müstakil» derler. Amerikan yardımım bütün mevcudiyetimle reddetmemin birinci sebebi işte budur (Aybar, 1947b: s.1).

Bu gazetelerde çıkan yazılarında Cumhurbaşkanı'na hakaret ettiği iddia edilmiş ve 4 yıl hapis cezasına mahkûm edilmiştir. 1949 yılında hapse girmiş, bu yıllarda hapis yatan akrabası Nazım Hikmet ile beraber kalmıştır. Aybar, cezaevi sürecinde Nazım Hikmet'in çok fazla etkilenmiş, 1950 yılında ise çıkarılan af ile serbest kalmıştır. Aybar, 1952-62 yılları arasında avukatlık yapmış ve emekçilerin sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir (Çalışlar, 1995, s.12).

Aybar, 1962 yılında TİP gene başkanı olmuş, 1965 ve 1969 yıllarında yapılan genel seçimlerde TİP’den milletvekili olarak mecliste bulunmuştur. 1969 yılına kadar TİP genel başkanlığını yapan Aybar, partideki anlaşmazlıklar yüzünden 1969 yılında görevinden, 1970 yılında ise partiden istifa etmiştir. 1975’te ise Sosyalist Parti-bu parti iki yıl sonra Sosyalist Devrim Partisi adını alacaktır- Genel Başkanı olmuştur. Bu parti de 12 Eylül 1980 darbesiyle kapatılan diğer partiler gibi kapatılacaktır (Erdem Fırat, 2015, s.126).

Darbeden sonra Marksizm üzerine çalışmaları devam eden Aybar, yıllarca başkanlığını yürüttüğü partinin tarihini yazmıştır(TİP’in Tarihi). 1987 yılında eşini kaybetmiş, 1995 yılında ise kalp yetmezliğinden vefat etmiştir (Aksakal, 2009, s.86).

2.6.10. Mehmet Ali Aybar’ın Siyasi Fikirleri

Aybar, 1940’lı ve 1950’li yıllarda yazdığı yazılarda dönemin siyasal yaşamında meydana gelen gelişmelerin eleştirisi niteliğinde olmuştur. İleriki zamanlarda karşımıza çıkan, hürriyetçi sosyalizm kavramsallaştırması ve anti-Sovyet görüşler ile buna karşıt geliştirdiği ve insanı amaç edinen sosyalizm olarak, kendi deyimiyle ‘fertçi sosyalizm’ kavramlaştırmasının temelini tek parti döneminde üzerinde durduğu ve hürriyet, eşitlik, demokrasi çerçevesinde tek parti rejimine yönelttiği eleştiriler oluşturmıştır (Özman, 1998, s.136).

“(...) Evvelâ fikrî sefaletimiz üzerinde durduğum İçin, sakın içinde kıvrandığımız maddi sefaleti küçümsediğimi zannetmeyiniz. Servet farkının insanlar arasında açtığı uçurumları görmeyenlerden; büyük sermaye tahakkümünün ne demek olduğunu bilmeyenlerden değilim. Ancak bana öyle geliyor ki, körü körüne inanmaktan kurtulmadıkça, hakikaten hür düşünür bir hale gelmedikçe, maddî refah içinde dahi yeni yeni istibdatların zebunu oluruz. (...) Biliyorum; bir memlekette en zaruri ihtiyaçlarını tatmin edemeyen, barınacak yeri, sırtına giyecek çulu, yiyecek iki lokma ekmeği olmayan, sıhhati korunmayan, aile kuramayan muazzam insan kütleleri yaşarken; beri tarafta bir avuç kimsenin lüks içinde yaşaması adalet fikri ile bağdaşmaz. «Bu neden böyle olmuştur?» Sormadan, sebeplerini aramadan, bugün elinde fazla olandan alıp, hiç olmayana vereceğiz. Adalet 'bunu emreder.'”

Peki, bunu nasıl yapacağız? Diktatörlüklerin kucağına düşmemek için, demokratik müesseseleri mutlaka muhafaza edeceğiz, yetersizliklerini gidereceğiz. Fakat herhalde temel hürriyetlerin koruyucusu olan demokratik müesseselerden: Yani serbest seçimden, dokunulmaz temel haklardan, basın hürriyetinden, çok parti

sisteminden vazgeçmeyeceğiz. Kısacası, barışmaz iki kelimeyi korkmadan birleştirerek diyelim ki: Fertçi bir sosyalizm tatbik edeceğiz. İşte benim tahayyül ettiğim gerçek hürriyet rejimi.” (Aybar, 1968, s.34-35).

Marksist kuram çerçevesinde Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal gerçeklerine uygun olarak, Türkiye'ye özgü bir sosyalist model yaratma çabası gütmüş olan Aybar (Özman, 1998, s.136), yaşadığı dönem ve geleceğe dair değerli, öngörülü ve sağlıklı çözümlemelerde bulunmuştur. İşçi sınıfı öncülüğünde tüm emekçi sınıflara biçtiği önemli rol, baştan beri üzerinde durduğu ülke içinde ve uluslararası alanda bağımsızlık anlayışı, sosyalizmin özgürlük, demokrasi ve insana saygıyı içinde barındırdığı gerçeğiyle parlamenter mücadele/iktidara demokratik yoldan gelme fikrine duyduğu güçlü inanç ile Marksizm-Leninizm adına ortaya atılan yaklaşımlara karşı eleştirel bakabilmesi ve güler yüzlü sosyalizm tanımını ile sağ ve sol çevrelerden birçok eleştiriye maruz kalmıştır (Erdem Fırat, 2015, s.126).

Aybar için sosyalist mücadele, salt işçi sınıfı ile değil ama tüm ezilen sınıf ile baskı altındaki inanç, dil ve kültür gruplarının yanında baskı altındaki etnik toplulukların birlikte verilen mücadele olarak algılanmıştır. Ekonomik sömürünün kaynağı olan özel mülkiyetin ortadan kaldırılması ile birlikte bütün sömürülerin son bulacağı fikrine itibar etmemiştir. Bundan dolayıdır ki demokrasi ve insan hakları konusunda elde edilen kazanımlara sahip çıkmış ve gelecekte kurulacak bir sosyalist iktidarda bu bunların eksiksiz olarak hayata geçirilmesi fikrini ve gerekliliğini savunmuştur (Ekinci, 1995, s.14).

Aybar, üzerinde durduğu sosyalizm, bağımsızlık ve demokrasinin özünü 1940'larda kavramış ve bu fikirleri geliştirerek tutarlı düşünsel bir bütünlük göstermiştir.(Ünlü, 2002: 309). Bu fikirler çerçevesinde anayasaya ve evrensel hukuk kurallarına bağlı bir mücadele sergileyen, sosyalist mücadeleyi legal alanda sürdüren ve sosyalizmi yasallaştıran Aybar, sosyalist mücadele fikirleri ülke genelinde yaygınlaştırarak meşrulaştıran bir lider olarak tarihe geçecektir (Ekinci, 1995, s.14).

SONUÇ

Türkiye’de sol-sosyalist/komünist oluşumlara bakıldığında 1960’lara kadar-kısa dönemli farklı oluşumlar dışında-Bakü’de Mustafa Suphi ve çevresi tarafından kurulan TKP karşımıza çıkmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi Türkiye’de sol ve sosyalist düşünceler, resmi ideoloji tarafından devlet ve millet açısından tehlikeli olarak görülmüş, 1960’lara kadar-çok kısa süren dönemler dışında- neredeyse her iktidar tarafından görüldüğü yerde ezilmesi gereken olmuştur. Mütareke döneminde Mahmut Şevket Paşa’nın suikaste uğramasından sonra bütün muhalefetin susturulduğu dönemde, sol- sosyalist ideolojisinde olan şahıs ve oluşumlar da iktidarın baskısından nasibini almıştır. Kurtuluş Savaşı yıllarında Sovyetlerin desteklediği hükümetçe sol fikirlere kısa bir süre hoşgörü gösterilmişse de, bu hoşgörünün geçici ve siyasi manevralara dayandığı ve solun baskı ve denetim altında alınması için gerek politik kararlar ile komünist bir partinin(Resmi TKP) kurulması gerekse de ortadan kaldırmaya yönelik davranışlar sergilendiği görülmüştür.

Sola karşı periyodik dönemler şeklinde tutuklama dalgaları, solu yer altı faaliyetlerine zorlamış, solun toplumsal tabanda sosyal ilişki kurup genişlenmesi engellenmiştir. 1923, 1925, 1927 ve 1929 yıllarında yapılan tutuklamalar, sol ve komünist fikirlere sahip parti kadroları arasında iletişimsizliğe sebep olmuştur. 1925 yılına gelindiğinde hem İstanbul’da faaliyet sürdüren TİÇSF hem de Anadolu’da Yeşil Ordu, Halk Zümresi ve THİF gibi oluşumlar artık yoktur. 1925-1927 yılları arasında kimi TKP yöneticileri partiden ayrılarak 1932-1934 yılları arasında resmi ideolojiyi yönlendirme çabası göstermiştir.

1929-1939 yılları arasında TKP’nin faaliyetleri yok denecek kadar az olmuştur. Çıkardıkları broşür ve afişlerle toplumsallaşmaya çalışan partililer, 1935 yılında Komintern’in 7. Kongresi’nde alınan faşizme karşı ortak cephede mücadele kararına kadar partililer, kendi arasında mücadele etmiştir. 1935-1936 yılları arasında CHP’yi karşı devrimci olarak görmüş ve bu minvalde hareket ve muhalefet etmiştir. 1937 yılında Komintern tarafından alınan desantralizasyon kararıyla TKP’nin merkezi dağıtılmış, partililerin legale çıkması ve legal kuruluşlarla çalışılıp, CHP politikalarının desteklenmesi istenmiştir. 1939-1950 yılları arasında iktidar tarafından sola yönelik politikalarda sürekli bir değişkenlik olmuş, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra demokrasinin yükselen bir değer olması neticesinde 1946 yılında sosyalist partiler kurulmuştur. Ömürleri çok kısa sürecek bu partilerin kimi

sıkıyönetimce kimi faaliyet alanı bulmadan kapanmıştır.

1946 yılı Türkiye demokrasisi açısından dönüm noktalarından birisini oluşturmuş, çok partili sistem tesis edilmiştir. Tek parti iktidarına karşı tabanda oluşan muhalefet, 1950 yılında yapılan seçimlerle iktidarı DP'ye teslim etmiştir.

DP iktidarının ilk yıllarında güttüğü politikalar ekonomik şartların iyileşmesi ve toplumsal refahın artmasından dolayı halkın büyük teveccühünü toplamış 1954 yılında yapılan seçimlerinde neredeyse mecliste tek parti konumuna gelmiştir. 1954-1957 yılları arasında ekonomik gidişatın bozulması nedeniyle halkın ilgisinin peyderpey kaybetmiştir. 1957 yılına gelindiğinde muhalefetin güçlenmesi DP'de paniğe neden olmuş 1958 seçimlerini 1957 yılına almış ve iktidarın sürdürmeyi başarmıştır. 1957 yılında sonra politikalarında baskı unsuru ön plana çıkmış, vatan cephesi ve tahkikat komisyonu gibi bir dizi kutuplaştırıcı ve yasal olmayan icraatlarıyla sonu idam ile neticelenecek 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'ni tetiklemiştir.

DP iktidarı sola yönelik, ilk yılında CHP döneminde tutuklanan tüm solcular serbest bırakılmasıyla olumlu adım atmışsa da hemen akabinde TKP açısından bir dönemin kapanışı anlamına gelecek 1951/1952 tutuklamalarıyla sola karşı baskı politikalarına başlamıştır. DP iktidarda kaldığı 1950-1960 yılları arasında, sol açısından baskı politikaları devam etmiş, solcu ve komünistler vatan haini ilan edilmiştir. 1951 yılında Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddelerini ağırlaştırmak suretiyle değiştirmiş ve bu değişikliklerin komünistlere karşı olduğu açıkça ifade edilmiştir.

1961 Anayasa'sı gerek getirdiği hak ve hürriyetler ile gerek iktidarı denetleyecek kurumlarıyla demokratik bir havanın esmesini sağlamıştır. 1960'lara kadar neredeyse yaşam alanı bırakılmayan sol için bir dönüm noktası olmuştur. Sola yönelik tavırlarda yaşanan olumlu gelişmeler neticesinde gayri meşru kabul edilen sol-sosyalist fikir ve oluşumların hem meşruiyet mücadelesi hem de bunların örgütlenip kitleselleşmesi açısından yeni bir zemin oluşturmuştur. Fikirsal alanda Yön Hareketi, toplumsal arenada ise Sosyalist Kültür Derneği ön plana çıkarken siyasal alanda Türkiye İşçi Partisi karşımıza çıkmaktadır. TİP'e dâhil olan ve uzun yıllar genel başkan olan başta Aybar ve 'aydın kesim' solun yükselişe geçmesine büyük katkılar sağlamış, TİP katıldığı 1963 yerel seçimlerinde yaptığı etkin propaganda ile geniş halk kitlelerine ulaşabilmiştir.

Türkiye tarihi açısından önemli farklı özellikler barındırmış olan TİP, gelmiş

geçmiş ilk ve son sosyalist kitle partisi olmuştur. Yapısı gereği, geleneksel soldan farklı olarak ideolojik yapıda daha esnek olmuştur. Sendikacılar ve işçiler, aydınlar, sosyalist genç ve doğulular başlıca olmak üzere, farklı yapılardan birçok ögeyi bir araya toplayan TİP için ideolojik homojenliğin esnek olması doğal olmuştur. TİP başarılı olduğu dönemde farklı yapı ve dinamikleri bir araya getiren ve farklı talepleri sosyalizm ekseninde eklemleyebilmiştir (Belge, 1983, s.2131).

Meşruiyet zeminini gittikçe artıran sol, 1965 yılında ki seçimlerle birlikte Türkiye’de ilk kez bir sosyalist parti, seçim sisteminin yardımıyla TBMM’de 15 milletvekiliyle temsiliyet hakkı kazanmıştır. Bu seçimlerde yakalanan başarı sol için meşru bir zemin oluşturmuştur. Bu süreçte, her ne kadar iktidara geliş stratejileri arasında farklılıklar bulunsa da Yön Hareketi, 1965 seçimlerine kadar TİP’i desteklemiştir. Bundan böyle mecliste bulunan meşru parti, ideolojisi çerçevesinde kapatılacağı 1971 yılına kadar Aybar’ın deyimi ile emekçi halk yığınlarının ‘biricik partisi’ olarak, etkin bir muhalefet sergilemiştir.

KAYNAKÇA

- Açıkkaya, S. (2010). 27 Mayıs 1960 Öncesi Türkiye’de Sol Akımlar. *Tarih Dergisi*, Sayı.50. s.221-250.
- Ahmad, B. T. ve Ahmad, F. (1976). *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971*. İstanbul: Bilgi yayınevi.
- Ahmad, F. (2006). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Çeviren: Sedat Cem Karadeli, C. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ahmad, F. (2011). Cumhuriyet Türkiye’inde Siyaset ve Siyasi Partiler. Kasaba, R. (Ed.). *Türkiye Tarihi (1839-2010)Modern Dünyada Türkiye*. Çeviren: Zuhall Bilgin (s.226-272). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ahmad, F. (2012). *Modern Türkiye’nin Oluşumu*. Çeviren: Yavuz Aloğan (11. Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akal, E. (2008a). Rusya’da 17 Şubat ve Ekim Devrimlerinin Türkiye’ye Etkileri/Yansımaları. Bora T. ve Gültekingil M. (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol*. (Cilt 8. s.114-137). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akal, E. (2008b). Mustafa Suphi. Bora T. ve Gültekingil M. (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol* (Cilt 8. s.138-164). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akandere, O. (2003). Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak “Dörtlü Takrir’in” Amacı ve Mahiyeti, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı.9. s.5-28.
- Akbulut, E. ve Tunçay, M. (2016). *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası 1920-1923*. İletişim Yayınları
- Akkuş, B. (2015). Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalim: Türkiye Komünist Partisi’nin Cumhuriyet Halk Partisi’ne Bakışı ve Özgün Bir Düşünür ve Siyaset Adamı Olarak Mehmet Ali Aybar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt.8. Sayı.40. s.239-252.
- Aksakal, H. (2009). “Güler Yüzlü” Bir Sosyalist, İlkeli Bir Siyasetçi: Mehmet Ali Aybar’ın Türk Siyasal Yaşamındaki Yeri ve Önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı.20. s.79-102.
- Akşin, S. (2009). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akşin, S. (Ed.). (2013), Demokrat Parti Dönemi. *Türkiye Tarihi-Çağdaş Türkiye 1908- 1980* (s.215-224). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akyol, T. (2016). Darbe ve Hukuk. Alkan M. Ö.(Ed.). *Osmanlı’dan Günümüze Darbeler*. (s.140-142). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Alacakaptan, U. (1965). Demokratik Anayasa ve Ceza Kanunu'nun 141 ve 142'inci Maddeleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt.22. Sayı.1. s.3-20.
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti:(1946-1960)*. Phoenix.
- Alkan, M.Ö. (Ed.). (2016). “27 Mayıs İnkılabı” ve Siyasal Propaganda Araçlarından Örnekler, *Osmanlı’dan Günümüze Darbeler* (s.217-234). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Altan, Ç. (1962). Vatanperver Olunca. *Yön Dergisi*. Sayı.5. s.5.
- Altun, F. (2004). Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt.2. Sayı.1. s.551-575.
- Aslan, Y. (1997). *Türkiye Komünist Fırkası’nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Atasoy, E. S. (2008). *1928 TKP Davası*. Sosyal Tarih Yayınları.

- Atılğan, G. (2002). *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön-Devrim Hareketi*. İstanbul: Tüstav.
- Atılğan, G. (2009). Sosyalist Milliyetçilik Söylemi (Türkiye,1961-1968):Temeller, Ayrılıklar, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt.64. Sayı.3. s. 1-25.
- Atılğan, G. (2015a). Tarımsal Kapitalizminin Sancağı Altında. Atılğan,G.,Uslu, A. ve Saraçoğlu, C. (Ed.) *Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat* (s.387- 500). İstanbul: Yordam Kitap.
- Atılğan, G. (2015b). Sanayi Kapitalizminin Şafağında. Atılğan, G.,Uslu, A. ve Saraçoğlu, C. (Ed.) *Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat* (s.501-656). İstanbul: Yordam Kitap.
- Aybar, M. A. (1947a). İstiklal Savaşları Türkiye’sine Yaraşır Bir Dış Politika İstiyoruz. *Hür Gazetesi*. (15 Şubat 1947).
- Aybar, M. A. (1947b). Yardımın Aleyhinde Bulunmak Her Türk İçin Kutsal Görevdir. *Zincirli Hürriyet*. (19 Nisan 1947).
- Aybar, M. A. (1968). *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyaliz. Gerçek* Yayınevi.
- Aybar, M. A. (1988a). *Türkiye İşçi Partisi Tarihi Cilt. 1*.BDS Yayıncılık
- Aybar, M. A. (1988b). *Türkiye İşçi Partisi Tarihi Cilt. 2*.BDS Yayıncılık
- Aybar, M. A. (1988c). *Türkiye İşçi Partisi Tarihi Cilt. 3*.BDS Yayıncılık
- Aybar, M. A.(2011). *Neden Sosyalizm? Marksizm’de Örgüt Sorunu: Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, S. ve Taşkın Y. (2014). *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydinoğlu, E. (2007). *Türkiye Solu, 1960-1980:" Bir Amneziğin Anıları"*. Versus Kitap.
- Aydinoğlu, E. (2008). *" Sol Hakkında Her Şey" mi?*. Versus Kitap.
- Barkın, E. (2011). Yön Dergisi Yazılarında Demokrasi Anlayışı. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Ankara.
- Başgil, A. F. (1966). *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*. Çeviren: M. Ali Sebük ve İ. Hakkı Akın. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Belge, M. (1988). Türkiye İşçi Partisi. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belge, M. (1989). *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek*. Birikim Yayınları.
- Belge, M., 2008, Türkiye’de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri. Bora T. ve Gültekingil M. (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol* (Cilt 8. s.19-49). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benlisoy, F. ve Çetinkaya, D. (2008). İştirakçi Hilmi. Bora T. ve Gültekingil M. (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol* (Cilt 8. s.165-183). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benlisoy, S. (2007). Türkiyeli Spartakistler ve Kurtuluş Dergisi. Alkan, M. Ö., Bora, T. ve Koraltürk M. (Ed.). *Mete Tunçay’a Armağan* (s.461-498). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Birand, M.A., Dünder, C. ve Çaplı, B. (1991). *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Borak, S. (2004). *Yeşil Ordu ve Çerkez Ethem Olayı*. Ankara: Kırmızı Beyaz.
- Bostancı, N. (1990). *Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çalışlar, O. (1995). Sosyalizm ve Demokrasinin 87 Yıllık Uzun Koşusu. *Cumhuriyet Gazetesi*. (21 Temmuz 1995, Mehmet Ali Aybar Özel Eki).

- Çavdar, T. (1999). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çavuşoğlu, H. (2009). Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.12 Sayı.22. s.165-178.
- Çetinkaya, Y. D. ve Doğan, M. G. (2008). TKP'nin Sosyalizmi (1920-1990). Bora T. ve Darendelioğlu, İ. E. (1973). *Türkiye'de Komünist Hareketleri: Solcular, Sosyalistler, Marksistler ve Komünistler... Tahrikler-Tevkipler-Partiler-Gizli Cemiyetler*. Bedir Yayınevi.
- Demirci, F. (2015). Kadro Hareketi ve Kadrocular, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı.15. s. 35-53.
- Demirel, T. (2011). *Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Demokrat Parti Programı. Erişim Bilgisi: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/917> [12.04.2019].
- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE). (1966). 1950-1965 Milletvekili ve 1961, 1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçimleri Sonuçları, Ankara.
- Doğan, Z. (2005). *Türkiyeli Bir Sosyalist: Mehmet Ali Aybar*. Belge Yayınları.
- Doğaner, Y. (2013). *Türk Demokrasi Tarihinde Vatan Cephesi*, Siyasal Kitabevi.
- Ekinci, T. Z. (1995). Kürt Sorunu ve Aybar. *Cumhuriyet Gazetesi*. (21 Temmuz, 1995, Mehmet Ali Aybar Özel Eki).
- Erdem Fırat, Ş. S. (2015). Türk Siyasal Hayatında Özgün Bir İsim: Mehmet Ali Aybar. *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt.48. Sayı.2. s.105-127.
- Erdem, H. (2012). *Osmanlı Sosyalist Fırkası ve İştirakçi Hilmi*. Sel Yayıncılık.
- Erdoğan, M. (2001). *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*. İstanbul: Liberte.
- Erdoğan, Ü. (2006). Demokrat Parti ve 1960 İhtilali. Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Niğde.
- Erkmen, A., 2018, Türkiye'de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Cilt.17. Sayı. 3. s.1225-1247.
- Eroğlu, C. (2013). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam
- Kitap. Ersan, V. (2014). *1970'lerde Türkiye Solu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ertem, B. (2010). Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt.1. Sayı.2. s.71-92.
- Findley, C. V. (2011). *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789- 2007.*, Çeviren: Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gökmen, Ö. (1998). Çok Partili Rejime Geçerken Sol: Türkiye Sosyalizminin Unutulmuş Partisi. *Toplum ve Bilim*, Sayı.78. s.161-186.
- Gültekinil M. (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol* (Cilt 8. s.275-348). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Harris, G. S. (1979). *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*. Çeviren: Enis Yedek. Boğaziçi yayınları..
- Hür, A. (2015). 27 Mayıs'ın Ardından: Yassıada, İntiharlar, İdamlar. *Radikal Gazetesi*. Erişim Bilgisi <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/27-mayisin-ardindan-yassıada-intiharlar-idamlar-1364307/> [10.01.2019].
- İleri, R. N. (1988). 1951 TKP Tutuklamaları ile Kapanan Dönem. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- İlyas, A. (2016). 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin Sancıları ve Orduda Tasfiyeler 1960-1964. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı. 22. s.163- 178.

- Kabasakal, M. (1991). *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi:(1908-1960)*. Tekin Yayınevi.
- Kalaycıoğlu, E. (2007). Türkiye’de Politik Rejimin Evrim ve Yasama Sistemi. Kalaycıoğlu E. (Ed.). *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme* (s.331-349).İstanbul: Alfa Aktüel.
- Kara, M. A. (2004). *Koalisyonlar (Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu)*. İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Karpat, K. H. (2015). *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keleş, D. (2009). Türkiye İşçi Partisi’nin Parlamenter Muhalefeti. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Ankara.
- Koçak C. (2010). *Türkiye’de İki Partili Sistemin Kuruluş Yılları: 1945-1950 (İkinci Parti)*. Cilt.1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2012). *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları: 1945-1950 (İktidar ve Demokratlar)*. Cilt.2. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lewis, B. (1991). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. Çeviren: Metin Kıratlı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mumcu, U. (1997). *Mehmet Ali Aybar İle Söyleşi Sosyalizm ve Bağımsızlık*. Ankara: Tekin Yayınevi.
- Nişancı, Ş. ve Özdemir, A. (2017). Dünyada Uygulanan Seçim Sistemleri Işığında Türkiye için Alternatif Seçim Sistemi Önerileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.21. Sayı.2. s.723-745.
- Ortaylı, İ. (2012). *Türkiye’nin Yakın Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Örnek, C. (2014). Türk Ceza Kanunu’nun 141 ve 142. Maddelerine İlişkin Tartışmalarda Devlet ve Sınıflar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt.69. Sayı.1. s.109-139.
- Özbudun, E. (1995). Seçim Sistemleri ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt.44. Sayı.1. s.521-539.
- Özdemir, H. (2013). Siyasal Tarih(1960-1980). Akşin, S. (Ed.). *Türkiye Tarihi-Çağdaş Türkiye 1908-1980* (s.191-254). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özman, A. (1998). Mehmet Ali Aybar: Sosyalist Solda 40’lardan 90’lara Bir Köprü. *Toplum ve Bilim*, Sayı.78. s.134-160.
- Özsakallı, Ü. (2009). Yassıada Yargılamalarının Türk Basınındaki Yeri. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: İzmir.
- Pamuk, Ş. (2008). *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme: Seçme Eserler II*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sakallı, A. (2010). Cumhuriyet Döneminde Askeri Müdahaleler. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Kahramanmaraş.
- Sayılgan, A. (1976). *Türkiye’de sol hareketler (1871-1973)*. Otağ Yayınları.Sayılgan, A. ve Cihangir, E. (2009). *Türkiye’de Sol Hareketler*. Doğu Kütüphanesi.
- Şahin, E. ve Tunç, B. (2015). Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci Ve DP–CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt.1. Sayı.2. s.31-69.
- Şener, M. (2006). Türkiye Sol Hareketinde İktidar Stratejisi Tartışmaları: 1961–1971. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi: Ankara.
- Şener, M. (2008). Türkiye İşçi Partisi. Bora T. ve Gültekingil M. (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol* (Cilt 8). İstanbul: İletişim Yayınları

- Tanör, B. (1986). *İki Anayasa 1961 ve 1982*. İstanbul: Beta Basım. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Cilt: 1, Birleşim: 7, 07.11.1965
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Cilt: 12, Birleşim: 50, 09.02.1967
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Cilt: 2, Birleşim: 31, 05.01.1966
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Cilt: 25, Birleşim: 44, 18.02.1968
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Cilt: 4, Birleşim: 54, 23.02.1966
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Cilt: 7, Birleşim: 110, 13.07.1966
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt: 1, Birleşim: 3, 29.05.1950
- TC Resmi Gazete, 1951, 11 Aralık. s. 11.12.1951/7979
- Tekin, A. C. (2018). Demokrat Parti İktidarı Döneminde Sol Hareketler (1950-1960). Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Düzce.
- Tekin, Y. (2002). Türkiye'de İlk Sosyalist Hareket" İştirak Çevresi"nin Sosyalizm Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt.57. Sayı.4. s.171-185.
- Tevetoğlu, F. (1967). *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler(1910-1960)*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Toker, M. (1991). *Demokrasinin İsmet Paşalı yılları, 1944-1973 (Yarı Silahlı, Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim, 1960-1961)*. Bilgi Yayınevi.
- Tökin, F. H. (1965). *Türkiye'de Siyasî Partiler ve Siyasî Düşüncenin Gelişmesi: 1839- 1965*. Elif Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye'de Siyasal Partiler*. Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1999). *Türkiye'de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi*, Cilt:2. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (1978). *Türkiye'de Sol Akımlar*. Bilgi Yayınevi.
- Tunçay, M. (1983). Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm (1960'a Kadar). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt.7. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (2008). Türkiye'de Komünist Akımın Geçmişi Üzerine. Bora T. ve Gültekinil M. (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol* (Cilt 8. S.349-355). İstanbul: İletişim Yayınları
- Turan, M. İ. (2011). Türkiye Komünist Partisi ve Resmi İdeoloji. Kaynar, M. K., (Ed.). *Resmi Tarih Tartışmaları-11-Resmi İdeoloji ve Sol, Türkiye ve Ortadoğu*. İstanbul: Maki Basın Yayın.
- Turgay, F. (2017). 1960-1963 Dönemi İşçi Eylemlerine Aşağıdan Bakmak. *İnsan ve İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi*, Cilt.4. Sayı.13. s.253-263.
- Türkeş, M. (1999). *Kadro Hareketi: Ulusçu Sol Bir Akım*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Türkeş, M. (2007). Kadro Dergisi. İnsel A. (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkiye İşçi Partisi Programı. (1964). İstanbul: Ersa Matbaacılık.
- Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü. (1962). İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Unsur, Ö. (2003). Şefik Hüsnü Değmer: Türkiye Sol Hareketi İçindeki Yeri ve Görüşleri. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Ankara.
- Ünal, S. (2015). Türkiye'de 1923-1960 Yılları Arasında Kapatılan Siyasal Partiler, *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 10. s.100-156.
- Ünalan Altaş, B. (2013). Türk Solu'nda Ayrışma: 1920-1971. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Ankara.
- Ünlü, B. (2002). *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünsal, A. (2002). *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi(1961-1971)*. İstanbul:

Tarih Vakfı Yurt Yayınları

- Ünver, C. (2007). Şevket Süreyya Aydemir. İnsel A. (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Varuy, N. (2010). *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler-Yorumlar (1961-1971)*. Sosyal Tarih Yayınları.
- Yakup, K. ve Yücer, R. (2018). Kadro ve Yön Hareketlerinin İdeolojik Analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt.7. Sayı.2. s.561-582.
- Yanardağ, M. (1998). *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*. Siyah Beyaz Yayınları.
- Yılmaz, B. (2018). Yön Dergisinde Atatürkçülük ve Modernleşme Üzerine Bir Deneme. Erişim Bilgisi:
<https://www.academia.edu/people/search?utf8=%E2%9C%93&q=y%C3%B6n+derisinde+atat%C3%BCrk%C3%A7%C3%BCl%C3%BCk> [07.04.2019]
- Yön, 21 Aralık 1961, Sayı:1 ss.12-13.
- Yurtsever, H. (2008). *Yükseliş ve Düşüş Türkiye Solu 1960-1980*. Yordam Kitap.
- Zafer Gazetesi, 13 Ağustos 1950.
- Zürcher, E. J. (2016). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. Çeviren: Yasemin Saner Gönen. İstanbul: İletişim Yayınları.
- 1961 Anayasası
- 21 Temmuz 1946 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları Seçim Sistemi: Çoğunluk Sistemi. Erişim Bilgisi:
https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf [21.12.2018].

EK-1

1960'LARDA SOSYO-POLİTİK ORTAM VE TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ'NİN MECLİSTE TEMSİLİYETİ

ORIJİNALLIK RAPORU

% 11	% 9	% 2	% 6
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	acikarsiv.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	% 1
2	issuu.com İnternet Kaynağı	% 1
3	dergipark.gov.tr İnternet Kaynağı	% 1
4	www.mehmetaliaybar.org İnternet Kaynağı	% 1
5	acikerisim.selcuk.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<% 1
6	www.sosyalarastirmalar.com İnternet Kaynağı	<% 1
7	sodepgazete.com İnternet Kaynağı	<% 1
8	Submitted to Middle East Technical University Öğrenci Ödevi	<% 1